

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ROL TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE ARAP BAHARI SONRASI İRAN DIŞ
POLİTİKASI**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Eray KACULU

Ankara 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ROL TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE ARAP BAHARI SONRASI
İRAN DIŞ POLİTİKASI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Eray Kaculu

Tez Danışmanı

Dr. Öğr.Üyesi Betül DOĞAN AKKAŞ

Ankara 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ROL TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE ARAP BAHARI SONRASI İRAN DIŞ
POLİTİKASI**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Tez Danışmanı

Dr. Öğr.Üyesi Betül DOĞAN AKKAŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Dr. Öğr.Üyesi Betül DOĞAN AKKAŞ

2- Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

3-Dr. Öğr. Üyesi Hamdullah BAYCAR

Tez Savunması Tarihi

08.07.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Betül DOĞAN AKKAŞ danışmanlığında hazırladığım “**Rol Teorisi Çerçevesinde Arap Baharı Sonrası İnan Dış Politikası (Ankara.2025)**” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

08.08.2025

Eray KACULU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1
Tezin Planı	5
Amaç, Araştırma Sorusu ve Temel İddia	5
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE	7
1.1. Rol Teori.....	7
1.2. Rol Teorisinin Temel Kavramları	9
1.2.1. Rol Kavramsallaştırmaları.....	11
1.2.2. Rol Beklentileri	11
1.2.3. Rol Anlayışları.....	12
1.2.4. Rol Performansı.....	12
1.2.5. Rol Lokasyonu	13
1.2.6. Rol Öğrenme	13
1.2.7. Sembolik Etkileşimcilik	13
1.2.8. Rol Sosyalleşmesi	14
1.2.9. Ben-Öteki İlişkileri ve Beklentiler	15
1.2.10. Rol Ötekileştirmesi-Ötekinin Oluşturulması.....	15
1.2.11. Rol Değişikliği	16
1.2.12. Rol Çatışması	17
1.2.13. Dış Politika Rollerine.....	19
1.3. Rol Teorinin Bu Çalışmada Kullanılması	20
İKİNCİ BÖLÜM: LİTERATÜR TARAMASI	21
2.1 İran Dış Politikasına Temel Yaklaşımlar	23
2.2 İran'ın Suudi Arabistan Dış Politikasına Yönelik Çalışmalar	31
2.3 Ortadoğu Çalışmalarında Rol Teori	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İRAN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL UNSURLARI	38
3.1 Devrim Öncesinde İran Dış Politikası	38
3.2 İslam Devriminden Sonra İran Dış Politikası	42
3.3 Devrim Sonrasında İran Dış Politikasının Temel Kaynakları.....	44
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İRAN'IN ROL KAVRAMSALLAŞTIRMALARI	54
4.1 Mahmud Ahmedinejad Dönemi (3 Ağustos 2005-3 Ağustos 2013).....	54

4.1.1 Mahmud Ahmedinejad'ın Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri	63
4.2 Hasan Ruhani Dönemi (3 Ağustos 2013-3 Ağustos 2021).....	69
4.2.1 Hasan Ruhani'nin Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri	80
4.3 İbrahim Reisi Dönemi (3 Ağustos 2021- 19 Mayıs 2024)	86
4.3.1 İbrahim Reisi'nin Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri.....	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
ÖZET	115
ABSTRACT	116

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı (<i>Central Treaty Organization</i>)
CIA	Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı (<i>Central Intelligence Agency</i>)
DMO	Devrim Muhafızları Ordusu
DPA	Dış Politika Analizi
KİK	Körfez İşbirliği Örgütü
KOEP	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (<i>North Atlantic Treaty Organization</i>)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (<i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i>)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

İran ile Basra Körfezi ülkeleri (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Umman) arasındaki ilişkiler, yüzyılların birikimi olan derin tarihsel, dini, kültürel ve jeopolitik faktörlerin etkisi altında şekillenmiş, oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Özellikle bölgenin iki başat gücü olan İran ve Suudi Arabistan ilişkileri sadece iki taraf arasındaki etkileşimle sınırlı kalmayıp, bölgesel ve küresel güç dengelerini de yakından etkilemektedir. 1979 İran İslam Devrimi, tabandan gelen güçlü bir toplumsal muhalefetin ürünü ve modern dönemdeki ilk teokratik devrim olmasıyla Ortadoğu coğrafyası ve Körfez bölgesinde siyasi ve jeopolitik dengeleri kökünden değiştiren bir dönüm noktasıdır.¹ Devrimci İran, 1979'dan bu yana Ortadoğu'daki gelişmelerin ön saflarında yer almış ve çatışmalarla dolu bu bölgenin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kırk yıldan daha eski olan İslam Cumhuriyetinin liderleri İran'ın belki de "klasik bir bölgesel güç" olsa da gücü bölgesini aşan önemli bir aktör olduğunu iddia etmektedir.² Devrimden önce, İran ve Körfez ülkeleri arasında ideolojik ve politik olarak ortaklık ve işbirliği ortamı öne çıkarken, devrimden sonra bu ortaklık ve işbirliği yerini derin ideolojik ve siyasi ayrışmalara bırakmıştır. İran'ın devrimci-İslamcı ideolojisi, Körfez monarşilerinin muhafazakâr ve Batı yanlısı duruşlarıyla çelişmiştir. İran'ın İslam devrimini bölge ülkelerine ihraç etme politikası ve Hizbullah gibi radikal gruplarla olan ilişkileri, Körfez ülkelerinde derin bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.³ İran'ın bölgede nüfuz alanını genişletme çabaları, Körfez monarşileri için ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. İran'ın bölgedeki üstünlük ve devrimi yayma arayışı Körfez İşbirliği Konseyinin ilk Genel Sekreteri Abdullah Bişara tarafından Körfez ülkelerinin istikrarına

---

¹ Behrooz Ghamari-Tabrizi, **Foucault in Iran: Islamic Revolution After The Enlightenment**, Minneapolis, Minnesota Press, 2016, s.67.

² Reza Molavi, Angelo Salting Goode, Iran as a Regional Player in the Arab-Israeli Conflict. **Bound to Cooperate: Europe and the Middle East II.**, Christian-Peter Hanelt, Almut Möller (ed.), Almany, Bertelsmann, 2008, s.203.

³ Joseph A. Kechichian, "Trends in Saudi National Security", **Middle East Journal**, C. 53, S. 2, 1999, s. 232-253.

yönelik temel tehdit olarak yorumlanmıştır.⁴ Muhammed Rıza Pehlevi önderliğindeki Şahlık rejimi devrilmeden önce Körfez ülkeleri İran'ı birincil güvenlik tehdidi olarak görmemekteydi. Bu dönemde İran, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleriyle Körfez'deki kıta sahanlığı boyunca sınırları belirleyen anlaşmalar imzalanması da dahil olmak üzere bu ülkelerle genel olarak yakın işbirliğini teşvik edip dostane ilişkiler kurmuştur.⁵ Kamrava'ya göre, İran ve Suudi Arabistan arasındaki bazı temel sorunların 1968'de çözülmesinden sonra, o zamandan İslam Devrimi'ne kadar, Irak'taki Baas rejimi başta olmak üzere Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin radikal politikaları ve Sovyet etkisinin bölgede yayılması gibi ortak tehditlerin yayılmasını engellemeye yönelik müşterek çıkarlar temelinde İran-Suud ilişkileri olumlu yönde gelişmiştir.⁶ Bu dönemde İran-Suud ilişkileri Soğuk Savaş dinamiklerinin bölgesel yansımalarından etkilenmiştir. Öyle ki, Sovyet etki alanının bölgede güç kazanması ihtimali karşısında bu ittifak daha da gelişerek “bölgede muhafazakâr ve Batı yanlısı bir siyasi ortamın inşasını destekleyen iki sağlam sütun” şeklinde anılır hale gelmiştir.⁷

Ancak İslam devriminden sonra, İran'ın bölgesel etkinlik çabalarının Şii jeopolitiği⁸ temelinde kademeli olarak artması ve yine Şiilik merkezli bir mezhep siyaseti izlemesi, Körfez ülkelerinin güvenlik ve tehdit algılarında köklü bir değişime neden olmuştur. İran'ın sahip olduğu Şii nüfusu, İslam devrimi sonrasında edindiği devrimi yayma misyonuyla bölgesinde Şii hareketleri ve azınlıkları etkisi altına alma çabası çoğunlukla Sünni nüfuza sahip olmalarına rağmen Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde dini farklılıklar üzerinden bir ayrışmaya neden olmuştur. Bu dini farklılık, bölgesel siyasette önemli bir kimlik belirleyicisi haline gelmiş ve mezhepsel gerilimleri körükleyen bir boyut

---

⁴ Gwenn Okruhlik, “Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation,” **Middle East Policy**, C. 10, S. 2, 2003, s.113-125.

⁵ Glenn E. Curtis, Eric J. Hooglund, **Iran: A Country Study: A Country Study**, Government Printing Office, 2008, s.44.

⁶ Mehran Kamrava, Iranian Foreign and Security Policies in the Persian Gulf, Mehran Kamrava (ed.), **The International Politics of the Persian Gulf**, Syracuse University Press.,2011, s.195.

⁷ Henner Fürtig, **Iran's Rivalry with Saudi Arabia Between the Gulf Wars**, Ithaca Press.,2006, s.6.

⁸ Mehmet B. Sanyürek, “Şii Jeopolitiği ve İran”, **Journal SMART**, C.4, S.14, 2018, s.1140.

kazanmıştır. Ehteshami'nin de dediği gibi, İslam Devrimi bölgesel güç dengelerini bozmuş ve Orta Doğu'da yavaş yavaş oluşmaya başlayan ılımlı güçler ittifakını da sona erdirmiştir.⁹

Bununla birlikte devrim öncesinde hem İran'da hem de Körfez ülkelerinde yükselen milliyetçilik akımları, kendi kimliklerini koruma ve güçlendirme çabalarını artırırken ve bölgesel rekabeti körüklemiştir. Kimlik ve dini ayrılıkların yanı sıra sınır anlaşmazlıkları ve güvenlik gibi daha somut sınamalar da örneğin tarihsel olarak değişen siyasi sınırlar ve etnik grupların dağılımı ve iki taraf arasındaki toprak anlaşmazlıkları, özellikle Bahreyn ve üç Körfez adası (Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb) üzerindeki egemenlik tartışmaları, ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır.¹⁰

Devrim sonrasında Körfez monarşileri İran'da monarşinin devrilmesini başlangıçta kendi rejimleri açısından bir tehdit olarak algılasalar da İranlı İslamcıların milliyetçilik karşıtı ifadeleri ve Pehlevi döneminin politikalarından duydukları nefreti göz önünde bulundurarak bu dönemde yaşanan gerginliklerin geride kalacağını ve ilişkilerin "İslam'ın birleştiriciliği" temelinde daha olumlu bir seyirde ilerleyeceği beklentisi içerisindeydi. Ancak Körfezin diğer yakasındaki komşularının iyimser beklentilerinin tam aksine tarafların mezhepsel ayrışması temelinde İslam birleştirici olmaktan ziyade ilerleyen dönemde de artarak devam edecek bölgesel rekabetin ve çatışmanın temel tetikleyicisi olmuştur.¹¹

İran'ın uluslararası siyaseti de oldukça meşgul edip Batılı ülkelerle ilişkilerini direkt olarak etkileyen nükleer programı, Körfez ülkelerinin de en büyük endişelerinden biri haline gelmiştir. İran'ın nükleer silah elde etmesi durumunda, bölgesel güç

---

⁹ Anoushiravan Ehteshami, The Foreign Policy of Iran, **The Foreign Policies Of Middle East States**, Raymond A. Hinnebusch, Anoushiravan Ehteshami (ed.), Lynne Rienner Publishers, 2002, s.283.

¹⁰ Omar Munassar, **National Role Conceptions And Orientations Of Turkey, Iran, And Saudi Arabia As Competing Regional Powers In The Middle East Since: 1979-2020**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2011, Bursa, s. 166.

¹¹ Shireen Hunter, Iran's Policy Toward the Persian Gulf: Dynamics of Continuity and Change, **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, Anoushiravan Ehteshami, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat (ed.), Palgrave Macmillan, 2017, s.14.

dengelerinde önemli bir değişiklik olacağı ve Körfez ülkelerinin güvenliğinin ciddi şekilde tehdit altında kalacağı düşünülmektedir. İlişkilerin ekonomik boyutundaysa; petrol ve doğalgaz zengini Körfez bölgesinde, İran ve Körfez monarşileri arasında bölgesel liderlik mücadelesi yaşansa da özellikle Katar ile ilişkiler salt rekabete indirgenemeyecek düzeyde karmaşık bir hal almıştır.¹²

İslam Devrimi sonrasında bölgede uzun yıllardır süregelen siyasi ve ekonomik rekabet alanlarının artmasıyla İran ve Körfez ülkeleri arasındaki özellikle ortaya çıkan güvensizlik ortamı da derinleşmiştir. Devrimin ardından kurulan İslam Cumhuriyetinin, devrimci-islamcı ideolojisi ve bölgesel yayılcılık politikaları yeni rejimin Körfez monarşileriyle olan ilişkilerini dönem dönem oldukça gerginleştirmiştir. Özellikle devrimden sonra Şii İslam ideolojisini devlet politikası haline getiren İran karşısında Suudi Arabistan'ın Sünni İslam ideolojisiyle islam dünyasının liderliği rolünü üstlenmesi sonucu ortaya çıkan “İslam dünyasının liderliği için verilen yarış” ilişkilerde belirleyici unsur halini almıştır.¹³

Bu çalışmada, dış politikanın devletlerin yönetici elitinin sahip olduğu rol algıları etrafında şekillendiğini öne süren rol teorii kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, İran'ın ulusal rollerine ilişkin İran dış politika elitinin rol kavramsallaştırmalarındaki süreklilikleri veya dönüşümleri bu teorik bakış çerçevesinden tespit etmektir. Çalışmanın zamansal olarak kapsamı, modern Ortadoğu siyasetini derinden etkilemiş ve Tahran'ın dış politikasına yönelik hem ulusal hem uluslararası alanda eleştirel söylemlere yol açmış iki önemli olgu olan Arap Baharı ve 7 Ekim Hamas-İsrail Savaşı arasındaki dönemle sınırlıdır. Bu çerçevede, anılan dönemde Cumhurbaşkanlığı yapmış İran siyasetinin kilit siyasi isimlerinden Mahmud Ahmedinejad, Hasan Ruhani ve İbrahim Reisi'nin rol

---

¹² Anoushiravan Ehteshami, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat, Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours, **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, Anoushiravan Ehteshami, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat (ed.), Palgrave Macmillan, 2017, s.6.

¹³ Azra Banafsheh Keynoush, **The Iranian-Saudi Arabian Relationship: From Ideological Confrontation to Pragmatic Accommodation**, Tufts University, 2007, s.84.

kavramsallaştırmaları, Tahran'ın bölgesindeki en büyük jeopolitik rakibi ve ideolojik ötekisi olarak kabul edilen Suudi Arabistan'a yönelik dış politikası üzerindeki etkileri açısından analiz edilecektir.

Tezin Planı

Bu tezde öncelikle tezin kapsamı ve araştırmanın temelini oluşturacak iddialar belirtilecektir. Çalışmanın devamında araştırma sorusu ve kullanılacak teorik çerçeve çizildikten sonra ilk bölümde kapsamlı bir Şekilde çalışmanın rol teori ve temel kavramları işlenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde bir literatür taraması yapılacak olup mevcut literatürde yer alan boşluklar bu çalışmanın kapsamı dahilinde tespit edilerek bu çalışmanın tespit edilen boşlukları ne Şekilde doldurmaya çalışacağı belirtildikten sonra üçüncü bölümde İslam Cumhuriyetinin dış politikasının temel unsurları belirtilecektir. Dördüncü bölümdeyse çalışmanın kapsamı içerisindeki İslam Cumhuriyetinin ve Suudi Arabistan'a yönelik dış politikalarındaki rol kavramsallaştırmaları tespit edilecektir. Çalışmanın son bölümündeysel bulgular yer alacaktır.

Amaç, Araştırma Sorusu ve Temel İddia

Bu çalışmada, rol teorisinden yararlanarak Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı ve 7 Ekim Hamas-İsrail Savaşı arasındaki dönemde İslam Cumhuriyeti'nin Suudi Arabistan'a yönelik dış politikasındaki rol tanımlamaları ve davranışları analiz edilecektir. Hem İslam Cumhuriyeti hem de Suudi Arabistan'ın birbirlerine yönelik tutumlarının güncel ve tarihsel arka planlarının da göz önünde bulundurulması çalışmanın anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Bu tez, Rehber Ayetullah Hamaney'in uluslararası sistemin doğasına ve İslam Cumhuriyeti'nin bu tasavvur içindeki rolüne yönelik kendi algısına rağmen, dış politika pozisyonunun da aslında iktidara hâkim görüş ile paralel seyredebileceği varsayımı da test ederek, İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının temelde İslam Cumhuriyetinin rol tercihlerine göre Şekillendiğini savunmaktadır. Hem devrim

öncesi Şahlık rejimi elitlerinin hem de İslam devleti elitlerinin İran'ı kendisini bölgesinde lider olarak görmesi İran'ın görece siyasi ve askeri alanlarda daha sınırlı kapasitelere sahip olmakla birlikte bölge için önemli olan bu aktörlere yönelik politikasını hem mezhep politikaları hem de kendine yönelik algısının pekiştirilmesi açısından önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma temel olarak üç soruya odaklanmaktadır:

(1) Belirlenen zaman aralığı içerisinde iktidara gelen İranlı liderlerin dış politikalarında Suudi Arabistan'a yönelik benimsedikleri ulusal roller nelerdir?

(2) Bu rol tercihleri iktidara hâkim olan tavır değiştiğinde onunla değişme eğilimi mi gösteriyor yoksa bir süreklilik mi gösteriyor?

(3) Bu değişimin veya sürekliliğin izini sürerken tekrar eden kalıpları/söylemleri/ politikaları haiz modeller bulmak mümkün mü?

Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı İran'ın belirli bir dönem içerisinde Suudi Arabistan dış politikasında benimsediği “rolleri” açıklayıcı/tanımlayıcı ve niteliksel yöntemle inceleyerek mevcut rol teorisi bilgi ve literatürüne katkıda bulunmaktır. Bu minvalde çalışma, İran'ın karar alma ve dış politika üretim süreçlerinde bir değişim ya da süreklilik olup olmadığını anlamak için titiz bir analiz çerçevesi sunacaktır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Hasan Ruhani ve İbrahim Reisi'nin rol kavramsallaştırmalarının analizi sonunda ulaşılan sonuca göre İran'ın rollerinde değişim veya bir kalıp bulmak hem bu konuda akademik kaynaklarımızı çeşitlendirirken hem de anlayışımızı derinleştirecektir. Bu bağlamda bu çalışmanın temel iddiası İran'ın çağdaş Orta Doğu siyaseti ve İran dış politikasına ilişkin eleştirel söylemlere yol açan önemli olaylara karşı ürettiği dış politika kararlarının daha iyi anlaşılabilmesine katkıda bulunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika Analizi disiplinlerinin gelişiminden kısaca bahsedilip rol teorisinin ortaya çıkışından ve disiplin içerisindeki yerine değinilecektir. Bölümün devamındaysa rol teorisinin temel kavramlarından bahsedilerek çalışmada rol teorisinin nasıl kullanılacağı ele alınacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplini, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Krallık'ta Uluslararası Politika Bölümü olarak bilinen University College of Wales Aberystwyth'te ilk Uluslararası İlişkiler Kürsüsünün kurulmasıyla ayrı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Amerika'da ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika analizi (DPA), ise bireysel veya grup olarak hareket eden karar vericilerin dış politika davranışını açıklamayı amaçlayan bir alt disiplindir.¹⁴ Temel olarak DPA egemen devletlerin dış politikadaki karar alma süreçlerine odaklanarak, karar vericilerin psikolojisinden uluslararası sistemi algılayış biçimlerine, kamuoyu baskısından siyasal toplumların örgütsel yapılarına kadar devletlerin dış politika kararlarını etkileyen farklı düzey ve niteliklerdeki faktörleri inceleyen ve bu çerçevede farklı disiplinlerden yararlanarak hala gelişen bir akademik disiplin haline gelmiştir. Rol Teori ise bu alt alan içinde geleneksel teorilerden ayrılan bir yaklaşımdır.

1.1. Rol Teori

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde yapısalci teorik yaklaşımların hakimiyeti sorgulanmaya başlanmış, daha fazla teorik çoğulculuğun önü açılmış bu değişim inşacılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnşacılık aslında yapının yanı sıra aktörlerin önemini de vurgulamaktadır. Öyle ki yapılar güçlü bir etkiye sahip

---

¹⁴ Valerie M. Hudson, The History and Evolution of Foreign Policy Analysis, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (ed.) Oxford, Oxford University Press, 2017, s. 14.

olmalarına rağmen etkileşimler ve eylemleri yoluyla aktörler yapıları dönüştürebilir veya yapılar tarafından getirilen sınırları aşabilir. Bu varsayımsal kapasite rol teorisinin temel hareket noktalarından biridir. Rol teorisinde büyük oranda psiko-sosyolojiden esinlenmiştir. 1970 yılında Kalevi Jaakko Holsti, “Dış Politika Çalışmalarında Ulusal Rol Kavramları” başlıklı ufuk açıcı makalesi ile Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu sistemi ve büyük güçlerin davranışlarını analiz etmek için rol teorisini geliştirmiştir.¹⁵ Holsti, bu erken dönemde devletlerarası etkileşimleri roller ve paylaşılan beklentiler açısından araştırmak için ego-alter ilişkisinin psiko-sosyolojik çerçevesinden yararlanmıştır. Rol teorisini, uluslararası ilişkiler ve dış politikadaki kavramsal ve davranışsal değişkenlerle ilgilenir.

Bir sosyal teori olarak rol teorisini; dış politikanın değişim ve sürekliliğine yönelik bir orta yol yaklaşımı olarak değerlendirilir. Rol teorisini kuşakları, 1980'lerden bu yana daha çok aktöre odaklanan 'İkinci Kuşak' olarak bilinen yapısaldan 'davranışsal dönüş'e doğru gelişmiştir. Bu ikinci kuşak rol teorisini çalışmaları, uluslararası sisteme ve devletlere etkileşimli roller, beklentiler ve tartışmalı roller açısından odaklanan sembolik etkileşimci rol teorisine kaymaktadır. Dahası, bilişsel inanç sistemleri ve devletlerin karar vericilerinin rol anlayışları ile düşünsel normlar ve maddi kapasiteden bağımsız olarak davranışsal rol performansı arasındaki şaşırtıcı ilişkiyi açığa çıkarmaktadır.¹⁶

Rol teorisinin kullanımının gözle görülür ihmeline rağmen, Holsti'nin ilk çabalarından bu yana, birçok akademisyen rol teorisini farklı teorik, kavramsal ve teknik yönlerden geliştirerek Dış politika analizi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerine büyük katkılarda bulunmuştur. Şimdiye kadar rol teorisini davranışçı ve yapısalcı olmak üzere iki epistemolojik kuşağa evrilmiştir. Bunlardan ilki olan davranışsalcı eğilim, 1980'lerde ortaya çıkan ve kişisel özellikler, tecrübe ve aktörlerin kendilerine yönelik imajları da

---

¹⁵ Kalevi J. Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”, **International Studies Quarterly**, C.14, S.3, 1970.

¹⁶ Marijke Breuning, **Role Theory in Politics and International Relations**, The Oxford Handbook of Behavioral Political Science, Alex Mintz, Lesley G.Terris (ed.), Oxford University Press, 2019, s. 233-252.

dahil olmak üzere rol kaynaklarına aktör odaklı yaklaşım; 'davranışsalcılığa dönüş' ya da Amerikan ekolü olarak bilinir.¹⁷ İkincisi, norm inşası, beklentiler ve çatışma de dahil olmak üzere yapılara odaklanan Avrupa okulu olarak bilinir. Ayrıca bu ekol rol talepleri ve sinyalleri de olmak üzere diğer rol beklentilerini de vurgular.¹⁸

1.2. Rol Teorisinin Temel Kavramları

Bu çalışmada, literatürde ilk olarak Holsti'nin "dış politikada karar vericilerin, devletlerinin dünya sahnesindeki rollerine dair sahip oldukları anlayışlarının dış politika kararlarını etkilediğini" savunan çalışmasıyla¹⁹ dış politika çalışmaları için bir yöntem olarak ortaya çıkan Rol Teori perspektifine başvurulacaktır. Holsti'nin ulusal rol kavramsallaştırması üzerine yaptığı seminer çalışması rol teoriyi DPA ile bağdaştırma ve uluslararası düzeyde kullanma noktalarında ilk ve önemli bir girişimdir.²⁰ Holsti, bahse konu çalışmasında, ulusal siyasi elitlerin uluslararası sisteme ve özellikle de bu sistem içinde kendi devletlerine biçtikleri role yönelik çıkarımlarına ve yorumlamalarına dayanan algılarının, dış politika kararlarını anlamak için yararlı bir araç olabileceğini savundu.²¹ Rol teori genellikle dış politika çalışmalarıyla ilişkilendirilir ve dış politika analizi alanıyla birlikte daha geniş kapsamları olan uluslararası ilişkiler çalışmaları arasında daha derin bir birliktelik oluşturma konusunda önemli bir seçenek sunar.²²

Rol Teori, karar vericilerin, devletlerinin uluslararası politikadaki rolüne ilişkin anlayışlarına odaklanması, küresel ölçekte daha geniş bir dizi devletin dış politikalarını anlama olanağı sağlar. Aslında rol teorisi, dış politika analizinin ABD merkezli veya küresel kuzey merkezli alanın ötesine geçerek daha geniş kapsamda karşılaştırmalı hale

---

¹⁷ Holsti, 1970, s.233-309.

¹⁸ Munassar, 2011, s.7.

¹⁹ ibid, s.233-309.

²⁰ Carl W. Backman, "Role Theory and International Relations: a Commentary and Extension" *International Studies Quarterly*, C.14, S.3, 1970, s. 310.

²¹ ibid, s.233-309.

²² Breuning, 2019, s.233.

gelmesine olanak tanır.²³ Bu bağlamda Rol Teori, çalışmanın konusu olan ülkelerin Avrupa-Amerika merkezli kavram/düşünce setleriyle analiz edilmelerinden doğacak olası önyargıların ve kısıtlamaların da önüne geçilmesini sağlayabilir. Holsti çalışmasında karar vericilerin kendi devletlerinin küresel ölçekteki rollerine dair çıkarım ve inançlarına odaklanması zamanının çok ötesindedir ve karar vericilerin algıları, değerleri ve yaklaşımları üzerinden benimsediği bu yöntemle aslında yapı ve aktör arasındaki etkileşimi ön plana çıkarmış ve böylelikle sosyal bilimlerin temel tartışmalarından birine de farklı bir boyut kazandırmış olur.²⁴

Holsti'nin çalışmasından esinlenen ilk çalışmalarda devletler, rol teori çalışan akademisyenler tarafından, uluslararası ilişkilerin yaygın yapısalcı teorilerinin de etkisiyle, üniter yapılar/aktörler olarak değerlendirilme eğiliminde olsalar da bu eğilim aslında uluslararası ilişkiler alanında da yaşanan dönüşüme paralel olarak 21. Yüzyılın başlarında değişmeye başlamıştır. Hatta Marijke'ye göre rol teori çalışan bu yeni nesil akademisyenlerin dış politika analizinde geliştirdikleri psikolojik yaklaşımlar aynı zamanda uluslararası ilişkilerde inşacılıkla da kesiştiğinden bu çalışmaların iki alanı birleştirme imkanları vardır.²⁵

Holsti ulusal rol konseptini tanımlarken, sosyoloji ve psikoloji literatürüne tam anlamıyla girmemiş olsa da yaptığı tanım uygun bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Holsti ulusal rol tanımını şöyle yapar;

“Ulusal rol karar vericilerin, kendi devletlerine ve eğer varsa devletlerinin uluslararası sistemdeki veya alt bölgelerindeki görevlerine denk düşen; genel olarak kararlar, bağlılıklar, kurallar ve eylemlere yönelik tanımları, dışarıya yönelik veya dışarıdaki imajlarıyla uyumlu olan yönelimleri veya eylemleridir.”²⁶

---

²³ Breuning, 2019, s.234.

²⁴ Holsti, 1970, s.239.

²⁵ İbid, s.237.

²⁶ İbid, s.245-246.

Rol teorisinin temelinde rol çatışması kavramı bu çalışma için kritiktir ve çeşitli kaynaklar kullanılarak etraflıca açıklanacaktır.

Rol kavramının; rol konseptleri, rol anlayışı, rol beklentisi ve rol anlayışı ile bu boyutların etkileşiminden türetilen bazı önemli çıktılar olan, örneğin rol çatışması, rol rekabeti, sembolik etkileşimcilik, rol performansı ve rol lokasyonu gibi birkaç temel boyutu vardır. Geniş anlamda rol, etkileşim halindeki unsurlardan oluşan bir sistemsel bağlamda veya bir spesifik durumda bir işlevi yerine getiren ve bunu yaparken belirli şekillerde tekrar eden bir eylem modeli olarak tanımlanabilir.²⁷ Holsti çalışmasını, rollerin kavramsallaştırılması, rol beklentileri ve rol performansı olmak üzere rol teorisinin üç ana sütunu üzerine kurmuştur. Temel üç sütunla rol teori çalışmalarında önemli olan kavramlar şunlardır; rol anlayışları, rol performansı, rol lokasyonu, rol öğrenme, sembolik etkileşimcilik, rol sosyalleşmesi, ben-öteki ilişkileri ve beklentiler, rol ötekileştirmesi-ötekinin oluşturulması, rol değişikliği, rol çatışması.

1.2.1. Rol Kavramsallaştırmaları

Rol teori içinde *rol kavramsallaştırmaları*, genel olarak toplum içinde aktörlerin rollerine yönelik beklentileri veya basitçe “aktörlerin nasıl davranmalarına dair öznel anlayışları” olarak tanımlanır.²⁸ Holsti'nin tespit ettiği liderlerin ifadelerinde devletler, bölgesel lider, devrimci kale, sadık müttefik ve ezilenlerin bölgesel koruyucusu gibi farklı rol anlayışları ortaya koymuşlardır.²⁹

1.2.2. Rol Beklentileri

Rol beklentileri (Holsti bu kavram setini kendi çalışmasında rol reçeteleri olarak adlandırmayı tercih etmiştir.) kültürler, toplumlar ya da kurumlar tarafından belirli

---

²⁷ Akan Malici, Stephen G. Walker, **Role Theory and Role Conflict in U.S.-Iran Relations: Enemies of Our Own Making**, Routledge, 2016, s.22.

²⁸ Lisbeth Aggesam, Role theory and European Foreign Policy a Framework of Analysis, **The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis**, Ole Elgström, Michael Smith (ed.), Londra, Routledge, 2006, s.19.

²⁹ Holsti, 1970, s.292.

pozisyonlara atfedilen normlara ve beklentilere işaret eder. Bir aktörün davranışının kabul edilebilirliği büyük oranda topluluktaki diğer aktörlerin ondan ne beklediğine göre de belirlendiğinden, rol teorisinde oldukça önemlidirler. Bu bağlamda, bir rolün aslında diğerleri tarafından beklenen veya uygun görülen belirli bir davranış türüne atıfta bulunduğu bile düşünülebilir. Rol beklentileri, “sosyal yapıdaki diğer pozisyonları işgal eden kişilerle ilişkili olarak herhangi bir sosyal pozisyonu işgal eden kişinin hakları ve ayrıcalıkları, görevleri ve yükümlülükleri” olarak tanımlanmaktadır.³⁰

1.2.3. Rol Anlayışları

Rol beklentilerinin, rol anlayışlarıyla birlikte, davranış repertuarlarının iki ana kaynağından biri olduğu düşünülmektedir. Hatta bazı akademisyenler bunların iki ayrı kavram olarak görülmemesi gerektiğini, çünkü birincisinin “hem bir aktörün belirli bir sosyal ortamda diğerlerine göre yeri, konumu ve uygun davranışına ilişkin kendi düşüncelerini ... hem de dil ve eylem yoluyla işaret edildiği üzere diğer aktörlerin beklentilerini veya rol reçetelerini kapsadığını” savunmaktadır.³¹ Bir başka deyişle, aslında aynı anda hem “bir aktörün diğerleri karşısındaki konumuna ilişkin algısına” hem de “diğerlerinin rol beklentilerine ilişkin algısına” atıfta bulunmaktadır.

1.2.4. Rol Performansı

Rol teorisindeki üçüncü ana kavram olan rol performansı, bir aktörün belirli bir rolü yerine getirirken sergilediği davranışları ifade eder.³² DPA'da bu kavram genellikle politika yapıcıların somut karar ve eylemlerine atfedilir. Bir aktörün rol performansının sınırları büyük ölçüde rol beklentileri ve anlayışları tarafından belirlendiğinden, birincisi bağımlı değişken, ikincisi ise bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır.

---

³⁰ Aggesam, 2006, s.18.

³¹ Munassar, 2011, s.15.

³² Holsti, 1970, s.238.

1.2.5. Rol Lokasyonu

Rol lokasyonu veya konumu, bir devletin belirli bir bölgesel sistemde nasıl ve nerede uygun bir rol oynayacağına ilişkin süreci ifade eder.³³ Sembolik etkileşimci rol teorisinin bakış açısından, rol konumu “*bir aktörün sistemde kendisi için bir rol elde etmeye çalıştığı ve 'ben' ile 'öteki'nin böyle bir rolün beklentileri ve uygunluğu üzerinde uzlaştığı zaman ortaya çıkan*”³⁴ bir sosyalleşme ve etkileşim süreci olarak görülmektedir.

1.2.6. Rol Öğrenme

Rol öğrenme, dış politika rol değişimi için nedensel bir faktördür. Yani, rol sürekliliği, değişimi ve adaptasyonunun arkasındaki gizli kalıcı güçtür. Herhangi bir rol değişikliği inançlarda, araçlarda ve hedeflerde bir dizi değişiklik ve gelişme gerektirir. Harnisch, her ikisinin de 'ben' kimliği ve 'ben' rollerinin talih ve risklerini öğrendiği rol alma sürecinde benliğin 'ben' (özne) ve 'ben' (nesne) arasındaki iletişimini analiz etmek için Mead'in sembolik etkileşimci teorisinden yararlanır. Yeni gelecek vaat eden roller için eski rol rutinlerini değiştirmek ya da modifiye etmek üzere etkileşime girerler.³⁵ Dolayısıyla, belirli bir toplum ve zamanda hem 'ben' hem de 'öteki' nin paylaştığı failliği ve yapıları dikkate almayan bir rol anlayışı yoktur.³⁶

1.2.7. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik, Mead'in 1934 tarihli ufuk açıcı kitabı 'Zihin, Benlik ve Toplum'dan ödünç alınmış olup, bireylerin ve grupların önemli ötekiler karşısında psikolojik ve sosyolojik olarak kendilerini tanımlamalarına dayanmaktadır. Sembolik

---

³³ Munassar, 2011, s.8.

³⁴ Breuning, 2017, s.236.

³⁵ Sebastian Harnisch, Role Theory: Operationalization of Key Concepts, **Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses**, Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, Hanns W. Maull (ed.), Londra, Routledge, s. 11, 2011.

³⁶ Munassar, 2011, s.9

etkileşimci teori, toplumun düzenini ve anlamını şekillendirmek için semboller ve zihinsel yorumlar aracılığıyla toplumdaki bireyler arasında sosyal etkileşim ve iletişimi ima eder. Roller “başkalarının beklentilerinden çıkarılan davranış repertuarları”³⁷ olduğundan, rol teorisi devletlerin dış politika davranışlarına dil, sosyalleşme ve roller aracılığıyla sembolik etkileşim yoluyla yaklaşmıştır. Ancak sembolik etkileşimci ben-öteki ilişkileri 'ben (etken)-ben (edilgen)' diyaloguna dayanır. 'Ben (özne)', kimliğin bilişsel repertuarının ve öteki (etken)/öteki-(edilgen) hakkındaki beklentilerin pasif bir failliğine sahiptir ve 'ben'(özne olarak), roller oynayarak dünyadaki 'beni'(nesne olarak) temsil eder. Bu noktada rol teorisi, Uluslararası ilişkiler ve DPA'ya “anlamalı, genel, organize, tarihsel ve güncel öteki” gibi bir dizi sosyal kavram sağlar.³⁸

1.2.8. Rol Sosyalleşmesi

Rol sosyalleşmesi: sosyal davranışlarda, bireyler kendilerini bir dizi norm ve zorlayıcı çıkarılara göre genel ve önemli kimlikler ve rollerle tanımlamak için toplumda kendilerini arar ve yönlendirirler. Hudson, rol alma sürecinde “ulusal rol algısının, ulusun sosyalleşme sürecinin bir ürünü olan toplumsal karakterden de etkilendiğini”³⁹ ileri sürmektedir. Elgström ve Smith'e göre roller, “kısmen etkileşimli uzlaşma süreçlerindeki öğrenme ve sosyalleşmenin bir etkisi” olarak inşa edilir.⁴⁰ Dış politikada sosyalleşmenin farklı yorumları vardır. Merkez-çevre ilişkisinde sosyalleşme, dışarıdakiler olarak güçlü devletlerin ve örgütlerin içeridekilerin uymaya ikna edildiği, ödüllendirildiği veya zorlandığı kuralları ve normları belirleme biçiminde hegemonik bir niteliğe sahiptir. Hegemonlar, daha az güçlü devletlerin içselleştirmek zorunda oldukları normları ve rolleri ileri sürmek için maddi ve ideolojik üstünlüklerini kullanırlar. Ulusal ve

---

³⁷ Munassar, 2011, s.9.

³⁸ İbid, s.23.

³⁹ Valerie M. Hudson, “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations”, **Foreign Policy Analysis**, C. 1, S. 1, 2005, s.11.

⁴⁰ Elgström,Smith, 2006, s.19.

uluslararası sosyalleşme stratejileri farklılık gösterir. Ancak uluslararası politikada rekabet ve sosyalleşme üst üste biner çünkü her ikisi de sosyal hiyerarşiler üretir; birincisi ceza veya somut ödül, ikincisi ise ikna ve iletişim yoluyla işler.⁴¹

1.2.9. Ben-Öteki İlişkileri ve Beklentiler

'Ben' (ego) ve 'öteki' (alter) arasındaki ilişki Nabers tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: “rol konseptleri denkleminin ego [ben] kısmını oluştururken, rol beklentileri alter [öteki] kısmını ve rol performansı da somut dış politika davranışını ifade eder.”⁴² Ayrıca Harnisch 'ben' ve 'öteki' beklentileri arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: “Düzenli olarak ego [ben] beklentilerini- yani uygun rolün ne olduğuna ve ne anlama geldiğine dair içsel ve/veya bireysel beklentileri -ve alter [öteki] beklentilerini- yani başkalarının gizli veya açık taleplerini (karşı roller veya tamamlayıcı roller, izleyici ipuçları) içerir. Öte yandan, rol beklentileri kapsamları, özgülükleri, toplumsallıkları ve dolayısıyla yükümlülükleri bakımından farklılık gösterir.”⁴³

1.2.10. Rol Ötekileştirmesi-Ötekinin Oluşturulması

Harnisch bunu “kişinin kendi rol edinme davranışını bilinçli olarak manipüle ederek başka bir aktörün rolünü (yeniden) şekillendirmesi, muhtemelen karşıt veya orantılı bir rol” olarak tanımlar.⁴⁴ Sembolik etkileşimci rol teorisinde, rol değiştirme uluslararası sosyal yapıda 'ben' ve 'öteki' arasındaki rasyonel bir etkileşimdir; burada 'ben' (büyük bir güç olabilir) yaratıcı bir şekilde 'önemli öteki'nin rollerini değiştirme ya da en azından kendi tercihlerine uyacak şekilde kendi kimliğiyle uygun şekilde inşa etme eğilimindedir. Ayrıca, 'ben' (örneğin küçük ya da bölgesel bir güç) 'asıl öteki' (herhangi

---

⁴¹ Cameron G. Thies, “State Socialization and Structural Realism,” *Security Studies*, C. 19, S.4, 2010, s. 689–717.

⁴² Dirk Nabers, Identity and Role Change in International Politics, *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, Hanns W. Maull (ed.), Londra, Routledge, 2011, s. 78.

⁴³ Harnisch, 2011, s. 8.

⁴⁴ Harnisch, 2011, s.13.

bir büyük güç) tarafından tercih edilen bölgesel rol ve yapılar karşı çıkmanın risklerini ve uyum sağlamanın avantajlarını yeniden fark ettiğinde, aşağıdan yukarıya doğru bir değişim de gerçekleşebilir.⁴⁵

1.2.11. Rol Değişikliği

Rol değişikliği, “tipik bir rol performansının ve rol sınırlarının hâkim ol-olan anlayışında ve uygulamasında” ya da rol sürecinin herhangi bir bölümünün aktörün kimliğiyle uyuşmaması durumunda ortaya çıkan değişimi” ifade eder.⁴⁶ Hudson'a göre, “Ulusal Rol Kavramları devlet davranışının zaman içindeki değişimini değil, kalıcılığını açıklamak için kullanılır.”⁴⁷ Bu, herhangi bir devletin dış politika davranışının iç ve dış nedenlerle değişebileceği şeklinde yorumlanabilir. Değişimi gerekli veya mümkün kılan iç etkenler yapı ve etki bakımından farklılık gösterirken ideolojik ve yapısal olarak çeşitlilik gösterir. İdeolojik kaynaklar arasında bir liderin dünya görüşü ve sahip olduğu devlet kimliği yer alırken; yapısal kaynaklar arasında ise devrimler, anayasal kısıtlamalar, nüfus ve askeri kapasiteler yer alır. Benzer şekilde, dış nedenler arasında müttefiklik ilişkilerindeki dramatik değişiklikler, güç dengesinin değişimi ve uluslararası kurumların beklentilerindeki önemli dönüşümler yer alır. Dolayısıyla, rol edinme sürecinde, arzu ettiği veya tamamen ya da kısmen yeniden değiştirmek zorunda kaldığı farklı derecelerde değişiklikler meydana gelebilir.

Rol değişiminin rastlantısal ve kurucu olmak üzere iki ontolojik mekanizması ve rol adaptasyonu, rol öğrenimi ve rol dönüşümü olmak üzere üç temel aşaması vardır. Esasen, rol değişimlerinin dış politika hedefleri, çıkarları ve aktörlerin kimliklerinde yaşanan değişim kapsamı/boyutları vardır. Rol anlayışlarının değiştirildiği, öğrenildiği veya tamamen değiştirildiği mekanizmalar veya türler de vardır. Bu mekanizmalar kriz öğrenimi, sosyalleşme, ötekileştirme ve kimliğin yeniden inşasıdır. Birincisi, rol

---

⁴⁵ Munassar, 2011, s.11.

⁴⁶ Ralph H. Turner, “Role Change,” *Annual Review of Sociology*, C.16, 1990, s. 88.

⁴⁷ Hudson, 2005, s.16.

adaptasyonu yoluyla değişim; rol performansı için tasarlanmış stratejilerin ve araçların içeriksel değişimi olarak tanımlanan, ancak dış politika hedeflerinde köklü bir değişikliğe yol açmayan sıradan bir süreçtir. İkincisi, rol öğrenme yoluyla, öğrenilen yeni bilgiler veya deneyimler nedeniyle belirli bir rol anlayışının yapısının ve içeriğinin değiştirilmesidir. Bu, krizler esnasında ortaya çıkan mevcut inançlardaki değişiklikleri, edinilen yeni inançları ve becerileri ifade eder. Bu tür bir öğrenmede, bir aktör diğer aktörlerin niyetleri, beklentileri ve göreceli güçleri hakkında çıkarımlarda bulunabilir. Üçüncü olarak rol değişimi, aktörün, uzlaşmacı norm ve kuralları yeniden içselleştirmelerini sağlayarak, hedef rol sahibinin kimlik ve çıkarlarında nedensel olarak bir değişim ya da yeniden oluşum yaratmaya çalıştığı durumlarda gerçekleşir.⁴⁸ Bu bağlamda, bir aktör veya “ego (ben) alter’i (öteki) yeni bir kimliğe bürünmeye teşvik etmeye çalışır ve böylece ötekisine zaten bu kimliğe sahipmiş gibi davranarak ötekisini kendisini değiştirme çabasına dahil eder.⁴⁹ Bu tarz ikna süreci, asgari düzeyde ikili işbirliği, iletişimi içerir ve gerekli kılar.

1.2.12. Rol Çatışması

Rol çatışması: İktidar aslında üniter bir yapıdan değil farklı çıkar odaklarından oluşan bir koalisyonu olduğu için Roller ülke içinde hem muhalefet hem iktidar kanadında ve dışarıda menfaatler ekseninde rakipler hatta müttefikler tarafından tartışılır. Potansiyel sınamalar, değişiklikler ve rekabet bu iç ve dış faktörler nedeniyle ortaya çıkar. Rol çatışması bağımlı bir değişken olarak ortaya çıkar çünkü uyumsuz kimliklere ve benlik algılarına göre birbiriyle çatışabilecek bir dizi ulusal rol anlayışı vardır. Bunlar

---

⁴⁸ Hanns W. Maull. Harnisch, Sebastian, Cornelia Frank, Role Theory, Role Change, and the International Social Order, **Role Theory in International Relations**, Hanns W. Maull. Harnisch, Sebastian, Cornelia Frank (ed.), Routledge, 2011, s. 253-254.

⁴⁹ Alexander Wendt, “Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, C.46, S.2, 1992, s. 421.

farklı kalıplara sahip olmakla birlikte ağırlıklı olarak ulusal ve uluslararası olmak üzere ikiye ayrılır.

Ulusal düzeyde, Cantir ve Kaarbo ulusal rol çekişmesinin iki boyutunu dikey ve yatay olmak üzere ayırmıştır. Dikey rol çekişmesi, belirli bir sorun veya krize yönelik belirli bir ulusal rol anlayışının tatmin edici olmayan beklentileri konusunda halk ve hükümet arasındaki toplumsal anlaşmazlığı ifade eden aşağıdan yukarıya bir tartışmadır. Yatay rol çekişmesi, farklı hükümetler arasında ulusal rol konseptlerinin seçimleri ve önceliği ile potansiyel beklentileri konusunda uzlaşmaya varılamamasını ifade eder.⁵⁰ Uluslararası düzeydeyse, dört rol çatışması (çekişmesi) modeli vardır. Birincisi, kendi ulusal beklentileri ile diğer uluslararası beklentiler arasında “ulusal olarak tanımlanmış ulusal rol anlayışları ile dışsal olarak tanımlanmış rol beklentileri arasında benlik anlayışları ile ötekilerin sahip olduğu beklentiler arasında bir anlaşmazlık”⁵¹ İkinci olarak, roller arası çatışma devletin uyumlaştırılamayabileceği roller arasında meydana gelir. Üçüncü olarak, karşı-rol rol içi çatışmadan farklıdır çünkü benlik ve öteki arasındaki farklılıklar kimlikler ve yönelimlerden ziyade beklentilerle ilgilidir. Karşı roller, 'statükoya karşı revizyonist', 'haydut devlete karşı sivil ulus' gibi hem kendinin hem de diğer (ler)inin asimetric rolleridir. Dördüncüsü, rol rekabeti iki ya da daha fazla devletin belirli bir rol konumu ve türünde bir ya da birden fazla rol için (örneğin 'bölgesel lider' ve ya 'bölgesel koruyucu') rekabet etmesiyle şekillenir.⁵²

Rol çatışması uluslararası alanda bazı sonuçlara yol açabilir; özellikle birbirleriyle asgari düzeyde uyumu olmayıp, yeterli maddi kaynaklara ve kurumsal rollere sahip olmayan aynı alt-bölgesel sistemde bulunan devletlerin (özellikle küçük devletlerin) dış politika rolleri birbirleriyle ve diğerler ülkelerin rolleriyle çelişebilir ve bu durum

---

⁵⁰ Christian Cantir, Juliet Kaarbo, “Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory”, **Foreign Policy Analysis**, C.8, S.1, 2012, s.11-12.

⁵¹ *Ibid*, s.18.

⁵² Munassar, 2011, s.13.

1960'larda Arap devletleri ve İsrail örneğinde olduğu gibi bölgesel bir rekabet ortaya çıkarabilir; ikinci olarak çelişkili dış politika normları ve tercihler nedeniyle dış politika işlevsiz bir hale gelebilir; üçüncüsü ise özellikle kendi alt-bölgesel sistemlerinde orta/büyük devletler saldırgan ve hegemonik roller üstlendiklerinde bölgesel ve uluslararası krizler ve çatışmalar ortaya çıkabilir.

1.2.13. Dış Politika Roller

Bu çalışmada Rol Teoriyi ilk olarak kategorize eden Holsti'nin kavramsallaştırdığı rol konseptlerinden yararlanılacağı için Holsti'nin çalışmasında öne çıkan dış politika rolleri Türkçe halleriyle tablolaştırılmıştır. (Bkz.Tablo 1).

Tablo 1: Uluslararası İlişkilerde Ulusal Rol Kavramsallaştırmaları

ROL KONSEPTİ	TEMEL KAYNAKLARI
DENGELEYİCİ	Uluslararası sistemdeki güç dağılımı, coğrafi
ARABULUCU	Coğrafi konum, geleneksel politikalar
BAĞLANTISIZ	Coğrafi konum, tehdit algısı, sosyo-ekonomik ihtiyaçlar, milliyetçilik, yetersiz kapasiteler
TAMPON	Coğrafi konum, yetersiz kapasite
İZOLE	Coğrafi konum, tehdit algısı, yetersiz kapasite
UYDU	Yetersiz kapasite
DEVRİMCİ LİDER/ EMPERYALİST-YAYILMACI	İdeoloji, yüksek kapasite
BLOK LİDERİ	Dış tehditler, uluslararası sistemin yapısı
BÖLGESEL LİDER	Üstün kapasiteler, geleneksel politikalar
DEVRİMİN KALESİ	İdeolojik prensipler, anti-kolonyal özellikler, etnik birlik isteği
BÖLGESEL KORUYUCU	Tehdit algısı, coğrafi konum, geleneksel politikalar, tehdit altında hisseden devletlerin ihtiyaçları
BAĞIMSIZ/BAĞLANTISIZ	Blok karşıtlığı, ekonomik ihtiyaçlar, ticaret alanının genişlemesi, coğrafi konum
KURTARICI	Anti-kolonyal özellikler, ideolojik prensipler
ANTI-EMPERYALİST AKTÖR	İdeolojik prensipler, tehdit algısı, anti-kolonyal özellikler
BÖLGESEL-ALT SİSTEM ORTAĞI	Ekonomik ihtiyaçlar, bölgesel aidiyet, ortak siyasi-ideolojik gelenekler, coğrafi konum
KÖPRÜ	Coğrafi konum, çok etnisiteli yapıya sahip devlet
SADIK MÜTTEFİK	Tehdit algısı, yetersiz kapasiteler, ideolojik uyum, geleneksel politikalar

Kaynak: K. J. Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”. *International Studies Quarterly*, C.14, S.3, 1970, s.255.

1.3. Rol Teorinin Bu Çalışmada Kullanılması

İran dış politikasının tepkisel niteliği, ülke siyasetine hâkim olan siyasi kültürün İran'ın dış politika davranışını şekillendirmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İran'ın dış politikası “bölgesel üstünlük çabası gibi geniş stratejik ilkeler tarafından yönlendirilse de”, Tahran dış politikada pozisyonunu çoğu zaman bir krize tepki olarak

geliştirmektedir.⁵³ Dış politikasının bu reaktif karakteri, İran'ın dış politika davranışlarının şekillenmesinde dış politikada karar verici aktörlerin kişiliklerinin ve hâkim siyasi kültürün önemli bir rol oynamasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla İran'da Cumhurbaşkanı ve rejimin dış politikada kendilerine alan açtığı diğer karar alıcı aktörler, siyasi kültürlerinden etkilenen dış politika konularına; kendileri (ve destekledikleri grup) ve ülkeleri hakkında ne hissettikleri, başkalarını ve ürettikleri ötekilerini nasıl gördükleri, İran'ın dünyada nasıl bir rol oynaması gerektiğine dair fikirleri ve kendi ahlaki davranış kriterleri uyarınca tepki verebilirler. Bu bağlamda İslam Cumhuriyeti'nin kendine has siyasi yapısı ve stratejik ilkeleri göz önüne alındığında bu kendine özgü siyasi yapıya yönelik daha kapsamlı bir analiz çerçevesi sunma potansiyeli karşısında bu çalışmada rol teori tercih edilmiştir. Bu tezde analiz çerçevesini temelde ele alınan liderlerin Birleşmiş Milletler gibi resmi uluslararası ve ulusal platformlarda yaptıkları konuşmaları veya bu konuşmaların İngilizce çevirileri sunacaktır. Bununla birlikte konunun kapsamının darlığı, İran'ın kendine özgü siyasi yapısı içerisinde teokratik unsurların ve rejim güçlerinin gayri resmî açıklamalarının etkisi ve son olarak özellikle Reisi döneminin görece kısa sürmesi sebebiyle liderlerin konuşmalarına ek olarak Rehber Ayetullah Hamaney'in konu kapsamındaki demeçleri, bu konuda yazılmış diğer akademik kaynaklar ve kitaplar da ikincil kaynak olarak kullanılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM: LİTERATÜR TARAMASI

Kurulduğu 1979 yılından beri İran İslam Cumhuriyetinin hem Ortadoğu ve Basra Körfezi çalışmalarında hem de uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi disiplinlerinde önemli bir yeri vardır. Özellikle İran jeopolitik konumu nedeniyle Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin dikkatini çekerken, İslam Devrimi ile uluslararası ilişkilerinde

---

⁵³ Dina Esfandiari, Ariane Tabatabai. "Iran's ISIS Policy", *International Affairs*, C. 91, S.1, 2015, s.3.

yeni bir sayfa açmış ve hem bölgesel hem de küresel olarak en önemli uluslararası aktörlerden biri olmuştur. Bununla birlikte Zaccara'nın da ifade ettiği gibi İran dış politikası yaygın olarak “irrasyonel ve öngörülemez” olarak tanımlanmakta ve “ilke ve hedeflerinin radikalliği ve iç karar alma mekanizmalarının şeffaf olmaması” ile açıklanmaktadır.⁵⁴ Bu haliyle İran hem İslam Devrimi hem de dış politika kararları uluslararası ilişkiler disiplininde hala bir çok akademisyen için bir muamma olmakla birlikte dış politikasındaki farklı düzeylerdeki ikilemlerin fazlalığı nedeniyle uluslararası ilişkiler literatüründe dış politikasını analiz eden birçok çalışma olsa da aslında dış politika analizi için zorlayıcı bir vakadır. Başka bir açıdan bakıldığında, İran'ın dış politika kararları karşı karşıya bırakıldığı ekonomik yaptırımlar, siyasi izolasyon ve ulusal güvenliğine yönelik artan tehdit algıları gibi çeşitli etmenler tarafından şekillendirilmiştir. Tüm bunlar İran'ın kendisini nasıl gördüğünü ve başkaları tarafından nasıl görüldüğünü belirlemiştir.

Bu literatür taramasında İran dış politikasını anlayabilmek adına öne çıkan çalışmalar bu tezin de kapsamı göz önünde bulundurularak gözden geçirilecektir. Özellikle belirtmek gerekirse literatürde İran'ın hem ikili ilişkilerinin tarihsel arka planını hem de İran'ın Orta Doğu'da bölgesel güvenliğin dini, siyasi ve kültürel boyutlarında oynadığı rolü ele alan çeşitli çalışmalar bulunsa da ulusal ve uluslararası literatürde bu tezin de teorik arka planını ve analiz çerçevesini sunan rol teorinin kullanıldığı çalışmalar sınırlıdır. İran dış politikasını inceleyen mevcut literatür temelde üç gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki İran'ın bölgesel rolüne örneğin Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörler ya da küresel güçler karşısındaki güç dengesine odaklanan çalışmalar, ikincisi İran'ın nükleer hedeflerini odağına alan gruptur, üçüncü grupsa devrimci dış politika boyutu üzerine yürütülen çalışmalardır. Ancak bu çalışmanın da kapsamı ve benimsediği teorik

---

⁵⁴ Luciano Zaccara, Iran's Permanent Quest for Regional Power Status, **Diplomatic Strategies of Nations in the Global South**, Jacqueline Braveboy-Wagner (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2016, s.184.

çerçeve dahilinde İran dış politikasının hangi bağlamlarda çalışıldığını ve bu bağlam içerisinde literatürdeki çalışmaların hangi konu başlıklarına odaklandığını görmek, ayrıca bu tezin mevcut literatürdeki hangi boşlukları doldurmaya çalıştığını anlayabilmek için çalışmaların ayrılacağı belirli tematik kategoriler olacaktır. Yerleşik literatürde yer alan çalışmaları bu tezin konusunda uygun olarak üç başlık altında toplayabiliriz:

- a) İran Dış Politikasına temel yaklaşımlar,
- b) İran'ın Suudi Arabistan dış politikasına yönelik çalışmalar ve,
- c) Ortadoğu çalışmalarında Rol Teorinin kullanıldığı araştırmalar.

2.1 İran Dış Politikasına Temel Yaklaşımlar

İran dış politikasının temel yaklaşımları üzerine yazılan çalışmalar belirgin olarak iki yöne odaklanmaktadır: İran'ın devrimci ideoloji, teoloji ve kurumları tarafından şekillendirilen devlet kimliği ve İran'ın sürekli olarak bölgesel liderlik arayışı. İran dış politikası analiz eden çalışmaların temel yaklaşımlarından biri, İslam Devrimi'nin ve İslami değerlerin evrenselleştirilmesi, "zalimlerin zulmü karşısında mazlumların yanında olma" söylemidir.⁵⁵ Bu dönem Ramazani tarafından "devrimci dış politika" olarak tanımlar ve dış politikanın iç politikadaki İslami ideolojiden beslendiğini öne sürer.⁵⁶ Aynı şekilde, Ehteshami İran'ın dış politikasında ideolojik yapıların kurumsal hale geldiğini ve dış politikada karar alıcıların bu sınırlar içerisinde hareket ettiklerini belirtir.⁵⁷ Devrim sonrası dönemde İran'ın Filistin meselesindeki değişmez duruşu, Lübnan Hizbullah'ı gibi yapılarla açık ilişkisi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bölgesel liderlik ve üstünlük arayışı İran dış politikasının değişmez bir özelliği olagelmıştır ancak İran'ın dış politika kararlarına ilişkin yaygın yorum, dış politikanın

---

⁵⁵ Bayram Sinkaya, "Yeni Ruhani Hükümeti'nin Dış Politikası", *Ortadoğu Analiz*, C.9, S.82, 2017, s. 25.

⁵⁶ Rouhallah K. Ramazani, "Iran's Foreign Policy: Contending Orientations." *Middle East Journal*, C.43, S.2, 1989, s. 206.

⁵⁷ Ehteshami, 2002, s.306.

temel ideolojik unsurlarını göz ardı etmektedir. Dehghani Firooz-Abadi İran'ın dış politikada temel vizyonunu ve hedefini oluşturan şeyin süper güç olma hırsı değil, İslami değerler olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Bu bağlamda İslam Cumhuriyeti'ne göre "hâkim" olan mevcut uluslararası düzen ve onunla gelen uluslararası sistem uygun değildir ve revizyona tabi tutulmalıdır. Dolayısıyla birçok akademisyen devrimden bu yana İran'ın "sözde" İslami boyutları olan uluslararası sorunlarla ilişkisi, bölgesel profilini ve komşularının çoğuna yönelik politikalarını etkilemeye başladığı yönünde çalışmalar yapılmıştır. Takeyh çalışmasında İran dış politikasının bu boyutunu "İslam jeopolitiği" olarak adlandırmaktadır.⁵⁹ Ehteshami'ye göre Tahran'ın 1980'lerin başında On İki İmamcı Şiilik anlayışını dış politikasının ideolojik bir aracı haline getirmesi bölgesel statükonun altını oydu ve bu anlayış İran'ın Arap komşularının siyasi bütünlüğüne meydan okumakla kalmayıp İslam adına konuşma talebini açıkça ortaya koyan Tahran'ın devrimci liderliği, "devrimi ihraç etmeye" çalışırken ülkenin Suudi Arabistan ve Müslüman dünyasındaki diğer etkili İslami aktörlerle ilişkilerinde ciddi gerilimlere neden oldu.⁶⁰

Dış politikada ideolojik saiklerin yansırı bölgesel liderlik arayışını analiz eden çalışmalar da literatürün önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda bu gruptaki çalışmaların da temel hareket noktası ise kuruluşundan beri tartışmalı dış politika kararları nedeniyle çeşitli yaptırımlarla sürekli olarak karşı karşıya olmasına rağmen İran'ın önlenemez yükselişidir. Bu fenomen, yükselen güçlerin bölgesel güç dengelerini potansiyel olarak tehlikeli sayılabilecek aksiyonlarla değiştirme eğiliminin örneklerinden biridir. Özellikle İran örneğinde, dış politikasının önemli bir boyutunu teşkil eden devlet dışı aktörlerle ilişkiler (Lübnan Hizbullah'ı ve Yemen Husileri gibi) ve ideolojik motivasyon (devrimin ihracı politikası) bu bağlamda öne çıkmaktadır.

---

⁵⁸ Firooz-Abadi, Dehghani, *The Islamic Republic of Iran and the Ideal International System*, **Iran and the International System**, Anoushiravan Ehteshami and Reza Molavi (ed.) London, Routledge, 2012, s.43.

⁵⁹ Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs*. Oxford, **Oxford University Press**, 2009.

⁶⁰ Ehteshami, 2002, s.268.

Bununla birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki birçok gelişme aslında İran'ın direkt olarak kontrolü bir yana etki alanının dışındadır. Bu bağlamda Shahram Chubin bu nedenle İran'ın görünürdeki yükselişini dönemin ılımlı bir bölgesel ve uluslararası ortamı; Mahmud Ahmedinejad'ın sertlik yanlısı hükümetinin tarihte benzeri görülmemiş düzeyde petrol geliri sayesinde ülke içerisinde sükuneti sağlayıp yükselişi ve sağlamaşması olmak üzere üç temel eğilimin bir araya gelmesine rağmen sürdürülemez olarak nitelendiriyor.⁶¹ Chubin bu eğilimlerin İran'a bir süreliğine bölgesel bir süper güç olarak hareket etme imkanı sağladığını, ancak ülkenin karşı karşıya olduğu ulusal ve bölgesel düzeydeki pek çok yapısal sorunları sıralarken, “bu eğilimlerin sonucu olarak İran'ın kazandığı hareket alanının geçici ve istikrarsız olduğu” ve bu nedenle İran'ın bölgesel bir süper güç hale gelmesinin olası olmadığı sonucuna varmaktadır.⁶²

İran'ın dış politikasını belirleyen temel motivasyonun dini saikler olduğunu söyleyen çalışmalara ek olarak, akademisyenler İran'ın dış politikasına yön veren temel faktörlerin sadece dini kimlik temelinde değil reel politik temelinde de görülebileceğini savunmuştur. Rasmussen'e göre Rus hükümetinin Çeçenistan'daki Müslümanlara yönelik kötü muamelesi İranlılar tarafından İsrail'in Filistinlilere yönelik kötü muamelesiyle aynı görülmemektedir.⁶³ Bu bağlamda İran dış politikasında pragmatizmin ve ulusal çıkarların evrensel bir İslami arayışın önüne geçtiğini belirtmiştir.

Bu bağlamda, Srdjan Vucetic'in “Kimlik ve Dış Politika” başlıklı makalesi hem literatür için hem de bu tezin kapsamı açısından önemli bir eserdir. Bu çalışmada yazar, ulusal kimlik ile bu kimliği oluşturan boyutların dış politika kararları üzerindeki etkisi arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemektedir. Vucetic, kimliğin tanımını ve etkisini çevreleyen muğlaklığın altını çizerek, genel olarak devlet kimliğini, bu kimliğin

---

⁶¹ Shahram Chubin, “Iran’s Power in Context.” *Survival*, C. 51, S.1, 2009, s.165–190, 2009.

⁶² *Ibid*, s.166.

⁶³ Katrine Barnekow Rasmussen, “The Foreign Policy of Iran: Ideology and Pragmatism in the Islamic Republic” *Danish Institute for International Studies*, 2009, s.4.

uluslararası yapılarla etkileşimini ve dış politika kararları yoluyla siyasi kimliklerin oluşumunu içeren çok yönlü niteliğinin altını çizmektedir. Makale daha da önemlisi, Soğuk Savaş sonrası dönemde öne çıkan inşacı bakış açısını yansıtarak, yerel kimliğin dış politikanın şekillenmesindeki öne çıkan rolünün altını çizmektedir.⁶⁴

Ehteshami' ye göre Arap Baharı dalgası İran'ın bölgede oynadığı rolü yoğunlaştırmış ve bu rol Suriye krizi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu açıdan İran, bölgesel ve küresel siyasette etkin bir aktör olmak isteyen “son derece bağımsız ve meydan okuyucu bir aktördür.”⁶⁵

Ehteshami aynı eserinde, “Devrimci İran her zaman klasik realist kalıpta bir ‘rasyonel aktör’ olmuştur” yorumunu da yapmıştır.⁶⁶ Akbarzadeh ise konuyu daha da ileriye taşımış “İran 'ın dış politikasının temelini ve amaçlarının savunmacı, ağırlıklı olarak pragmatik olmakla birlikte devlet odaklı ve stratejik konulara dayandığını” söylemiştir.⁶⁷ Takeyh ayrıca “İran'ın iç politikaları giderek ekonomik hesaplar tarafından yönlendirilirken, uluslararası ilişkileri büyük ölçüde rasyonel tasarımlara dayanmaktadır” diyerek İslam Cumhuriyeti hakkındaki bu argümanı desteklemektedir.⁶⁸

Gerek ülke yönetiminde gerekse sahip olduğu güçler üstü konumu ve yetkileriyle aslında alışık olduğumuz bir devlet başkanlığı konumundan daha geniş yetkilere sahip olan Rehberlik makamının aslında sadece dini saiklerle hareket etmediği, örneğin otokratik bir yönetici olmasına rağmen Ayetullah Hamaney'in İran kamuoyundaki imajına karşı hassas olduğu⁶⁹ ve dolayısıyla hükümetin karar alma süreçlerinde bu Rehberin önemseddiği bu algının önemli olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak yine de

---

⁶⁴ Srdjan Vucetic, "Identity and Foreign Policy", *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 2017.

⁶⁵ Ehteshami, 2002, s.283-309.

⁶⁶ İbid, s.284.

⁶⁷ Shahram Akbarzadeh, “Iran's Policy towards Afghanistan in the Shadow of the United States,” *Journal of Asian Security and International Affairs*, C.1, S.1, 2014, s.65.

⁶⁸ Ray Takeyh, “Re-imagining U.S.-Iranian Relations,” *Survival*, C. 44, S.3, 2002, s. 24.

⁶⁹ Ray Takeyh, “Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic”, *Times Press*, 2006, s. 69.

Tahran Azerbaycan karşısında Ermenistan'ı desteklemek⁷⁰ veya 1994'ten itibaren Çeçen Savaşlarında Rusya'yı eleştirmekten çekinmek⁷¹ gibi devrim sonrasında İslam Cumhuriyeti'nin temel söylemleriyle çelişen kararlar alabilmiştir.

ABD ve İran ilişkisi ise ilişkilerin çeşitli yönleriyle akademik çalışmalara konu olmuştur. Örneğin, Fawcett ve Payne devrimden itibaren ABD'nin İran'a karşı tutumunun İran dış politikasını etkilediğini savunmuştur.⁷² Bir başka çalışmada ABD'nin İran politikasını Amerikan istisnacılığı ve meşhur çevreleme politikası bağlamında incelemiştir.⁷³ Milani ise İran perspektifinden kaleme aldığı eserinde, İslam Cumhuriyetinin ABD ile ilişkilerindeki stratejik kararları analiz edip, İran'ın dış politika dinamiklerine ABD etkisinin nasıl yansıdığını ortaya koymuştur.⁷⁴ Bununla birlikte İran'ın kendisi için önemli olan bölgelerde yer alan diğer ülkelerle ilişkilerinin, özellikle de ABD'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki varlığı söz konusu olduğunda, mevcut ilişkilerinden veya ABD'nin varlığından nasıl etkilendiği hakkında nispeten daha az şey yazılmıştır. Ayrıca çoğu yazar, Rafsancani döneminden bu yana İran'ın ABD ile düzenli olarak daha iyi ekonomik ve bilimsel işbirliği arayışında olduğu gerçeğinden bahsetmeyi de ihmal etmiştir. Hem Rafsancani hem de Hatemi ABD ile ilişkileri, özellikle de yüksek enflasyon ve işsizlik başta olmak üzere ülkenin ekonomik durumunun iyileşmesine yol açacak ekonomik ilişkileri geliştirmeye odaklanmışlardır.⁷⁵

---

⁷⁰ Zeynep Kaya, İran ve Ermenistan: Sembiyotik Bir İlişki, **Review of Armenian Studies**, S. 24 ,2011, s.153.

⁷¹ Martin Malek, "Russia, Iran, and the Conflict in Chechnya.", **Caucasian Review of International Affairs**, C.2, S.1. 2008.

⁷² Louise Fawcett, Andrew Payne, "Stuck on a hostile path? US policy towards Iran since the revolution", **Contemporary Politics**, C.29, S.1, 2023.

⁷³ Uzma Siraj, Najimdeen Bakare, "Iran–USA Relations: From Exceptionalism to Containment Policy", **Journal of Asian Security and International Affairs**, C.9, S.1, 2022.

⁷⁴ Mohsen M. Milani, "Tehran's Take: Understanding Iran's U.S. Policy." **Foreign Affairs**, C. 88, S. 4, 2009.

⁷⁵ Barbara Ann Rieffer-Flanagan, "Islamic Realpolitik: Two-Level Iranian Foreign Policy," **International Journal on World Peace**, C.26, S.4, 2009, s.17.

Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığı bölgesel güç dinamiklerini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Milani⁷⁶ ve Barzegar⁷⁷ da dahil olmak üzere birçok yazar İran'ın devrim sonrasında karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlardan kurtulup, kendisini bölgesinde ekonomik bir merkez ve göz ardı edilemeyecek bir güç olarak yeniden tesis etmeye çalıştığını ve bunun da dış politika kararlarını doğrudan motive ettiğini ileri sürmüştür.

İran aktif bir şekilde dış politikada menfaatlerinin korumaya çalışmakta ve Çin, Rusya, Hindistan ve Ortadoğu ve Avrupa ülkeleriyle de daha iyi ilişkiler kurarak dış politikada seçeneklerini çeşitlendirerek sadece komşuları üzerinde değil, Basra Körfezi ve Orta Asya'da da etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle aslında İran bölgede önemli bir güç kayması görmek istememektedir. Bu durum, İran karşıtı güçlü ideolojisiyle Taliban Afganistan'da iktidara geldiğinde de gözlemlenmiş ve İran'ın Kuzey İttifakı'na destek vermesine yol açmıştır.⁷⁸ Bu da İran'ın ABD'nin komşuluk bölgesinde varlığını istememesinin bir başka nedenidir zira ABD'yi İran'ın gücüne ve nüfuzuna doğrudan bir meydan okuma olarak görmektedir.

Üzerinde aslında pek konuşulmayan bir diğer konu ise İran'ın bölgedeki dış politikasının değişen başka bir boyutudur. İran'ın vekalet savaşları üzerinden özellikle başvurduğu, silahlı devlet dışı aktörleri destekleme politikasına ek olarak son birkaç yıldır ekonomik nüfuz ve yumuşak güç kullanımına da yöneldiği görülmüştür. İran'ın Hamas ve Hizbullah gibi silahlı grupların yanı sıra Kuzey İttifakı ve diğer Afgan savaş ağalarını da desteklediği, hatta bazı raporlarda Taliban ve El-Kaide'ye destek verdiğinin öne sürüldüğü tartışılmaktadır.⁷⁹ Daha ziyade, İran'ın bölgesel politikasının değişen

---

⁷⁶ Mohsen M Milani, "Iran's Policy Towards Afghanistan." **Middle East Journal**, C.60, S.2, 2006, s.235-256.

⁷⁷ Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy in Post-Taliban Afghanistan." **The Washington Quarterly**, 2014, C.37, S.2, 2014, s. 119-137

⁷⁸ Özgür Çınarlı, "İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.2, 2016, s.75-84.

⁷⁹ Amir M. Haji-Yousefi, "Iran's Foreign policy in Afghanistan: The Current Situation and Future Prospects," **South Asian Studies**, C.27, S.1, 2012, s.70

dinamikleriyle birlikte, özellikle kuzey ve doğu komşularıyla ilgili olarak, kültürel diplomasi, ticaret ve turizm teşviki, ekonomik yardım ve altyapı geliştirme ve yeniden inşa yoluyla yumuşak güce daha fazla odaklanmıştır. İran Filistin'de Yemen'de ve Lübnan'da artık kendisiyle neredeyse özdeşleşmiş devlet dışı aktörleri desteklemeye devam etse de yumuşak gücünü tesis etmek için de adımlar atmıştır.⁸⁰

İran dış politikasının özellikle bu tezin kapsamı dışında kalan Cumhurbaşkanlarının önemli çalışmalarda nasıl ele alındığı da literatürü anlamak adına önem arz etmektedir. Soltani'ye göre, İslam devriminden bu yana İran dış politikası farklı aşamalardan geçmiştir. İran dış politikasının evrimini açıklayan dört teorik yaklaşım olduğu söylenebilir bunlar: realist, ideolojik, pragmatist ve reformist yaklaşımlardır.⁸¹ Realist aşama Mehdi Bezirgan'ın Şubat 1979'da Cumhurbaşkanı olmasıyla başlayıp 4 Kasım 1979 ile 20 Ocak 1980 arasına damgasını vuran Amerikan Büyükelçiliğine karşı gerçekleşen saldırılar ve rehine kriziyle biter. Bu dönemde İran'ın dış politika önceliği ulusal çıkarlar ve komşularının iç işlerine karışmama prensipleri etrafında şekillenmiştir.⁸² Henner Fürtig'e göre realist aşamayı takip eden ve önceki dönemin aksine İslami prensiplere dayanan ve daha müdahaleci nitelikler taşıyan ideolojik aşamaysa 1981'de başlayıp 1989'da bitmiştir.⁸³ Bu dönemde baskı altındaki halkların, ezilenlerin, (Müslüman olmayan halklar da dahil olmak üzere) özgürleştirilmesi hedefinin sadece İran modelinin bütün dünyaya ihraç edilmesiyle mümkün olduğu anlayışı İran dış politikasında kritik bir yere sahipti.⁸⁴

---

⁸⁰ Ali Akbar, "Iran's Soft Power In The Middle East Via The Promotion Of The Persian Language", **Contemporary Politics**, C.29, S.4, s. 424–445.

⁸¹ Fakhreddin Soltani, Reza E. Amiri, "Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution." **Journal of Politics and Law**, C.3 S.2, 2010, s.199.

⁸² Yasemin Akbaba, Özgür Özdamar, Iran and Shia Revolutionsim, **Role Theory in the Middle East and North Africa**, Yasemin Akbaba, Özgür Özdamar (ed.), Routledge, 2019, s.68.

⁸³ Henner Fürtig, Iran: Winner of Loser of the Arab Spring?, **Regional Powers in the Middle East: New Constellations after the Arab Revolts**, Hünner Fürtig (ed.). New York, Palgrave Macmillan, 2014, s.25

⁸⁴ *ibid*, s.69.

Ayetullah Humeyni'nin 1989 da ölümünden sonra yerine gelen Ayetullah Hamaney'in İran modelinin ihracı konusunda farklı bir yaklaşımı vardı ve Hashemi Rafsancani'nin de iktidara gelişiyle birlikte 1989 da başlayıp 1997 de bitecek olan İran dış politikasının pragmatik aşamasına geçildi.⁸⁵ Bu döneme damgasını vuran dış politika eğilimleri komşularla normalleşme süreçlerinin başlaması, ideolojiye daha az vurgu yapılması, ekonomik kalkınmaya ve restorasyonun öncelik haline getirilmesi ve jeopolitik gerekliliklere dayalı bir siyaset izlenmesi olmuştur.⁸⁶

Soltani Muhammed Hatemi'nin 1997'de iktidara gelmesiyle başlayıp ve 2005'te biten ve İran'ın uluslararası alanda itibarının iyileştirilmesi, diğer devletler ile barış içinde bir arada yaşamının ve pozitif diyalogun öne çıkarılması gibi özelliklerle karakterize olan dönemi reformist aşama olarak değerlendirir.⁸⁷ Fürtig'e göre Ayetullah Hamaney Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte İslam Cumhuriyeti ve Batılı Müttefiklerin özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin karşıt taraflarda yer aldığı yeni bir iki kutuplu sistem tasavvur etmiştir.⁸⁸ Bu sistemde İran'ın rolü İslam devriminin değerlerini ihraç etmekten dünya devletlerine model olarak sunulacak bir toplum olmaya doğru evrilmiştir. Bu bağlamda İran eğer ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan üstün bir konuma ulaşırsa diğer devletler tarafından örnek alınmaya uygun hale gelecekti.⁸⁹ Ayetullah Hamaney'in hala devam eden Rehberliği döneminde Cumhurbaşkanlığı yapan ilk iki isim bu anlayışa uygun hareket etmiş ve İran'ın Irak'la olan uzun savaşının etkilerinin azaltılmasına odaklanmışlardır.⁹⁰ Hatemi ayrıca bu dönemde Çin ve Japonya'yla ilişkileri de düzeltmeyi amaçlayan "medeniyetler diyalogu" girişimini de başlatmıştır.⁹¹

---

⁸⁵ İbid, s.69.

⁸⁶ Soltani, Amiri, 2010, s.200.

⁸⁷ İbid, s.200.

⁸⁸ Takeyh, 2007, s.25.

⁸⁹ Fürtig,2014, s.26.

⁹⁰ Akbaba, Özdamar, 2019, s.69

⁹¹ İbid, s.27.

İran dış politikası 2005'te İran siyasetinin muhafazakâr kanadının temsilcisi olan Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle dramatik bir şekilde değişmiştir. Ahmedinejad Ayetullah Humeyni'nin İslam devriminin gerçek lideri olduğu ve kati olarak takip edilmesi gerektiğini düşünüyordu.⁹² Fürtig'e göre Rafsancani'nin pragmatizmi ve Hatemi'nin diyalogu önceleyen reformizminden uzak bir duruşu olan Ahmedinejad'la birlikte İran'ın aşırı köklerine geri dönmüştü.⁹³ Ahmedinejad iktidarıyla birlikte Batılı ülkelere yönelik izlenen dış politika özellikle İran'ın nükleer programı ve bölgesel konularda ilişkileri önemli ölçüde bozdu.⁹⁴

2.2 İran'ın Suudi Arabistan Dış Politikasına Yönelik Çalışmalar

İran'ın Suudi Arabistan politikasının literatürde nasıl ele alındığını özellikle bu çalışma için kritik öneme sahiptir. İran'ın Suudi Arabistan'a yönelik dış politikası, Orta Doğu siyasetinde bölgenin jeopolitiği, güç dengeleri, devam eden silahlı çatışmalar ve mezhep rekabeti açısından oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu kısım İran'ın Suudi Arabistan politikası üzerine yazılmış literatürü anlamak adına öne çıkan akademik çalışmaları tematik olarak ele alarak bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın konusu göz önüne alındığında Suud-İran ilişkileri önemli olduğundan devrim sonrası dönemi kapsayacak şekilde kısaca ilişkilerin tarihsel arka planı, mezhepsel dinamikleri, bölgesel rekabet ve vekalet savaşları, uluslararası aktörlerin rolü ve kuramsal yaklaşımlar temelinde kategorize edilecektir.

İran çalışmalarında önemli bir yazar olan Ramazani İslam devrimi sonrası İran dış politikasını Güney ve Kuzey ekseninde değerlendirerek, Suudi Arabistan'la ilişkilerde

---

⁹² İbid, s.27.

⁹³ Fürtig, 2014, s.27.

⁹⁴ Akbaba, Özdamar, 2019, s.69.

ideolojik faktörlerin etkisine vurgu yapar.⁹⁵ Bir diğer çalışmada ise Chubin ve Tripp, İran-Suudi Arabistan ilişkilerini Körfez alt-bölgesinin güvenliği bağlamında incelerken devrim öncesi süreçten başlamak üzere tarihsel süreçte ilişkilerin rekabet boyutunun evrimini analiz etmiştir.⁹⁶ Nasr Ortadoğu’da İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabeti Şiiler ve Sünniler arasında yaşanan çatışma üzerinden okuyarak bu çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ve yeni bir statüko yaratacağını söylemiştir.⁹⁷

Louër ise 2008 tarihli çalışmasında İran’ın Şii kimliği üzerinden yürüttüğü dış politikasının ve devrimi komşularına ihraç etme stratejilerinin Körfez ülkelerindeki etkilerini analiz ederken⁹⁸ Cordesman’a göreyse İran kendi sınırları dışındaki Şii davalarını desteklemekte; bu destek Bahreyn ve Suudi Arabistan'a kadar uzanmaktadır. Dahası Cordesman Suudi Arabistan'daki Şiilerin aldıkları bu destekle birlikte yönetimde söz sahibi olmak, siyasi reform ve doğrudan katılım gibi siyasi taleplerinin güçlendiğini belirtmektedir. Bölgedeki Şiilerin yükselen siyasi taleplerinin arkasında İran'ın olup olmadığı net olmamakla birlikte Şii radikallerin İranlı dini liderlerin rehberliğine büyük önem verdikleri açıktır.⁹⁹

S. Alam’da İran’ın dış politikasındaki bu fenomeni analiz edebilmek için tarihsel bağlamında karşılaştırmalı olarak ele almaya çalışan akademisyenlerden biridir. Alam’a göre İslam Devriminden önce Körfez Ülkeleri ve İran, güçlü ve güvenilir ilişkilere sahip oldukları için diğer siyasi aktörlerin yardımı olmadan anlaşmazlıklarını barışçıl bir şekilde çözüyorlardı. Ancak 1979'daki İslam devriminden sonra İran'ın dış politikası büyük ölçüde değişti ve yeni rejim Batı karşıtı bir politika benimsedi ve politikasını

---

⁹⁵ Rouhallah K. Ramazani, “Iran's Foreign Policy: Both North and South”, *Middle East Journal*, C.43, S.3, 1989, s.393–409.

⁹⁶ Shahram Chubin, Charles Tripp, *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order*, Routledge, 2004.

⁹⁷ Vali R. Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, W. W. Norton & Company, 2006, s.190.

⁹⁸ Laurance Louër, *Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf*, Columbia University Press, 2008.

⁹⁹ Anthony H. Cordesman, *Saudi Arabia: National Security In A Troubled Region*, Westport, CT: Praeger Publishers, 2009.

Üçüncü Dünya sorunlarına ve popülist bir anti-emperyalist politikaya odaklandı. İran'ın 1979 yılından sonraki dış politikası, İslam devriminin ihracı, şeytani güç olarak adlandırılan Batılı güçlerin küresel siyasetteki etkisinin azaltılmasıyla birlikte özellikle komşuları üzerinden monarşilere ve laik yönetimlere karşı bir politika üzerine yoğunlaştı. Dış politikasının bu yeni oluşumunda İran, komşu ülkelerle bir arada yaşamak ve işbirliği yapmak yerine bölgenin siyasi haritasını değiştirmeyi hedeflemiştir.¹⁰⁰

Sadegi ve Ahmadian Şii din adamlarının rehberliğindeki bu yeni Batı karşıtı duruşun, Suudi Arabistan'ın Batı yanlısı Sünni monarşisi bağlamında Suudi-İran ilişkilerinde muazzam bir değişime yol açtığı ve bu iki ülke arasındaki ilişkideki bu değişimin sürekli bir rekabet yarattığını savunmuştur.¹⁰¹ Kostiner İran-Suudi rekabetinin yalnızca güncel değil, kökleri tarihsel süreçte ve daha yapısal boyutları olan bir çekişme olduğunu ifade eder. İran'ın tarihsel olarak bölgesel üstünlük iddiaları, Suudi Arabistan'ın yeni ulus-devlet kimliği ile çelişmiştir. Bu tarihsel arka plan, bugünkü stratejik rekabetin altyapısını oluşturmaktadır.¹⁰²

W. Terril 2011 tarihli Suud İran mücadelesi ve Orta Doğu Güvenliğinin Geleceği adlı makalesinde 1979'da İslam Devrimi gerçekleşikten itibaren Suudi Arabistan ve İran'ın Ortadoğu'da ve daha da önemlisi Körfez Ülkeleri arasında daha fazla nüfuz sahibi olmak için güçlü bir şekilde karşı karşıya geldiklerini yazmıştır. Yine Terril'e göre iki aktörün de dış politikaları arasındaki farklar büyük olsa da Suudi Arabistan, Batı'yı en büyük düşman olarak gören İran'ın aksine Batı ile güçlü bir müttefikdir. Suudi Arabistan bu bağlamda bölgesel bir güç iken, İran Körfez ve Orta Doğu'da devrimci bir değişim peşindedir.¹⁰³

---

¹⁰⁰ Shah Alam, "The changing perception of Iran towards the Gulf States", **Strategic Analysis**, C.24, S.11, 2001, s.84.

¹⁰¹ Hossein Sadeghi, Hassan Ahmadian, "Iran-Saudi relations: Past pattern, future Outlook". **Iranian Review of Foreign Affairs**, C.1, S.4, 2011, s.130.

¹⁰² Jopseh Kostiner, **The Persian Gulf States: A General Survey**. Ithaca Press, 2009.

¹⁰³ Andrew W. Terrill, "The Saudi Iranian Rivalry And The Future Of Middle East Security", **Army War College**, 2011.

Mart 2011 ortalarında Bahreyn'de protestoculara yönelik baskılardan bu yana “Şii tehdidi” söyleminin yeniden demokratik reform ve kapsayıcılık taleplerine verilen genel bir cevap haline geldiği kırılğan bir siyasi ortamda Matthiesen mezhep çatışmasının araçsallaştırıldığını ve dış politika amaçlarına hizmet eder hale getirildiğini ileri sürerken Arap Baharı sürecinde bölgedeki Körfez rejimleri ile Şii vatandaşları arasındaki ilişkilerin, İran devriminin ardından 1979'daki kadar kötü seviyelere gerilediğini söylemiştir.¹⁰⁴

İki ülke arasındaki ilişkilerin bir diğer önemli boyutu ise Suriye ve Yemen’de artık birer vekalet savaşı halini almış devam eden silahlı çatışmalardır. Juneau İran’ın, 2011-2024 yılları arasında bölgedeki en yoğun istikrarsızlıklardan biri haline gelen Suriye’de devrik Esad rejimine ve 2014 itibariyle bir iç savaşa dönüşen Yemen’de Husi hareketine verdiği desteği incelerken, bu desteğin Suudi Arabistan ile olan gerilimi artıran bir unsur olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵

Katzman İran-Suudi rekabetinin özellikle Yemen, Suriye ve Lübnan’daki vekalet savaşları üzerinden yoğunlaştığını vurgular. Yazara göre İran’ın Devrim Muhafızları üzerinden Hizbullah gibi aktörleri kullanarak yürüttüğü vekalet savaşı stratejisi, Suudi Arabistan’ı daha çok geleneksel askeri yöntemlere ve dış destek (özellikle ABD) arayışına yönlendirmiştir.¹⁰⁶

Literatürde İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin, yalnızca bir mezhep mücadelesine indirgenemeyecek kadar karmaşık bir niteliğe sahip olduğunu söyleyen çalışmalar da yer almaktadır örneğin Gause’a göre bu rekabet, esasen iki devletin Körfez

---

¹⁰⁴ Toby Matthiesen, **Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't**, Stanford University Press, 2013.

¹⁰⁵ Thomas Juneau, “Iran's Policy Towards The Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment”. **International Affairs**, C. 92, S.3, 2016, s.647-663.

¹⁰⁶ Kenneth Katzman, “Iran’s Foreign and Defense Policies”, **Congressional Research Service**, 2021, s.20.

bölgesinde nüfuz kurma mücadelesidir ve taraflar doğrudan çatışmaya girmek yerine bu rekabeti vekalet savaşları aracılığıyla sürdürmektedir.¹⁰⁷

Bu konuda Al-Rasheed, İran-Suudi rekabetini yalnızca dış politika düzleminde değil, aynı zamanda iç siyasal meşruiyet üretimi açısından da değerlendirir. Suudi Arabistan'ın Şii karşıtı söylemi, yalnızca İran'a karşı değil, aynı zamanda kendi Şii azınlığı üzerinde kontrol kurma stratejisidir. İran ise bölgedeki Şii toplulukları destekleyerek hem bölgesel etkinliğini artırmakta hem de İslam Devrimi'nin ideolojik mirasını yaymaktadır.¹⁰⁸

Takeyh ise bu konuda İran dış politikasını devrimci ideolojiden bağımsız düşünmenin mümkün olmadığını savunur. İran, yalnızca güvenlik çıkarlarıyla değil, aynı zamanda statü ve ideolojik liderlik arzusu ile hareket etmektedir. Bu durum, İran'ı Suudi Arabistan'la çıkar çatışmasına sokmaktadır çünkü Suudi Arabistan, statükoyu korumaya çalışan bir güçtür.¹⁰⁹

2.3 Ortadoğu Çalışmalarında Rol Teori

Rol teorisinin Ortadoğu çalışmalarında nasıl kullanıldığını anlamak bu çalışmanın kapsamı açısından önemlidir bu bağlamda son olarak bölge devletlerinin dış politika kararlarını analiz eden çalışmalara yer verilecektir. Rol teorisinin disiplinler arası niteliği sayesinde uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi içinde sunduğu teorik derinliğe ve çeşitliliğe rağmen, realist, inşacı veya bölgesel güvenlikçi yaklaşımların hâkim olduğu Ortadoğu çalışmalarında yeterince kullanılmamıştır. Bu trend, dış politika analizinde

---

¹⁰⁷ F. Gregory Gause III, **The International Relations of the Persian Gulf**, Cambridge, Cambridge University Press,, s.1-2, 2009.

¹⁰⁸ Madawi Al-Rasheed, Dilemmas of a New Era, **Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia**, Madawi Al-Rasheed (ed.), Oxford University Press, 2018, s.14.

¹⁰⁹ Takeyh, 2009, s.264.

ideolojik faktörlere, kimlik politikalarına ve seçkinlerin algılarına yönelik artan ilgiyle birlikte değişmeye başlamıştır.

2011 yılında başlayan Arap ayaklanmaları süreci bölge ülkelerinin dış politikalarında da dramatik değişikliklere sebep olmuştur. Rol teorisinin Ortadoğu çalışmalarında kullanılması açısından, Özdamar, Halistoprak ve Sula'nın "İyi Komşu'dan Model Ülke'ye: Türkiye'nin Ortadoğu'da Arap Baharı Sonrasında Değişen Roller" adlı çalışması bu sürecin Türkiye'nin dış politika elitlerinin rol algılarında yarattığı değişimi analiz ederken bu değişimin anlamını tartışmaktadır. Yazarlara göre Arap ayaklanmalarından bu yana Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik dış politikası ve Türkiye'nin kendisine atfettiği roller yumuşak rollerden daha sert rollere doğru değişmiştir. Öyle ki Türk dış politikasında öne çıkan "arabulucu", "köprü" ve "bölgesel alt-sistem ortağı" gibi ılımlı rollerin etkisi azalırken "model", "geliştirici" ve "barışın ve güvenliğin koruyucusu" gibi rollerin önem kazandığını belirtmişlerdir.¹¹⁰

Akbaba ve Özdamar'ın Mısır, Suudi Arabistan, İran ve Türkiye örnekleri üzerinden vaka çalışmaları da yaptığı 'Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Rol Teorisi' başlıklı çalışması, Rol Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde uygulanabilirliğini eleştirel bir şekilde değerlendirmekte, bölge devletlerinin otoriter yapılarına ve rejimlerinin hayatta kalmasına odaklı politikalarına rağmen rol teorisinin sunduğu analiz çerçevesiyle çalışılmaya uygun olduğunu vurgulamaktadır. Yazarlar 'bölgesel lider', 'anti-empyralist aktör', 'devrimin savunucusu', 'köprü' ve 'statüko destekçisi' gibi çeşitli bölgesel rolleri kategorize ederek daha ileri araştırmalar için hem teorik bir sentez hem de pratik bir yol haritası sunmaktadır.¹¹¹

---

¹¹⁰ Özgür Özdamar, Toygar Halistoprak, Erkam Sula, "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring", **Uluslararası İlişkiler**, C.11, S.42,2014, s. 93-113.

¹¹¹ Akbaba, Özdamar, 2019, s.160.

Şevket Ovalı ise 2013 tarihli çalışmasında Rol teori perspektifinden Türk dış politikasını analiz eder. Bu çalışmasında Orah Türkiye'nin Ortadoğu'daki duruşunun, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarında önceki dönemlerden farklı olarak, bölgesel lider, bölgesel koruyucu, İslam'ın savunucusu, köprü ve model rollerinden oluştuğunu iddia etmektedir. Orah'a göre bu roller büyük ölçüde AKP kademelerinin kendi iç hesaplaşmalarının ve dışarıdan aldıkları geri bildirimlerin bir ürünüdür.¹¹² Zengin ve çok yönlü analiz imkanları sayesinde uluslararası ilişkilerde ana akım yaklaşımlara alternatif olabilecek Rol teorisinin Ortadoğu ülkelerinin dış politika kararlarını incelemede kullanıldığı çalışmalar sınırlıdır.

Bu çalışmanın sunmaya çalışacağı analiz çerçevesi açısından literatürde yer alan en önemli eksikliklerden biri ise perspektif sorunudur. İran'ın dış politikası üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu üçüncü veya en iyi ihtimalle ikinci kişiler üzerinden Batılı bakış açısı sunmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar çoğunlukla ABD'nin “esas kahraman” olarak yer aldığı olaylar ve meseleler üzerinde durmaktadır.¹¹³ Bu da bizi üçüncü kişiler yerine koyarak “ne olduğu” ya da “bunun Batı ya da müttefikleri için ne anlama geldiği” açılarından konuları anlamaya çalışmaya sevk etmektedir. Bu aynı zamanda İran dış politikasının çoğunlukla sınırları yerleşik ideolojik söylemlerle çizilmiş belirli dar kalıplara sıkıştırılmasına ve insanlar tarafından çoğunlukla irrasyonel ya da tamamen ideolojik motivasyonlu olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bunun dikkate değer istisnaları, eserlerinde İranlı bir bakış açısı sunan Parsi, Milani ve Akbarzadeh gibi yazarlardır. Bu tez, İran'ın Suudi Arabistan politikasını bu bölümde incelenen çalışmalardan farklı olarak İran'ın İslam Cumhuriyeti kimliğiyle kendi elitinin beklentilerine, çatışma ve işbirliği algılarına dayanarak şekillenen rol tercihlerini analiz

---

¹¹² Şevket Ovalı, “Decoding Turkey's Lust for Regional Clout in the Middle East: A Role Theory Perspective.” *Journal of International and Area Studies*, C.20, S.1, 2013, s.1–21.

¹¹³ Sajjad Sadeghi, “Critical Theories, International Relations, Iranian International Relations, Kissinger Syndrome”, *US Hegemony*, *Political Strategic Studies*, C.12, S.47, 2023, s.181.

etme yaklaşımıyla ele almıştır. Bu çalışma literatüre temeli ideolojik ve davranışsal bir bakış açısına dayanan bir analiz çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İRAN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL UNSURLARI

Ulus devletlerin ve sınırların ortaya çıkışından çok önce kapsamlı kültürel ve ticari bağların kurulduğu Avrasya bölgesinin ve Ortadoğu'nun kesişim noktasında yer alan İran'ın dış politika kararlarının analizi uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer tutmuştur. Bu çalışmanın da kapsamı dahilinde İran dış politikasını oluşturan temel unsurlar bu bölümde analiz edilecektir. Çalışmanın sürekliliği açısından İslam devriminden sonraki dönemi de etkileme kapasitesi göz önüne alındığında devrim öncesi dönemden de kısaca bahsedilip temelde İslam Cumhuriyetine odaklanılacaktır.

3.1 Devrim Öncesinde İran Dış Politikası

İran'da 1920'li yılların başında önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu Dönemde Ahmet Şah Kaçar liderliğinde İran'a hâkim olan Kaçar Hanedanlığı, eski Tuğgeneral Rıza Pehlevi tarafından bir askeri darbeyle yıkılarak yerine İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) de uzlaşmasıyla 1925 yılında Rıza Şah Pehlevi tarafından Pehlevi Hanedanlığı kurulmuştur. Başlangıçta, Rıza Şah çağdaşı Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı gibi bir cumhuriyet ilan etmeyi planlamış ancak İngilizlerin ve din adamlarının muhalefeti karşısında bu fikirden vazgeçmiştir.¹¹⁴ Rıza Şah, iktidarının ilk yıllarında İran'ı kendi vizyonuna yeniden yapılandırırken, Fars-Pers mirası söylemi etrafında dini saiklerden uzak seküler bir toplum ve ulus inşası sürecine yönelmiştir. Bununla birlikte 1930'dan itibaren de ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığının, bölgesel güç dengelerini gözetten bir dış politika izlenmesi suretiyle korunması, bu

---

¹¹⁴ Glenn E. Curtis, Eric Hooglund, **Iran: A Country Study**, Government Printing Office, 2008, s. 27.

dönemin temel dış politika hedeflerinden biri haline gelmiştir.¹¹⁵ Yine bu dönemde komşularıyla yakın ilişkiler kuran Rıza Şah, ülkesinde yaptığı reformlarda bir diğer komşusu Türkiye'yi örnek almış, Türkiye'nin öncülüğünde kurulan bir bölgesel ittifak teşkilatı olan Sadabad Paktı'na da katılmıştır.

Rıza Şah Pehlevi, eski ortakları olan İngiltere ve SSCB'yi dış politikada dengeleyebilmek için İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Nazi Almanyasıyla yakınlaşmıştır. Ancak dış politikadaki bu tercih hem İran hem de kendi iktidarı açısından ciddi sonuçlara yol açmıştır. 25 Ağustos 1941 tarihinde İngiltere, Basra Körfezi üzerinden İran'a çıkartma yapmaya başlamış, SSCB ise Güney Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Bu işgaller karşısında İran Ordusu başlangıçta etkisiz kalırken Tahran'ın kuşatılmasından sonraysa tamamen dağıtılmıştır. Tahran'ın da işgalciler tarafından kontrol altına alınmasından sonra, Rıza Şah iktidardan uzaklaştırılmış, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi müttetikler tarafından yeni Şah ilan edilmiştir.¹¹⁶

Ocak 1942 yılında Muhammed Rıza Şah, Pehlevi Hanedanlığının devamını dönemin büyük güçlerinin garantisi altına almak için işgalci güçlerle Üçlü Pakt Anlaşmasını imzalamıştır. 1943 yılına gelindiğindeyse ABD, İngiltere, SSCB ve İran'ın katılımıyla Tahran Konferansı yapılmıştır. Bu konferansta İran'a yapılacak ekonomik yardımlara ek olarak savaş sonrasında işgalci güçlerin İran'dan çekilmesi konuları da karara bağlanmıştır.¹¹⁷ Savaş bittikten sonra SSCB işgali bir süre daha devam ettirse de ABD ve İngiltere'nin baskıları sonucunda ülkeden çekilip işgali sonlandırmıştır. Savaşın bitişiyle, İran'ın ekonomik sorunlarının artması, ülkede milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuş ve ulusalcı cepheden tanınan Muhammed Musaddık ismi İran siyasetinde sıklıkla anılır hale gelmiştir.

---

¹¹⁵ Yalçın Sarıkaya, Dış Politika ve Türkiye-İran İlişkileri, **İran Toplum, Devlet ve Siyaset**, Burak Tangör (ed.), Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2016, s. 545.

¹¹⁶ Sarıkaya, 2016, s.545-546.

¹¹⁷ İbid, s.546.

Musaddık, 1933'te British Petroleum ile yapılan bir sözleşmeyle İran'ın petrol kaynaklarının sömürüldüğünü ve bu sözleşmenin ülkenin ekonomik bağımsızlığı önünde bir engel olduğunu düşünüyordu. Bu motivasyonla İran'da petrol gelirlerinin millileştirilmesi için bir yasa tasarısı hazırladı. 8 Mart 1951 tarihinde Meclis'ten geçerek yasalanan bu tasarı sayesinde daha da güçlenen Musaddık 28 Nisan 1951 tarihinde Şah tarafından (zorunlu olarak) Başbakanlığa getirilmiştir.¹¹⁸ Musaddık'ın ülke siyasetinde gücünün ve rolünün artması karşısında Rıza Şah'ın ülke yönetimindeki etkisi azalmıştır. İran'da petrol gelirlerinin millileştirilmesi sonucunda başta ABD ve İngiltere olmak üzere, diğer batılı devletler de önemli maddi kayıplar yaşamıştır. Batılı müttefikler hem kendilerine daha yakın olması hem de bu kayıpları telafi edeceği beklentisiyle Şah'ı tekrar iktidara getirmek için, ABD ve İngiltere öncülüğünde Ajax Operasyonu'nu organize etti. ABD ve İngiltere'nin bu müdahalesiyle İran'da Musaddık iktidarı bitirilmiş, bu sırada yurtdışına dışına çıkmak zorunda kalan Şah, ülkesine tekrar dönerek iktidarı devralmıştır.

1953'teki bu müdahalenin ardından dış politikada Batı etkisi kademeli olarak artmıştır. Muhammed Rıza Şah'ın dış politikasındaki bu yeni yaklaşım uluslararası barış ve istikrarın sağlanması, İran'ın Batı'nın güvenlik, sosyal ve ekonomik programlarına kapsamlı bir şekilde katılımı, İran ordu ve emniyet teşkilatlarının güçlendirilmesi ve ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması gibi üç temel ilke üzerine kurulmuştur.

Muhammed Rıza Şah'ın Musaddık'ın devrilmesinden sonra başlayan bu ikinci dönemde İran-ABD ilişkileri daha da güçlenirken İran 1955 yılında, Türkiye ve Irak'ın öncülüğünde kurulan bölgesel bir ittifak olan Bağdat Paktı'na katılmıştır. Ayrıca bu dönemde İsrail İran'ın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. İsrail petrol ihtiyacının %75 ini İran'dan karşılarken, aynı zamanda İran'ın en önemli silah tedarikçilerinden biri

---

¹¹⁸ Daniel Durand, **Uluslararası Petrol Sorunları**, (Çev. T. Tunçdoğan), İstanbul, Gelişim Yayınları, 1974, s. 73.

olmuştur. İran'ın İsrail ile yakınlaşması, bölgedeki Arap devletlerinin tepkisini çekmiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı olarak da bilinir.) sırasında İran Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi ülkelerin petrol üretimini azaltma kararına uymayıp, üretimini artırmış ve yüksek fiyatlarla batılı ülkelere petrol ihraç etmeye devam etmiştir. Bu şekilde İran ekonomisi önemli bir kazanç elde ederken, Arap ülkelerinin İsrail'e karşı yürüttüğü petrol ambargosu beklenen etkiyi gösterememiştir. İran'ın bu hamlesi, başta bölgedeki Arap devletleri olmak üzere İslam Dünyası'nda tepkiyle karşılanırken, ülke içindeyse Şah karşıtı muhalefeti güçlendirmiştir.¹¹⁹

İran'ın bu dönemde petrol gelirlerinin ciddi oranda artmasına rağmen, bu gelirlerin halka dağıtılmadan rejimden beslenen belli kesimlerin elinde toplanması İran'da halkın tepkisini çekmiştir. Bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal sorunların artması muhalefeti ciddi anlamda güçlendirirken, ABD'de Şah'ın artık ülkeyi yönetemediği fikri ağır basmaya başlamıştır. ABD bu dönemde SSCB'nin yayılmasını önlemeyi amaçlayan ve “çevreleme politikası” olarak adlandırılan bir politika izlemekteydi. İran'da bu dönemde sol hareketler toplumsal muhalefetin en güçlü kanadını oluşturuyordu. Bu nedenle ABD İran'da SSCB yanlısı bir rejimin kurulmasıyla sonuçlanacak bir sol devrimin yaşanmasını kendi stratejisi açısından oldukça sakıncalı gördüğünden siyasal İslamcı bir devrimi daha kabul edilebilir bulmuştur. SSCB ise siyasi niteliği fark etmeksizin ABD yanlısı politikalarıyla bilinen Şah rejimini bitirecek her türlü değişime karşı sıcak bakıyordu. 1979 yılında başlayan geniş katılımlı toplumsal gösteriler sonucunda, Muhammed Rıza Şah 15 Ocak 1979 tarihinde ailesiyle birlikte İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır. 1 Şubat 1979'da ise İslam Devriminin lideri kabul edilen Ayetullah Humeyni Şah tarafından sürgüne gönderildiği Fransa'dan İran'a dönmüştür.

---

¹¹⁹ Mehmet B. Sanyürek, “Devrim Sonrası İran Dış Politikası”, *The Journal of Academic Social Science*, S. 86, 2018, s. 198-218.

Nihayetinde 30-31 Mart 1979 tarihlerinde yapılan referandum ile İran'daki Şahlık rejimi yıkılmış ve İran bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür.¹²⁰

3.2 İslam Devriminden Sonra İran Dış Politikası

Ayetullah Humeyni, Fransa'dan döndüğünde, İran siyasetinin temel ilkelerini belirleme çalışmalarına girişmiştir. Bu dönemde Batılı devletler, Şah döneminin politikalarının yarattığı ekonomik sorunlar başta olmak üzere ülkedeki diğer sorunların da kaynağı olarak görüldüğünden, Batı karşıtlığı ve ezenler karşısında ezilenlerle dayanışma gibi İslami temellere dayanan kavramlar İran siyasetinde önemli bir yer edindi ve bu ilkeler, İran dış politikasının temelini oluşturdu. Ayetullah Humeyni'nin iktidara gelişiyle birlikte, İslam devriminin ilkeleri İran dış politikasının temel prensipleri haline geldi.

1979'daki İran Devrimi'nden bu yana İran, bölgesinde başat bir güç olmanın ve bölgesel lider statüsü elde etmenin peşinde koşmaktadır. Bu hedeflerine ulaşmak için İran, ideolojik, maddi ve jeopolitik araçlar kullanmıştır. İslam Devrimi, Pehlevi döneminin İran-Fars tarihsel ve kültürel özelliklerine ve mirasına dayanan seküler ulus-kimliğini tersine çevirerek Şii İslam mezhebi temelinde yeni bir İran kimliği ortaya çıkarmıştır. Devrimden önceki dönemde İran dış politikasının ideolojik kaynakları temel olarak İran'ın '*diğerlerinden*', yani Araplar, Yahudiler ve Türklerden üstün bir Aryan medeniyeti olduğu söylemine dayanıyordu ve Şah rejiminin siyasi eliti, İran'ın benzersiz medeniyet tarihi, jeopolitik konumu ve ekonomik özellikleri nedeniyle Ortadoğu'da potansiyel bir bölgesel güç ve lider olduğuna dair kendinden menkul bir varsayımına sahipti. Bu bölgesel rol ve statü iddiası her zaman kritik önemi haiz coğrafi konumu, eski

---

¹²⁰ Birol Başkan, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler". **Akademik Orta Doğu**, C.7, S.2,2012, s. 39-63.

İran/Pers tarihi ve kültürel mirası ve medeniyet deneyimi gibi seküler-milliyetçi niteliklerle motive edilmiştir.

Devrim öncesinde Batı ülkeleriyle yakın ilişkilere sahip olmak da Pehlevi döneminin temel dış politika hedeflerinden biriydi ve oldukça başarılı bir şekilde yürütülüyordu öyle ki bu dönemde İran askeri güçleri Ortadoğu'nun en güçlü ordusu haline gelmişti. Ancak gerek devrim sürecinde yaşanan şiddet ve çatışma ortamının gerekse devrimden hemen sonra başlayan İran-İrak Savaşının ülkenin kaynakları üzerindeki etkisi yıkıcı olmuştur ve bu gücünü büyük oranda yitirmiştir.

Savaş sonrasında yukarıdaki sebeplerin de etkisiyle daha ılımlı bir dış politika izlemeye başlayan İran, tırmanan şiddet ortamının etkisiyle bozulan dış ilişkilerini düzeltmeyi ve savaşın neden olduğu yıkımın etkilerini azaltmayı öncelik haline getirmiştir. İran, bu dönemdeki ılımlı söylemine karşın *devrimin ihracı söylemini* terk etmeyip özellikle sınırlarında Şii nüfus barındıran komşularının nazarında bir güvensizlik ortamının oluşmasına sebep olmuştur. ABD'nin Irak işgali sonrasında, Şiilerin, Irak'ta başat siyasi aktör haline gelmesi, İran'a bölge siyasetinde Şii jeopolitiği kapsamında önemli bir hareket alanı açarken, diğer bölge ülkelerini rahatsız etmiştir.

Günümüzde İran'ın temel dış politika gündemini, uluslararası bir sorun haline almış olan nükleer enerji meselesi, Siyonizm (İsrail) karşıtlığı üzerinden kendi dışındaki Şiiler üzerinden nüfuz alanını genişletme gayretleri ve küresel siyasetin değişen jeopolitik dinamiklerinde mevcut önemini koruma çabası oluşturmaktadır. Chafetz'e göre son zamanlarda İran, bölgesel ve küresel olarak statü odaklı rollerini nükleer statüye eğilimli bölgesel bir lider ve uluslararası tehditlere direnmek için anti-empyralist” olmak üzere statüko karşıtı iki rol etrafında çeşitlendirmiştir.¹²¹

---

¹²¹ Suzette Grillo, Glenn Chafetz, Hillel Abramson, “**Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime,**” International Society of Political Psychology, C.17, S.4, 1996, s. 734.

3.3 Devrim Sonrasında İran Dış Politikasının Temel Kaynakları

Bu bölümde İran'ın dış politikasının temel kaynakları ve ilkeleri analiz edilecektir. Teorik ve akademik tartışmalara girmeden önce kısaca İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını belirleyen anayasal ilkeler üzerinde durulup temel hukuki çerçeve belirtildikten sonra, anayasada tanımlandığı haliyle rejimin dış politika süreçlerinde önemli aktörleri ve görev tanımları yapılacaktır. Bu kısa ama önemli hukuki çerçeve, ilerleyen bölümlerde rejim güçlerinin diğer devletlerden farklı olarak dış politikaya müdahil olma reflekslerini İran'ın kendine özgü siyasal sistemi bağlamında değerlendirebilmemize olanak tanıyacaktır.

Devletlerin dış politikaları anayasalarında belirtilen bazı temel ilke ve hususlara dayanır. İran dış politikasında da dış politika yapım ve uygulama süreçlerinde bu bağlamda esas alınan bazı temel ilke ve prensipler bulunmaktadır. Milli menfaatlerin ve haysiyetin gözetilmesi; ülkenin toprak bütünlüğünün, siyasi yapısının ve birliğinin korunması; milli güvenliğin desteklenmesi, ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlanması, bölgesel ve uluslararası alanda etki ve nüfuz sahibi olunması bu temel ilke ve prensipler arasındadır. İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının oluşumu ve icrasında bu temel ilkelere ek olarak, büyük güçlerin emperyalizmine ve hegemonyasına karşı çıkarak ezilenleri desteklemek ve İslami değerleri teşvik etmek gibi, rejiminin ideolojik söylemlerine dayanan öncelikler de bulunmaktadır.¹²²

Tahran'ın dış politikasını üzerine inşa ettiği bu temel ilkeler ve prensipler, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtildiği üzere “tam bağımsızlık, ülke kaynaklarının ülkenin refahı için kullanılması ve mazlum uluslara yardım etme” temeline dayanmaktadır. Ek olarak Müslüman halkların savunulması (özellikle Siyonizm

---

¹²² Sinkaya, 2017, s.25.

karşısında Filistin halkının mücadelesine destek olmak) ve rejimin-devrimin ihracı politikası da İran'ın temel dış politika hedefleri arasındadır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 9'uncu, 11'inci, 152'nci, 153'üncü, 154'üncü ve 155'inci maddelerinde dış politikanın dayanağı temel ilke ve prensipler düzenlenmiştir.

Bu hususlar şunlardır;

"İran'ın dış siyaseti her türlü tahakkümün reddi, ülkenin her yönden bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, tüm Müslümanların haklarının savunulması ve zorba güçlere karşı hiçbir taahhüt altına girmeme, savaş yanlısı olmayan devletlerle karşılıklı barışçı ilişkiler temeline dayanır."(m.152) "Ülkenin doğal kaynakları ile iktisat, kültür, ordu ve diğer alanları üzerinde yabancı tahakküme yol açan her türlü anlaşmalar yasaktır."(m.153) "İran, bütün insanlık düzeyinde insanın mutluluğunu ülkü bilir. Hürriyeti, hak ve adalet yönetimini, bütün insanlığın hakkı olarak tanır. Başka milletlerin işlerine karışmaktan tamamen sakınmakla birlikte, mustazafların (mazlumların-ezilenlerin) müstekbirlere (zalimlere-ezenlere) karşı hak arama savaşını yeryüzünün her noktasında destekler."¹²³

Bu maddeler incelendiğinde, İran'da dış politikanın öncelikli amacının ülkenin bağımsızlığının siyasi, güvenlik, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda korunması (örneğin yabancı devletlerin İran'ın işlerine müdahale etmelerinin ve İran'ın egemenliği üzerinde tesir edecek antlaşmalar yapmasının engellenmesi) olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, bütün milletlerin self-determinasyon haklarına saygı gösterilmesi, özgürlük ve bağımsızlığın bütün insanların doğal hakkı olarak görülmesi, bireylerin ve toplumların refahının kendine amaç edinilmesi prensiplerinin ise dış politikanın sadece siyasi saiklere yorumlanmadığını göstermektedir.

---

¹²³ Supreme Legislative Council of I.R. Iran, **The Constitution of the Islamic Republic of Iran**, Alhoda International, Cultural, Artistic & Publishing Institution, 2012, s.109-110.

Zalimlere karşı duran halk ve devletleri destekleme, mazlumları, yoksulları ve Müslümanları savunma ilkeleriyle dış politikanın İslami boyutunu göstermektedir.

Uluslararası antlaşmalara saygı göstermek, milletlerin ve devletlerin eşitliğine inanmak, sorunların barışçıl yollardan çözülmesi, hak ve adalete dayalı yargılanmayı kabul etmek, saldırgan ve ya savaşçı olmayan devletlerle barışçıl ve iyi ilişkiler geliştirmek İran dış politikasının uluslararası hukuka saygı temelinde oluşturulup yürütülmesi boyutunu göstermektedir.

Son olarak, Uluslararası alanda yaşanacak değişimlerde olumlu rol almak için diğer ülkelerle iş birliği yapmak, bölgesel ve evrensel çevre sorunlarına karşı kayıtsız kalmamak, bilimsel ve teknolojik başarıların insanlığın ortak mirası olarak tüm milletlere ait olduğuna inanmak ve bu nedenle insanlığın rahatlık ve refahı için bu başarıların barışçıl amaçlarla diğer milletlerle paylaşılmasını sağlamak dış politikada ön plana çıkan diğer hususlardır.

Bu çalışmanın analiz çerçevesini yürütmenin başı konumundaki Cumhurbaşkanının dış politika söylemleri oluşturacaktır. Bununla birlikte dış politika karar alma süreçlerinde öncelikle nihai yetkili Dini Lider veya Rehber bulunmaktadır. Uzmanlar Meclisi ve Düzenin Yararını Teşhis Heyeti dış politikada Rehberin etkisine açık olsa da dış politikada etkili olan rejimin kendine özgü örgütsel yapısı içerisinde öne çıkan diğer yapılardır. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve özel olarak Dışişleri Bakanı ve Milli Güvenlik Yüksek Konseyi kurumlarıysa İslam Cumhuriyetinin yürütme erki içerisinde dış politikanın oluşturulmasında önemli rolleri olan geleneksel aktörlerdir. İslami Danışma Meclisi ve Anayasayı Koruyucular Konseyi ise dış politikada söz sahibi olan yasama aktörleridir.

Bu karmaşık ilişkiler ve kendine özgü örgütsel yapının karar alma aşamaları; sorunu tanımlamak, sorunları öncelik sırasına göre sıralamak, bu sorunlara uygun çözümleri belirlemek, bu çözümlerden İslami koşullar en uygun cevabı belirlemek,

sorunun çözümü için bir çözüm taslağı hazırlamak, alınacak kararların yaratacağı potansiyel sonuçları öngörmek ve bu sonuçlara göre yeni çözümler üretmek şeklinde sıralanmıştır. Karar alma aşaması karmaşık bir görünüm arz etse de sürecin başlangıcında ve/veya bitiminde Dini Lider/Rehber'in onayının alınması gerekmektedir.

Rehber'in İran'ın dış politikasındaki rolüne ilişkin olarak, bu tezin kapsamı içerisinde ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak üzerinde durulmak üzere, dış politikada çok farklı yaklaşımları benimsemiş Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ve Hasan Ruhani yönetimlerindeki hükümet tutumundaki büyük değişikliğe rağmen, Rehber Tahran dış politikasında önemli ölçüde bir süreklilik unsuru olarak yer almıştır. Gerçekten de 1979 İslam Devrimi'nden bu yana İran'ın ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını güvence altına almak, 1979 sonrası İslami siyasi düzenin güvenliğini, siyasi sınırlarını, ulusal çıkarlarını korumak ve İslam dünyasının menfaatlerini gözetmek İran'ın temel dış politika hedefleri olmuştur. Öyle ki bu ilkeler çoğu zaman hükümetin devrimci İslam ve emperyalizm karşıtlığına dayanan ideolojik hedeflerinin önüne geçmiştir.¹²⁴ Hatta Rehber Ayetullah Hamaney sıklıkla başvurduğu bu stratejiyi “Kahramanca Esneklik” (narmesh gahramanane) olarak adlandırmıştır.¹²⁵

İslam Devriminden sonra, Ayetullah Humeyni'nin devrimci vizyonu yeni dönemde devlet yönetiminin her kademesinin oluşturulmasında olduğu gibi dış politikanın da oluşturulmasında, uygulanmasında; bu sürecin ve uygulamaların nasıl bir anayasal bir temele dayandırılacağı hususu belirleyici olmuştur. Dış politikası bu vizyon ve yukarıda sayılan ilke ve prensiplere dayanan yeni İslam Cumhuriyeti uluslararası ilişkilerinde kendine iki hedef edinmiştir, bunlar: devrimin diğer İslam ülkelerine de yaşanmasını sağlamak ve İran'ı hem bölgesinin tek egemen gücü hem de İslam

---

¹²⁴ Mohammad Khanei, Hossein M. Sirat, “The Practical Relation Between National Interest And Islamic Ideology In The Foreign Policy Of The Islamic Republic Of Iran”, **Journal of Political Sociology of Islamic World**, C.6, S.1, 2018, s.45-72.

¹²⁵ Enayatollah Yazdani, “Iranian Foreign Policy During Rouhani Presidency: Perspective on Change and Continuity,” *International Relations and Diplomacy*, C. 7, S. 10, 2019, s.472-484

Dünyası'nın en güçlü ülkesi haline getirmek olarak özetlenebilir.¹²⁶ Bu hedeflere ulaşmada "Ne Doğu Ne Batı" sloganıyla yürütülecek bağımsız, tarafsız ve bağlantısız bir dış politika söylemi benimsenmiştir. Ayetullah Humeyni'ye göre İran İslam Devrimi dış politikada İran'a bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bunlar; evrensel bir İslami yönetimin inşası, ezilenlerin ve Müslüman halkların haklarının müdafaa edilmesi ve İslam Devrimi'nin diğer devletlere ihraç edilmesidir.¹²⁷ Dış politikanın anayasal çerçevesi ve Ayetullah Humeyni'nin dış politikaya ilişkin görüşleri dikkate alındığında, İslam Cumhuriyetinin dış politikasının "tam bağımsızlık", "bağlantısızlık" ve "devrim ihracı" olmak üzere üç temel strateji üzerine kurulduğu söylenebilir.

İslam devrimden önce İran, çeşitli dönemlerde dış güçlerin müdahalelerine uğramıştır. Bu durumda coğrafi konumu önemli bir rol oynamıştır. İran'ın Ortadoğu'daki stratejik konumu, İran coğrafyasını küresel güçler için bir rekabet alanı haline getirmiştir. 1800'lü yıllardan itibaren Ruslar ülkenin kuzeyinde, İngilizler ise güneyinde sömürgeleştirme çabalarına girişmiştir. 1941 yılındaysa İran Birleşik Krallık ve SSCB tarafından işgal edilmiştir. İngiliz-Sovyet işgali İkinci Dünya Savaşı resmen sona erdikten sonra tam anlamıyla bitmiş olsa da 1953 yılında Başbakan Musaddık dış güçler tarafından gerçekleştirilen başka bir müdahaleyle iktidardan uzaklaştırılmış ve ülke ABD'nin desteğiyle yeniden Şah'ın kontrolüne girmiştir. Bu süreç İran'da milliyetçiliği güçlendirirken aynı zamanda 1979'daki İslam Devrimi'ne giden yolun temellerini atmıştır.¹²⁸ İslam Devriminden sonra yeni rejim, ülke üzerindeki ABD etkisinden kurtulmayı hedeflerken; Soğuk Savaş sırasında uluslararası sistemin iki kutuplu atmosferi içerisinde SSCB etkisine girmeyi de reddetmiştir. İran, "Ne Doğu Ne Batı" şiarıyla hem ABD öncülüğündeki batılı kapitalist devletlerin oluşturduğu sömürü düzenine hem de

---

¹²⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: Alfa Yayınları, 2007, s. 359.

¹²⁷ İmam Humeyni, **Mustaz'af Müstekbir**, İstanbul, Objektif Yayınları, 1992.

¹²⁸ Nikshoy Chatterji, **History of Modern Middle East**, Envoy Press, 1987, s. 589.

SSCB'nin de dinden soyutlanmış sosyalist düzenine karşı çıkmış; "tam bağımsız" bir dış politika ekseni oluşturma arayışındaki diğer ülkelerle birlikte bir "bağlantısızlık" arayışına girmiştir. İslam Devriminin ilk Başbakanı Mehdi Bazargan'da yeni dış politikanın "tam bağımsızlık" ve "bağlantısızlık" ilkeleri temelinde oluşturulacağını ifade etmiştir.¹²⁹ Bu bağlantısızlık arayışı etrafında gelişen dış politika kapsamında rejim somut adımlar da atmıştır. Örneğin İslam Cumhuriyeti Şah döneminde girilen Merkezi Anlaşma Teşkilatından (CENTO) ayrılmış, 1959 yılında imzalanmış ABD-İran Savunma Anlaşması'nı feshetmiş ve 1921 tarihli Sovyet-İran Dostluk Anlaşması'nın 5'inci ve 6'ncı maddelerini tek taraflı olarak iptal etmiştir.¹³⁰

Rehber Ayetullah Humeyni, İslam devriminin diğer İslam ülkelerinde de yaşanmasını İslam Dünyası'nı yeniden ayağa kaldıracak yegâne gelişme olarak görmekteydi. Bu amaç doğrultusunda devrimci İran, İslam Dünyası'na "Devrim İhracı" politikasıyla devrimin ilkelerini yayarak öncülük etmek istemiş, sınırları içinde yoğunluklu olarak Şii nüfus barındıran ülkelerde (başta Lübnan olmak üzere, Kuveyt, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Irak'ta) kendisine bağlı çeşitli oluşumlar aracılığıyla bu amaca dönük çok yönlü bir politika izlemeye başlamıştır.¹³¹

İran, İslam devrimini bölgedeki diğer diğer İslam ülkelerine ihraç etme motivasyonu ile hareket ederken bir yandan da bölgesinde etki alanını genişletmesini sağlayacak politikalar üretmiş, özellikle Hizbullah gibi devlet dışı aktörler aracılığıyla bölge ülkelerinde nüfuzunu arttırmıştır. Bu sayede komşu-çevre ülkelerden kendisine karşı gelebilecek olası bir tehdidi de o ülkeyi çeşitli müdahalelerle istikrarsızlaştırarak engellemeyi ve bu yolla kendi güvenliğini daha düşük maliyetlerle sağlamayı amaçlamaktadır.

---

¹²⁹Turgut Tülümen, **İran Devrimi Hatıraları**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 92.

¹³⁰ Arı, 2007, s.357.

¹³¹ Sefa M. Koca, **Ortadoğu Alt Sisteminde İran Dış Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011, s. 80-81.

Tahran, devrimi ihraç etme politikasını yürütürken temelde barışçıl ve şiddete dayalı çeşitli araç setlerine başvurmuştur. Basın-yayın kanalları ve yazılı-görsel malzemeler kullanılarak yürütülen geleneksel propagandalar, devrimci değerlerin yayılmasında başvurulan barışçıl araçlar arasında sayılabilir. Bu politikanın yürütülmesinde başvurulan şiddete dayalı araçlar ise genel olarak; kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere askeri müdahaleler, gizli operasyonlar, şiddet çağrısı yapan propagandalar ile şiddet uygulayan gruplara ve örgütlere yapılan finansal ve askeri yardımlar olarak özetlenebilir. Tahran, özellikle sınırları içerisinde büyük oranda Şii nüfus barındıran Lübnan gibi komşu ülkelerde bu araç setlerinin her ikisini de aktif olarak kullanmaktadır.¹³²

Bununla birlikte aslında İran'ın devrimden sonra izlediği bu politikanın, yoğun Şii nüfusa sahip ülkelerdeki bazı kısmi hoşnutsuzluklar dışında beklenildiği kadar etkili olamamıştır. Bu durumun birden fazla sebebinin olduğu söylenebilir.

Öncelikle; İran İslam Devrimi Şii ve Fars karakterlidir. Devrimin bu etnik ve kültürel karakteristiği bu nitelikleri haiz olmayan geniş coğrafyalara yayılmasını engellemiştir. Devrimin Şii karakteri Sünni mezhebine mensup Müslümanların; devrimin Fars karakteriyse İran dışındaki Şiiilerin devrime beklendiği kadar sıcak bakmasını engellemiştir. Bu ayrımlara ek olarak bölgedeki diğer İslam devletleri kurumsallaşmış siyasi yapıları, sahip oldukları tecrübe ve kapasiteler sayesinde köktendinci İslami hareketler karşısında verdikleri mücadelede başarılı olmuşlardır. Bir diğer önemli husus ise İran'ın devrimi ihraç etme politikasını başarıyla yürütüp sürdürebilmesi için gereken ekonomik ve askeri kapasitelere sahip olmamasıdır. Bu nedenle İslam Cumhuriyeti'nin devrimin yayılması amacıyla verdiği mesajlar yeteri kadar desteklenemediğinden yerel düzeyde kalmış, fikri olarak geniş kitlelere yayılamamıştır. Ayrıca, ABD'nin başını çektiği batı koalisyonunun Tahran'a uyguladığı siyasi izolasyon ve ekonomik yaptırımlar

---

¹³² İbid, s.82.

büyük oranda amacına ulaşmış; İran uluslararası alanda yalnızlaşırken, yaptırımlar İran ekonomisini kötü etkilemiştir. Bununla birlikte İran'ın çelişkili dış politika kararları, başta bölgesindekiler olmak üzere bu mesajın temel hedefi olan Müslüman halklar nezdinde inandırıcılığını yitirmesine, İran'ın ise güvenilir bir aktör olarak görülmesine neden olmuştur. Örneğin İran, açıkça Şeytan olarak ilan ettiği ABD, SSCB ve İsrail ile devrimden sonra da gizli bir şekilde temaslarını sürdürmeye devam etmiş; Irak Savaşı sırasında İsrail üzerinden ABD'den silah satın almıştır. 1983 yılında, Hafız Esad'ın Müslüman Kardeşler Örgütü'ne karşı Hama'da gerçekleştiği bir askeri operasyonda on binlerce kişinin hayatını yitirmesi de İran'ın Suriye ile dostane ilişkiler kurmasına engel olmamıştır. Irak Savaşı sırasında Tahran İslam ülkelerinin, Irak'ın işgal ettiği toprakların kurtarılmasına destek olması ve barış çağrılarına rağmen savaşıya devam etmiş ve savaşta ciddi insan kayıplarının yaşanmasına sebep olmuştur. Tahran, dış politikasının bütün İslami prensipleri ve ilkeleri hilafına, 1990'lı yıllarda Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan çatışmalarda, Ermenistan'ın yanında yer almıştır. Bu tercih Müslümanların İran'a karşı güveninin ciddi anlamda sarsılmasına sebep olmuştur.¹³³

Dış politikanın da aslında sosyal bir süreç olduğu dikkate alınırsa¹³⁴ özel olarak İran örneğinde karar alıcı elitin; dünyaya ilişkin kendi değerlendirmelerini, beklentilerini ve varsayımlarını otoriter ve teokratik bir mantıkla dış politikaya yansıttıkları görülebilir. Bu bağlamda İran'ın dış politikası, mutlak karar verici olan liderin ve siyasi iktidarı temsil eden Cumhurbaşkanı'nın bilgi ve anlayışına dayanmakta; liderin kişiliği, uluslararası alandaki gelişmeleri algılama yeteneği, bilişsel kapasiteleri, dış politikada ulaşmak istediği hedefler ve değer yargıları etrafında şekillenmektedir.

Nihai karar verici pozisyondaki Rehber'in tüm algı ve bilgisini şekillendiren temel öğretisi Şii İslam'a içkin olan İmamet Doktrinidir. Bu öğretiye göre yönetim erki

---

¹³³ Ünal Gündoğan, **İran ve Ortadoğu**, Ankara, Adres Yayınları, 2016, s. 188-191.

¹³⁴ Hudson, 2005, s.10-13.

veya hakkı; İslam Peygamberi Hz. Muhammed'den sonra tayinle değil (Sünnilerde tayinle/seçimlemdir) Hz. Ali soyundan gelenlerde olması gerektiği, bu soydan gelen imamın tüm günahlardan mutlak biçimde arınmış olduğu ve kayıp olan On ikinci İmam (Mehdi) gelinceye kadar onu temsilen ulemadan yetkin bir fakihin imameti devam ettirmesi inancına dayanır.¹³⁵ Bu bağlamda Şii mezhebine göre İmam sadece İran'ın değil aslında tüm İslam âleminin başıdır ve aslında devrimin ihraç edilmesi prensibi sadece siyasi amaçlara dayanan bir retorik değildir. Bu politika temelde bu mezhepsel öğretiye dayanır. Dolayısıyla İslam devrimi hem İran'da korunmalı (statüko) hem de devrim ilkelerinin ihracı ile (teopolitik) diğer Müslüman halklar özgürleştirilmelidir.¹³⁶

Bu prensiplerden hareketle, daha önce de belirtildiği üzere Ayetullah Humeyni'nin dış politika vizyonu iki temel ilkeye dayanmaktadır.¹³⁷ İlki “Ne Doğu Ne De Batı Sadece İslam Cumhuriyeti” şiarı etrafında şekillenen bağlantısızlık vurgusudur. Ancak İran ABD ve batılı ülkelere mesafeli dururken Sovyetler Birliği (ve onun ardılı Rusya), Japonya ve Çin gibi ülkelerle yakın ilişkilerini korumaya çalışmış, Dağlık Karabağ sorununda Ermeni tarafı ve Ruslarla işbirliğine gitmeyi tercih ederken,¹³⁸ Çeçenistan ve Doğu Türkistan meselelerindeyse Rusya ve Çin tarafında yer almayı tercih etmiştir.¹³⁹ Dolayısıyla bu dış politika şiarının uygulaması zaman zaman kendi içinde çelişkili olsa da İran'ın dış politika çıkarları çerçevesinde reel politik hedeflerine uygun hareket ettiği söylenebilir. İkinci ilke ise “Devrim İhracı”dır. Böylelikle Şii jeopolitiği etrafında İran Devriminin ilham veren bir model olduğu propagandası yapılacaktır,¹⁴⁰

---

¹³⁵ Ethem R. Fırlı, **İmamiyye Şiası**, İstanbul, Ağaç, 2008, s.217.

¹³⁶ Onur Okyar, “İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?”, **Uluslararası İlişkiler**, C.12, S.45, 2015, s. 61-82.

¹³⁷ Eva P. Rakel, “Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006”, **Perspectives on Global Development and Technology**, C.1, S.6, 2007, s.160.

¹³⁸ Soner Cagaptay, Alexander Murinson, “Good Relations between Azerbaijan and Israel”, s.1, 30 Mart 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-othermuslim-state> (Erişim Tarihi:05.01.2025)

¹³⁹ Hongda Fan, “China's Policy Options towards Iran”, **Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, C. 5, S.1, 2011, s.45-60.

¹⁴⁰ Hamaney, Arap Baharı hareketlerinin başladığı tarihten üç ay sonra, Arap Baharını hem “insani” hareketler olarak değerlendirmiş hem de 1979 İran Devrimi ile aynı uzantıda olduklarını belirtmiştir.

komşu Müslüman ülkelerdeki ortaklara bu tür devrimci hareketleri başlatabilmeleri için gerekli diplomatik ve mali destek sağlanabilecek ve böylelikle kurulacak İslam birliğiyle küresel, şeytani/putperest güçler¹⁴¹ Müslümanlar arasındaki birliği bozamayacaklardır.

Bu hedeflere ulaşmak için Ayetullah Humeyni, alternatif bir Şii idealini başarılı bir şekilde somutlaştırmıştır.¹⁴² Bu öğretiyeye göre yanıl(t)maz Rehber, 1989’da yapılan Anayasa değişikliğiyle hükümet üzerinde “*mutlak genel yönetim*” pozisyonuna getirilmiş, ekonomik ve anayasal güçlerin başlarını –dolaylı veya dolaysız olarak– kendisi atamıştır. Bu bağlamda İran dış politika analizinde (Rehber hariç, Cumhurbaşkanı dâhil) tüm bürokratik ve siyasi aktörlerin büyük oranda yönetici sekreterinden öteye geçemediğini akılda tutmak gerekir.¹⁴³ Bu durumun doğal sonucu olarak aslında yürütme erkinin başı konumundaki cumhurbaşkanı da rehberin iradesine bağlanmak suretiyle hem halkın egemenliği ilkesi büyük oranda devre dışı bırakılmış ve halk iktidarın dışında tutulmuş hem de Rejim dini/mezhebi kimliğini sağlamlaştırılmıştır.

Bu prensipler uyarınca Rehber Ayetullah Humeyni döneminde dış politikada radikal bir yönelim tercih edilmesinin sonucunda İran’ın uluslararası toplumdan izole edildiğinin görülmesi¹⁴⁴ ve bu durumun ülke ekonomisinde yol açtığı büyük sorunlar nedeniyle, Humeyni sonrası dönemde Humeyni’nin halefi Rehber Ayetullah Hamaney ve Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani birlikteliğiyle kazan–kazan hedefli, daha az radikal ve daha çok pragmatik eğilimli bir dış politika tercih edilmiştir. Muhammed Hatemi’nin cumhurbaşkanlığı dönemindeyse İran’ın komşularına karşı Rafsancani’nin dış politikasına devam edilmiş, aynı zamanda Avrupa Birliği ile ilişkiler de düzeltilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte bütünleştirici ve ideolojik olmayan dış politikaya rağmen¹⁴⁵

Robert Tait, “Khamenei Praises Arab Revolts As Iran Crushes Its Own Protests,” **RFE/RL** 21.02.2011, https://www.rferl.org/a/khamenei_backs_arab_revolt/2316073.html (Erişim Tarihi: 05.01.2025).

¹⁴¹ Takeyh, 2009, s.162

¹⁴² Karen Armstrong, **The Battle for God**, New York, Ballantine, 2000, s.281.

¹⁴³ Shireen Hunter, **Irans Foreign Policy in the Post-Soviet Era**, Santa Barbara, Praeger, 2010, s.24

¹⁴⁴ Takeyh,2009 s.3.

¹⁴⁵ Raymond Hinnebusch, Anoushiravan Ehteshami, “**The Foreign Policies of Middle East States**”, Boulder, Lynne Rienner, 2002, s.287.

Batılılaşma karşıtı milliyetçi ve rejim elitleri bu politikaları bir taviz olarak değerlendirip dış politikasını radikalizm üzerine kuran Mahmud Ahmedinejad'ı destekleyerek İran'ın reel politik ve bağlantısızlık eksenini kaydırmıştır.¹⁴⁶ Hasan Ruhani dönemi ise, Rehberin izniyle, özellikle Yeşil Hareket ve sonrasında gelişen Arap Baharı sonucunda Rejimin iç politikada kamuoyuna karşı kendini sınırlaması ve böylece reel politik eksenin de yumuşaması dönemidir.

Bununla birlikte kısaca özetlenen politika değişiklikleri aslında Rehberin tutumunun iktidara hâkim olan paradigma uyarınca değişebildiğini göstermektedir. Her ne kadar daha önce bahsedildiği gibi Cumhurbaşkanı dahil olmak üzere bütün güçler dolaylı veya dolaysız olarak Rehberin iradesine bağlanmış olsa da dış politikada Cumhurbaşkanıların (Rehberine rağmen değil ancak Rehber ile birlikte olsa da) görece özerk davranabildiği söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İRAN'IN ROL KAVRAMSALLAŞTIRMALARI

Tezin temel araştırma alanı Arap Baharı sonrası İran Dış Politikasında Suudi Arabistan politikasıdır. Bu kapsamda Arap Baharı ve 7 Ekim arasında iktidara gelmiş üç İran Cumhurbaşkanı'nın, -Mahmud Ahmedinejad, Hasan Ruhani, İbrahim Reisi- politikaları analiz edilip rol kavramsallaştırması ele alınacaktır.

4.1 Mahmud Ahmedinejad Dönemi (3 Ağustos 2005-3 Ağustos 2013)

Tezin bu bölümünde ilk olarak 2005-2013 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yapmış Mahmud Ahmedinejad'ın dış politikası ve Suudi Arabistan politikasına yönelik dış politika rolleri analiz edilecektir

---

¹⁴⁶ Eva P. Rakel, "The Iranian Political Elite, State and Society Relations, and Foreign Relations Since The Islamic Revolution", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Amsterdam, Amsterdam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.145-146.

Mahmud Ahmedinejad'ın 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki zaferi, Haşimi Rafsancani gibi tanınmış ve Ali Laricani, Muhammed Kalibaf ve Muhsin Rızai gibi neo-muhafazakâr fraksiyonun önde gelen üyeleri de dahil olmak üzere güçlü rakipleri karşısında oldukça beklenmedikti.¹⁴⁷ Mahmood Ahmadinejad o dönemde Tahran Belediye Başkanı olarak görev yapan sıradan bir siyasetçiydi ve önde gelen bir din adamı ya da zengin bir çarşı ailesine mensup değildi.¹⁴⁸ Ancak Ahmedinejad seçimlerin ikinci turunda Haşimi Rafsancani'yi Dini Lider, Devrim Muhafızları ve Besic mensuplarının desteğinin yanı sıra alt ve yoksul sınıf oylarına yaptığı popülist çağrı ile mağlup etti.¹⁴⁹ General Mohammad Baqer Zolqadr daha sonra verdiği ifade de “Allah'a şükürler olsun ki köktendinci güçler, akıllı ve çok yönlü planları ve Besic'in yoğun katılımı sayesinde seçimi kazandılar” dedi.¹⁵⁰ Gerçekten de İran siyasetinin sadece khodilere (içeridekiler, İslami rejime sadık olanlar şeklinde Türkçeleştirilebilir) açık ve iyi korunan bir alan olduğu düşünüldüğünde, Ahmedinejad'ın İran'ın yükselen askeri eliti ve her zaman İran siyasetinde söz hakkı olan paramiliter gruplarla bir şekilde bağlantılı olmadan bu kadar yükselemeyeceğini düşünmek yanlış olmayacaktır.¹⁵¹

Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanlığı dönemi (2005–2013), İran dış politikasında ideolojik vurguların öne çıktığı, Batı karşıtlığının yoğunlaştığı ve bu karşıtlık siyasetinde Çin ve Rusya gibi diğer Batı karşıtı güçlerle ittifak arayışlarının

---

¹⁴⁷ Gülriz Şen, **Post-Revolutionary Iran's Foreign Policy Toward The United States: A Historical Sociological Analysis Of State Transformation And Foreign Policy**, Doktora Tezi, 2013, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, s.283

¹⁴⁸ Ahmedinejad'ın biyografisi ve daha fazla bilgi için; Kusra Naji, **Ahmadinejad: The Secret History of Iran's Radical Leader**, Londra, I. B. Tauris, 2008.

¹⁴⁹ <https://irandataportal.syr.edu/2005-presidential-election> (Erişim Tarihi: 01.04.2025)

¹⁵⁰ Besic güçleri ve İran siyasetindeki rolüyle ilgili olarak daha fazla bilgi için, Golkar, Saeid. "5. The Rule of the Basij in Iranian Politics". *Politics and Culture in Contemporary Iran: Challenging the Status Quo*, (ed.) Abbas Milani and Larry Diamond, Boulder, USA: Lynne Rienner Publishers, 2015, s. 115-140.

¹⁵¹ Ahmedinejad'ın hayatı ve siyasi kariyeri de İran'ın devrim ve İran-Irak savaşı yoluyla geçirdiği derin dönüşüm tarafından şekillendirilmiştir. Askerlik hizmeti için Devrim Muhafızları'nın Ramazan Karargâhı'na katıldığı 1986 yılından beri Devrim Muhafızları ve Besic ile bağlantılıydı. Savaş deneyimine dair kanıt eksikliği Ahmedinejad'ın çok vurgulanan savaş gazisi kimliğini şüpheli kılsa da Devrim Muhafızları'ndaki hizmeti, onu patronaj ilişkilerine yerleştirerek gelecekteki siyasi kariyeri için ona stratejik bir ortam kazandırdığı şüphesiz bir gerçektir.

güçlendiği, bölgesel müdahaleciliğin arttığı bir dönem olarak dikkat çeker. Yousefiye göre Ahmedinejad'ın sekiz yıllık cumhurbaşkanlığı dönemi, İran'ın Batılı güçler ve müttefikleriyle savaş halinde olduğu sekiz yıllık İran-İrak savaşına benzemektedir. Aradaki fark, İran-İrak savaşının İran'a dayatılmış olması, Ahmedinejad'ın ise İranlılar tarafından demokratik bir şekilde seçilmiş olmasıdır.¹⁵²

İran'da siyaset, uluslararası ilişkiler ve devlet-toplum ilişkileri Mahmud Ahmedinejad'ın 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle onun kişiliğinde kristalize olan yeni nesil siyasi elit veya diğer bir deyimle İranlı neo-conlar (yeni muhafazakârlar) İslam Cumhuriyeti'nin demokratik yollarla gelinebilecek en yüksek makamını ele geçirdi. Literatürde İran'ın bu dönemde seçilmiş bu yeni elitler, neo-conlar, yeni sağın ilkeçileri olarak anılmaktadır. Neo-muhafazakâr terimi ilk olarak reformist Shargh gazetesi tarafından ortaya atılmıştır. Ehteshami ve Zweiri de bu terimi Amerikan muhafazakarları ile olan güçlü benzerliği nedeniyle kullanmaktadır, zira “her ikisi de dini ve geleneksel değerleri erkeksi ve iddialı bir dış politika ile birleştirmiştir.”¹⁵³ Bir diğer benzerlik ise “mehdinin dönüşü” hususundadır. Ahmedinejad'ın dini görüşü, sürekli olarak Kayıp İmam ile olan bağlantısına ve onun rehberliğine atıfta bulunmayı benimsemiştir. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı kendi misyonunu İmam Mehdi'nin dönüşünü hızlandıracak yerel ve uluslararası bir ortam yaratmak olarak tanımladı; hatta Kayıp İmam'ın dönüşü için bir tarih belirledi ve onunla olan irtibatına sürekli atıfta bulunmayı da ihmal etmedi.¹⁵⁴

---

¹⁵² Amir M. Haji-Yousefi, “Political Culture and Iran`s Foreign Policy: A Comparative Study of Iran`s Foreign Policy during Ahmadinejad and Rouhani”, *Journal of World Sociopolitical Studies*, C.2, S.2, 2018, s. 234

¹⁵³ Anoushiravan Ehteshami, Zweiri Mahjoob, *Iran and the Rise of its NeoConservatives: The Politics of Tehran's Silent Revolution*, Londra, I.B. Tauris, 2007, s.137

¹⁵⁴ Ali Ansari, “Iran Under Ahmadinejad: Populism And its Malcontents”, *International Affairs*, C. 84, S. 4, 2008, s. 683.

Mahmud Ahmedinejad'ın 2005'teki zaferi, 1990'lardan bu yana devlet ve toplum içinde derinlemesine devam eden değişimin zirve noktasıydı. Neo-muhafazakârların yükselişi, askeri-teokrasi bloğunun daha fazla siyasi kontrolü ele geçirmesi ve pragmatist ve reformist meydan okumaları bir kenara itmesiyle İran'da yeni bir güç kümelenmesini temsil etti.¹⁵⁵ Bazı akademisyenler ABD'nin İran'daki rejim değişikliği politikasının İran'daki rejimi dönüştürmek açısından “başarılı” olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁶ Ancak bu politikanın Amerika'nın kurmak istediği gibi Batı tarzı kapitalist bir demokrasi getirmediğini, bunun yerine gerçek bir demokrasi yanlısı harekete sahip otoriter bir rejimi 'askeri bir diktatörlüğe' dönüştürdüğünü savundular.¹⁵⁷ Ancak Ali Ansari'nin de belirttiği gibi, ortaya çıkan düzen daha ziyade teokratik ve askeri sınıfın bir araya geldiği tek sesli olmaktan uzak bir birlikti ve Devrim Muhafızlarının hem eski hem de aktif üyelerinin devletin siyasi, ideolojik, ekonomik ve askeri işlerinde artan rolüne rağmen askeri bir cunta değildi.¹⁵⁸ Hatemi'nin cumhurbaşkanlığının sona ermesiyle reform dönemi de resmen sona ermişti; ancak hem yönetenler düzeyinde hem de toplum içinde muhafazakâr tepkiler aslında 2005'ten önce başlamıştı, zira muhafazakâr güçler, özellikle de İran'ın yükselen yeni sağ 2003'te yerel meclislerin, 2004'te de parlamentonun kontrolünü ele geçirmişti.¹⁵⁹

2005 yılında İran'ın ikinci nesil devrimcileri İran'ın kendine özgü hibrit siyasal sistemi içinde seçimle işbaşına gelinebilecek en üst düzey yürütme erkini ele geçirdi. Bu yeni elit din adamı ya da teknokrat değildi; ağırlıklı olarak orta-alt sınıflardan gelen ve 1990'larda Rafsancani'nin politikalarıyla İslam Cumhuriyeti'nin materyalist- liberal

---

¹⁵⁵ Gülriz Şen, 2013, s.282.

¹⁵⁶ Ali Alfoneh, “All the Guard's Men: Iran's Silent Revolution,” **World Affairs**, Eylül-Ekim 2010, s. 73-79

¹⁵⁷ Elliot Hen-Tov, Nathan Gonzalez, “The Militarization of Post-Khomeini Iran: Praetorianism 2.0”, **The Washington Quarterly**, C.34, S.1, 2011, s. 44-54.

¹⁵⁸ Ali M. Ansari, “The financial power of the Revolutionary Guards”, 15.02.2010, **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/15/financial-power-revolutionary-guard> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

¹⁵⁹ Şen, 2013, s.280.

dönüşümü¹⁶⁰ ile marjinalleştirilmeye çalışılmalarına karşı hoşnutsuzluk duyan savaş kuşağına¹⁶¹ mensuplardı ve Tıpkı reformistler gibi, onlar da 1990'lar boyunca savaş sonrası toplumda yaşanan derin siyasi ve sosyo-ekonomik değişimin ürünleriydi.¹⁶²

Ahmedinejad'ın iktidara gelişi, Devrim Muhafızları'nın istikrarlı yükselişine tanıklık eden 1990'larda İran'ın geçirdiği daha geniş çaplı siyasi ve sosyo-ekonomik dönüşüm analiz edilmeden tam olarak anlaşılabilir. Irak savaşının gazilerinin rehabilite edilmeleri ve savaş sonrası topluma ve siyasete barışçıl yollarla entegrasyonu, Humeyni sonrası dönemin askeri darbeden korkan yönetici eliti için zorlu bir görevdi.¹⁶³ Haşimi Rafsancani, savaş sonrası yılların ilk cumhurbaşkanı olarak devlet politikalarını rasyonelleştirme çabalarının bir parçası olarak orduyu siyasetten uzak tutmaya ve Besic'in ve diğer paramiliter grupların siyaset üzerindeki gücünü azaltmaya çalıştı.¹⁶⁴ Ayetullah Humeyni de ölümünden önce vasiyetnamesinde ordudan siyasetten uzak durmasını istemiştir.¹⁶⁵

Bu siyasi atmosfer içinde Rafsancani'nin toplumun askeri unsurlardan arındırılmasına veya askeri unsurların siyaset içinden ayrıştırılmasına yönelik çözümler,

---

¹⁶⁰ Ehteshami, Mahjoob, 2007, s.137.

¹⁶¹ Farideh Farhi "savaş kuşağını" hem savaş alanında savaşan ve dolayısıyla "devrime hizmet edenler" hem de savaş yıllarında doğan ve şu anda İslam Cumhuriyeti'nin canlı genç nüfusunu oluşturan kuşağı olarak açıklamaktadır. Günümüz İran'ında, yönetimin iplerini eline almaya başlayan ve "fedakarlıklarının" maddi getirilerini bulmaya çalışan ilk gruptur. Daha fazla bilgi için: Farideh Farhi, *The Antinomies of Iran's War Generation, Iran, Iraq and the Legacies of War*, Lawrence G. Potter, Gary G. Sick (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2004, s. 101-120.

¹⁶² İlginç bir şekilde Devrim Muhafızları Ordusu, reformist dönemdeki sivil toplum ve basın aktivizminden de yararlanmıştı. Kendi gazetelerini ve derneklerini kurup ve ekonomik ve toplumsal alanın liberalleşmesine yönelik hoşnutsuzluklarını paylaşan militan din adamlarıyla bağlantılar geliştirerek siyasi bilinçlerini ve ajandalarını güçlendirdiler. Genç savaş gazileri aynı zamanda üniversitelere girip yüksek akademik dereceler aldılar, bu nedenle eski Devrim Muhafızları Ordusu, Meclis ve kabine üyelerinin çoğu, Cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere Dr. unvanına sahipti. Mahmood Ahmadinejad da Cumhurbaşkanı olduğu sırada trafik ve ulaşım mühendisliği üzerine doktorasını tamamlamıştı. Daha fazla bilgi için; Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of Ayatollahs*, Oxford University Press, 2009, s. 223.

¹⁶³ "Iran: Ahmadinejad's Tumultuous Presidency", International Crisis Group, 21.02.2007, **Middle East Briefing**, No. 21, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/iran-ahmadi-nejad-s-tumultuous-presidency> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

¹⁶⁴ Iran: Ahmadinejad's Tumultuous Presidency", International Crisis Group, 21.02.2007, **Middle East Briefing**, No. 21, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/iran-ahmadi-nejad-s-tumultuous-presidency> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

¹⁶⁵ Ervand Abrahamian, *Khomeinism*; University Of California Press, 1993.

savaş gazilerini ülkenin ekonomik olarak yeniden inşasına yönlendirmek ve onları yeni düzenin sürdürülmesinde güçlü payları olan ekonomik aktörler haline getirmektir.¹⁶⁶ 1990'larda Muhafızlar, inşaat, mühendislik, imalat, hidrokarbon ve telekomünikasyon gibi başlıca sektörlerde İran ekonomisinin önde gelen müteahhitleri haline gelmiştir.¹⁶⁷ Ahmedinejad da aslında başta Devrim Muhafızları olmak üzere kendini iktidara taşıyan bu askeri bürokrasinin ülke ekonomisinin çoğu sektöründe faaliyette bulunmasının önünü açıp kolaylaştıran bir siyaset izlemiştir. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Yüksek kazançlı kalkınma projeleri de dahil olmak üzere bir çok kaynağı Devrim Muhafızlarına aktarmıştır. 2006 sonlarına gelindiğinde Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde DMO, İran'da sanayi ve ekonominin sektörlerindeki önemli gelir kaynakları sayesinde önemli bir ekonomik güce sahip hale gelmiştir. Öyle ki Devrim Muhafızları, yatırım değerleri milyar dolarlar olan doğalgaz boru hatları projelerinin, petrol ve akaryakıt şirketlerinin, metro ve altyapı-ulaşım inşaat projelerinin ortağı-sahibi olmuştur.¹⁶⁸ Bununla birlikte Dini Lider'in stratejisi İran'ın askeri elitini siyasi olarak da aktif tutmaktı. Hüseyin Beşiriye'ye göre 2005 sonrası düzenin mimarı Ayetullah Hamaney, velayet-i fakih sisteminin bekasını garanti altına almak için güvenlik elitlerini ve onların toplum içindeki tetikçilerini de güçlendirmekten geri durmamıştır.¹⁶⁹

Devrim Muhafızları Ordusu'nun yükselen siyasi profili, muhafazakâr müesses nizamın reform yanlısı elitler ve İran'ın giderek İslamcılıktan uzaklaşan toplumu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmekten korktuğu reformist dönemde belirginleşti. DMO ve Besic'in daha sonra hem dış hem de "iç" tehditlere karşı Devrimin öncüleri olarak göreve geri çağrıldı.¹⁷⁰ Dahası, Hamaney'in birçok eski Devrim Muhafızı komutanını

---

¹⁶⁶ Elliot Hen-Tov and Nathan Gonzalez, 2011. s.44-54

¹⁶⁷ Mehdi Khalaji, **Iran's Revolutionary Guards Corps, Inc.**, Washington Institute for Near Eastern Policy, Policy Watch, 2007.

¹⁶⁸ Saïd Amir Arjomand, **After Khomeini: Iran Under His Successors**. Oxford, Oxford University Press, 2009, s.153.

¹⁶⁹ Danny Postel, "Counter-Revolution and Revolt in Iran: An Interview with Iranian Political Scientist Hossein Bashiriye," **Constellations**, C.17, S.1, 2010.

¹⁷⁰ Hen-Tov, Gonzalez,2011, s.44-54.

Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi ve Uygunluk Konseyi sekreterleri, devlet televizyonu ve radyo hizmetlerinin başı ve İran'ın en büyük hayır kurumlarının başkanlığı gibi üst düzey siyasi pozisyonlara ataması, sivil ve askeri otorite arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaya hizmet etti.¹⁷¹ 2005 sonrası İran'da birçok eski DMO üyesi İran'ın yeni üst düzey yöneticileri haline geldi. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın ilk dönem kabinesindeki yirmi iki bakanın neredeyse yarısı ya Devrim Muhafızları'nda görev yapmış ya da Devrim Muhafızları'na bağlıyken, birçoğu da savaş gazisiydi.¹⁷² Son olarak, Charles Tripp'e göre, Ortadoğu devletlerinin hem kendi içlerinde hem de aralarındaki çözülmemiş çatışmalar, silahlı güvenlik güçlerinin ya doğrudan askeri müdahaleler yoluyla ya da askeri personelin siyasi komuta pozisyonlarına yükselmesi veya askeri gücün hükümetin stratejilerinde oynadığı rol yoluyla kilit siyasi aktörler olduğu “ulusal güvenlik devletleri” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷³ Bu çalışmada şimdiye kadar özetlenen uluslararası sınamalar ve toplumsal dönüşümün beraberinde getirdiği bir siyasi süreç sonucunda İslam Cumhuriyeti'nin Ahmedinejad döneminde klasik tanımıyla bir ulusal güvenlik devleti haline geldiği söylenebilir.

Önceki Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Medeniyetler Diyalogu kapsamında yürüttüğü dış politika yaklaşımını, Ahmedinejad'ın 2005'te cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle yerini daha çatışmacı ve saldırgan söylemlere dayanan bir dış politika anlayışı devralmıştır. Ahmedinejad'ın iktidara gelişiyle ülke siyasetindeki kilit pozisyonlarda yaptığı kadro değişimleri ve dış politikadaki sert İran'da dramatik bir

---

¹⁷¹ Mehdi Khalaji, “The IRGC Inc,” (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-revolutionary-guards-corps-inc>) (Erişim Tarihi:01.04.2025)

¹⁷² Dışişleri Bakanlıkları için sırasıyla Manouchehr Mottaki, Mostafa Mohammad-Najjar, Mohammad Hossein Saffar Harandi , Gholamhossein Mohseni-Ejehei, Mostafa Pour Mohammadi, Masoud Mirkazemi, Mohammad Reza Eskandari, Mohammad Rahmati, Alireza Tahmasbi ve Parviz Fattah aday gösterildi, Savunma ve Lojistik, Kültür ve İslami Rehberlik, İstihbarat, İçişleri, Ticaret, Tarım, Yollar ve Dönüşüm, Sanayi ve Madenler ve Enerji, stratejik mevkilerin kontrolü yeni hükümette askeri geçmişi olan yeni elitlere verildi. Detaylı bilgi için: Ehteshami, Zweiri, 2007, s. 69.

¹⁷³ Charles Tripp, States, Elites and the Management of Change, **The State and Global Change: The Political Economy of Transition in the Middle East and North Africa**, Hassan Hakimian and Ziba Moshaver (ed.), Richmond, Curzon, 2001, s. 225

değişimin yaşanacağını sinyallerini vermiştir. Bu bağlamda yeni Cumhurbaşkanı'nın, kendinden önceki cumhurbaşkanlarından farklı olarak, ayırt edici ve öne çıkan özelliği Ayetullah Humeyni'nin devrimci mirasına olan kayıtsız şartsız bağlı olduğu söylemiydi. Bu mirasın tanımındaysa popülizm, sosyal adalet ve devrim şehitlerine bağlılık olmak üzere üç temel ilke ön plana çıkmaktadır¹⁷⁴. Dolayısıyla İran siyasetinde Ahmedinejad dönemi, İslam devriminin ilk yıllarına hâkim olan anlayışa geri dönüşün simgesi olmuştur. Rakel'in "neomuhafazakarlar" olarak adlandırdığı bu dönemin iktidar ortakları -devrim ihracı da dahil hatta başta olmak üzere- dış politikayı da devrim yıllarındaki haliyle yeniden uygulama hedeflerini siyasi gündemlerinin merkezinde tutmuşlardır.¹⁷⁵

Ahmedinejad'ın nükleer enerji müzakerelerini yürüten ekipte yaptığı değişiklikler ve 2005 Eylül ayındaki BM konuşması¹⁷⁶ halihazırda İran'ın nükleer tesislerinde uranyum zenginleştirmenin tekrar başlatılmasıyla duraklayan müzakereleri daha kötü bir duruma sokmuştu. Özellikle nükleer enerji politikasındaki bu sertleşme eğilimi rejim aktörleri arasında Rehberlik makamı da dahil olmak üzere kadar birçok kesimin desteğini almıştı. Rehber'in yeni yönetime bu hassas konudaki desteği, 2009 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçim şaibeleri üzerine ülkede başlayan siyasi huzursuzluk ortamında gözler önüne çıkmıştır. Yeşil Hareket olarak adlandırılan bu gösterilerin bastırılması sürecinde, Rehber'in ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosferi göz önünde bulundurarak Ahmedinejad'a destek verdiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Bu tavrıyla aslında Rehber İran'ın nükleer meseledeki kazanımlarını zedeleyebilecek bir reformcu hükümetin iktidara gelmesine karşı olduğunu göstermiştir.

Dış politikada sertlik yanlılarının 2004 seçimiyle ülke meclisinde sayısal üstünlüğü ele almalarından sonra Ahmedinejad'ın 2005'te cumhurbaşkanı seçilmesi

---

¹⁷⁴ Arjomand, 2009, s.149

¹⁷⁵ Eva P. Rakel, **Power, Islam, And Political Elite in Iran**, Brill, 2008.

¹⁷⁶ Mahmud Ahmedinejad, Address by H.E. Dr. Mahmood Ahmadinejad President of the Islamic Republic of Iran before the Sixtieth Session of the United Nations General Assembly New York, 17.09.2005, <https://www.un.org/webcast/ga/60/statements/iran050917eng.pdf> (Erişim Tarihi:01.04.2025)

asında Rehber Ayetullah Hamaney'in seçimlerdeki örtük siyasi desteği ile gerçekleşmiş ve Arjomand tarafından "askeri-istihbarat karteli" şeklinde adlandırılan yeni dönemin siyasi elitini dış politikada karar verici konumuna yükseltmiştir.¹⁷⁷ Dolayısıyla yeni dönemde elde ettikleri bu ekonomik ve endüstriyel güç, Devrim Muhafızları'nın devletin anayasal ve yürütme organlarındaki konumunu da oldukça güçlendirmiştir. Bu üstünlük 2008'deki seçim başarılarında en somut haliyle ortaya çıkmıştır. Devrim Muhafızları bütün devrimcileri oy vermeye çağırmış, seçimlerde meclisteki sandalyelerin üçte birini kazanmıştır.¹⁷⁸

Yukarıda da bahsedildiği üzere İran'ın Ahmedinejad döneminde artık bir "ulusal güvenlik devleti" olarak görülmesi, Ahmedinejad'ın dış politikada selefinin aksine diplomasi yerine ulusal güvenlik meselelerini ön plana çıkarmasının sonucudur. Dış politikadaki bu tercih Devrim Muhafızları'na büyük üstünlük sağlarken dış politika konularındaki ağırlıklarını da gözle görülür biçimde arttırmıştır. Öyle ki aslında bu iktidar koalisyonunun ortaklarından biri olmasına rağmen İran siyasal sistemi içinde devlet dışı aktörlerle bağlantı kuran pozisyonundaki bu paramiliter gruplar Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı sırasında zaman zaman başına buyruk güçler olarak hareket edebilecek kadar güçlenmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, 2007 yılının mart ayında, İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki sancak gemisi HMS Cornwall'a bağlı görev yapan on beş İngiliz askeri, Devrim Muhafızları mensupları tarafından esir alınmış ve bu olay İran siyasetinde son dönemde Batı ile ilişkilerin nasıl bir düzlemde sürdürüleceğini ve ilişkiler üzerinde Ahmedinejad'ın ağırlığının tartışılmasına yol açmıştır.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Arjomand, 2009, s.196.

¹⁷⁸ İbid, s.153.

¹⁷⁹ Basra Körfezi'nde gerilim", 29.03.2007,

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070329_gulf_background.shtml (Erişim

Tarihi:01.04.2025)

Bununla birlikte Ahmedinejad'ın devrimci ideolojisinin şekillendirdiği çatışmacı bir dış politika algısının, Rehber Ayetullah Hamaney'in DMO'yu frenlemeye yönelik politikaları ile bir bakıma engellendiği söylenebilir.¹⁸⁰ Örneğin Ayetullah Hamaney'in talimatıyla 2006'da kurulan Dış İlişkiler Stratejik Konseyi'nin başkanlığına Ahmedinejad'ın ekibinden olmayan ve daha önce de Dış İşleri Bakanlığı yapmış Ali Ekber Velayeti ve Kemal Kharrazi gibi önemli isimler atanmıştır.¹⁸¹ Yine Rehber'in Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi'nin başkanlığına – aslında anayasal olarak yetkileri kapsamında olmamasına rağmen- önce 2005'e kadar Hasan Ruhani'yi ve sonra Ali Laricani'yi getirmesi Rehber'in dış politikayı kontrolü altına alma çabasının diğer örnekleri olarak yorumlanabilir. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra Rehber Hamaney'in dış politika meselelerinde halihazırda güçlü bir pozisyonda olan Maslahat Konseyi'nin gücünü daha da arttırmaya çalıştığı görülmektedir. Maslahat Konseyi Başkanı Ahmedinejad karşısında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yarışmış pragmatist rakiplerinden biri olan eski Cumhurbaşkanı Haşemi Rafsancani'ydi. Bu hamleler, dış politikada iki farklı vizyona sahip olan, pragmatistler ile sertlik yanlıları arasında siyasal sistemin üst düzey mevkilerinde bir iktidar mücadelesinin yaşandığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸²

4.1.1 Mahmud Ahmedinejad'ın Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri

Çalışmanın bu bölümünde, Ahmedinejad yönetiminin Suudi Arabistan politikasındaki rol performansları liderin uyguladığı dış politika, verdiği demeçler ve söylemleri analiz edilerek beş rolle özetlemektedir: *devrimin kalesi, ezilenlerin koruyucusu, anti-emperyalist aktör, bölgesel lider ve arabulucu.*

---

¹⁸⁰ Arjomand, 2009, s.204-205.

¹⁸¹ Rakel, 2018, s.177.

¹⁸² Nikki R. Keddie, Yann Richard, **Modern Iran: Roots and Results of Revolution**, Yale University Press. 2006, s.329.

Ahmedinejad'ın ilk yıllarında aslında yukarıda sayılan ideolojik nedenlerle beklenenin aksine İran'ın Körfeze hatta daha özel olarak Suudi Arabistan'a politikasının temelinde işbirliği girişimleri yer almıştır. Sonuç itibarıyla bu girişimler başarılı olamamışsa da Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretlerde kendini göstermiştir. Ahmedinejad 2006 ve 2007 yıllarında ABD karşısında Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirme girişimlerinde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda Ahmedinejad Suudi Arabistan'ı iki defa ziyaret etmiştir.¹⁸³ Suudi Arabistan'ın Mart 2007'de Ahmedinejad'ı ülkede ağırlaması ve bundan sonra üst düzey karşılıklı görüşmelere devam edilmesi, Suudi Arabistan'ın Ortadoğu'da güç dengesini sağlamaya yönelik politikasının bir yansıması olarak yorumlanmıştır.¹⁸⁴ Ahmedinejad'ın bu girişimleri liderin bölgedeki başat rakibine yönelik sahip olduğu iyi komşuluk beklentilerini ve "bölgesel alt sistem ortağı" rolünü göstermektedir.

Ahmedinejad döneminde Tahran başta Suudi Arabistan olmak üzere komşu Körfez ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak istemişse de bölgede yaşanan gelişmeler bu pozitif diyalog ortamının oluşmasını engellemiştir.¹⁸⁵ Bu dönemde bölgede ülkeleri arasında başta Irak, Saddam'ın politikaları ve Körfez Savaşlarından sonra büyük oranda istikrarını kaybetmiş ve bir çatışma alanına dönüşmüş haldeydi. Irak'taki yeni siyasi elitin büyük çoğunluğu Saddam'ın sürgününden dönen ve aslında Kuveyt dışında hiçbir Arap ülkesiyle bağlantısı olmayan politikacıları. Dolayısıyla Iraklı politikacıların dini ve politik olarak İranlı politikacılarla yarışan tarihi tutumları söz konusuydu.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Özden Z. Oktav, **Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri: İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri**, Beta, İstanbul, 2011, s.82.

¹⁸⁴ Kamrava,2011, s.180.

¹⁸⁵ Oktav, s.31.

¹⁸⁶ Mahjoob Zweiri, "**Arab-Iranian Relations: New Realities?**", Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad Anoushirvan Ehteshami ve Mahjoob Zweiri (ed.),Garnet Publishing, 2012, s.118.

Bölge devletlerinin halihazırda İran'ın nükleer programına dair taşıdığı güvenlik kaygılarına, Irak'taki Şii nüfusun siyasi düzlemde artan etkisi de eklendiğinde, Arap ülkelerinin İran'a yönelik algılarında köklü bir değişim meydana gelmiştir. Irak'ta Baas rejiminin 2003 yılında devrilmesiyle birlikte, Ortadoğu'daki güvenlik dinamikleri ciddi biçimde dönüşmüş; mezhepsel gerilimlerin artması, devlet dışı aktörlerin etkinlik kazanması ve İran'ın bu yeni siyasi düzlemde yükselen bir bölgesel güç olarak öne çıkması, Körfez monarşilerinin tehdit algılarını yeniden şekillendirmiştir.¹⁸⁷ Bu bağlamda, Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın 2005 yılında Irak Savaşı sonrası ortaya çıkan "Şii Hilali"ne dair dile getirdiği endişeler, Körfez ülkelerinin İran'a yönelik güvenlik perspektifinde yaşanan bu değişimin erken bir işareti olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁸

2009 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, İran'ın bölgesel düzeydeki etkisi önceki dönemlere kıyasla daha belirgin hale gelmiştir. İran, Suriye ile olan ittifak ilişkisini derinleştirmiş; Lübnan'da Hizbullah aracılığıyla nüfuzunu genişletmiştir. Ayrıca, bölgedeki devlet dışı İslamcı aktörlerle olan bağlantılarını pekiştirmesi ve işgal sonrası Afganistan'daki yeni siyasi aktörlerle ilişki geliştirmesi, İran'ın dış politikasındaki proaktif yönelimi açıkça ortaya koymuştur. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Ahmedinejad döneminde, özellikle Arap Baharı'ndan önceki süreçte, İran dış politikasının temel hedeflerinden birinin bölgesel etkinlik ve nüfuzunu artırmak olduğu söylenebilir.¹⁸⁹ Dış politikasındaki bu tercih Ahmedinejad'ın sahip olduğu "bölgesel lider" rolünün bir yansımasıdır. 2011 yılı itibarıyla Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, İran'ın dış politikasının revizyonist bir nitelik kazandığını açık

---

¹⁸⁷ Nurhak Güler, **İran'ın Körfez Politikasının Analizi: Hatemi ve Ahmedinejad Dönemleri**, Yüksek Lisans Tezi, 2019, Sakarya Üniversitesi, s.73.

¹⁸⁸ Keddie, Richard, 2006, s.345

¹⁸⁹ Güler, 2019, s.73.

biçimde ortaya koymuştur.¹⁹⁰ Tunus'ta başlayarak bölge geneline yayılan ve literatürde "Arap Devrimleri", "Arap Uyanışı", "Arap Ayaklanmaları" ya da "Arap Baharı" gibi farklı kavramlarla tanımlanan bu halk hareketleri, Arap dünyasındaki otoriter rejimlerin güvenlik algılarını derinden sarsmıştır.¹⁹¹ İran, bu süreçte takip ettiği politikalar ve söylemlerle yalnızca statükoyu sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel düzende kendi lehine bir yeniden yapılanmayı teşvik etmeye yönelik stratejik bir pozisyon almıştır.

Arap Baharı sürecinde yaşanan halk ayaklanmaları, özellikle Körfez güvenliği bağlamında İran açısından Bahreyn ve Suriye'yi kritik öneme sahip iki ülke olarak öne çıkarmıştır. Bahreyn'de, İran karşıtı tutumuyla bilinen Suudi Arabistan'a yakın, ülkedeki Şii çoğunluğa rağmen Sünni bir yönetim bulunmaktayken; Suriye'de ise İran'a müttefik bir pozisyonda olan ve ülkedeki Şii azınlıkla mezhepsel yakınlık taşıyan Alevi bir rejim iktidardaydı. Bu iki örnek dahi, Arap Baharı sonrasında İran ile Suudi Arabistan arasındaki bölgesel rekabetin ve gerilimin artacağına dair önemli işaretler sunmuştur.¹⁹²

İranlı karar alıcılar, Arap Baharı'nın ilk evrelerinde yaşanan gelişmeleri İslam Devrimi ile ilişkilendirmiş ve bu süreci "ümmetin uyanışı" şeklinde yorumlamıştır. "İslami Uyanış" söylemi, başta İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney olmak üzere, Meclis Başkanı Ali Laricani ve diğer üst düzey siyasal aktörlerin açıklamalarında sıklıkla vurgulanmıştır.¹⁹³ Bu bağlamda, İran'ın Arap Baharı'na yönelik söylemi çok katmanlı bir yapıya sahip olmuştur. İran, bir yandan Sünni yönetimlere ve Batı ile yakın ilişkilere sahip Mısır ve Tunus gibi ülkelerdeki rejim değişikliklerine destek verirken; diğer yandan, Şii nüfusa sahip Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki rejimlerin karşısında

---

¹⁹⁰ Rıdvan Kalaycı, **Uluslararası Sistemin, Siyasal Kültürün ve Rejimin/Devlet Yapısının Dış Politikaya Etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye**, Gündoğan Yayınları, 2018, s.210.

¹⁹¹ Larbi Sadiki, **Routledge handbook of the Arab spring**, Taylor & Francis, 2014.

¹⁹² Güler, 2019, s.76.

¹⁹³ İsmail Akdoğan, Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan ilişkileri Üzerindeki Etkisi, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), İstanbul, Açılım Kitap, 2014, s.471.

konumlanmıştır. Aynı zamanda, Suriye’de Esad rejiminin muhalif gösterilere yönelik sert müdahalelerine ise koşulsuz destek sunmuştur.¹⁹⁴ Tahran ile Riyad arasında yaşanan bu yaklaşım farklılıkları, Arap Baharı sürecinde Bahreyn, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde izlenen politikalar üzerinden belirgin bir şekilde açığa çıkmış ve iki aktör arasındaki rekabeti daha da derinleştirmiştir.¹⁹⁵

Ahmedinejad’ın iktidarında (2005-2013) Arap Baharının başlangıcına kadar olan süreçte dış politikası birbirini tamamlayan iki unsura dayalıdır bunlar: ittifaklar kurmak ve dış politikada uzlaşmacı bir yaklaşımı sürdürmek.¹⁹⁶ Ahmedinejat’ın iktidara gelişiyle birlikte İran dış politikası devrimci ilkelerine geri dönmüştür. Görevinin ilk yıllarında Ahmedinejad İran’ın “İslami bir doğası, işlevi ve sorumluluğu”¹⁹⁷ olduğuna inandığından bu inancı onu Suudi Arabistan’ı dört Birleşik Arap Emirlikleriniyse beş defa ziyaret etmesine ayrıca Mısır ile ilişkileri gözden geçirmesine neden olmuştur.

Yine görevinin ilk yıllarında İran’ın hızlıca bir süper güce dönüştüğünü iddia etmiş, bir başka platformdaysa İran’ı bir büyük güç olarak tanımlamıştır;

*"İran milletinin gerçek ve hakiki bir süper güç olduğunu resmen ilan ediyorum. İran milleti sağduyulu ve adalet arayan bir güç ve tüm milletlerin dostudur; hiçbir zaman başka milletlerin topraklarında ve kaynaklarında gözü olmamış ve her zaman milletlerin yardımcısı olmuştur. Bugün İslam Devrimi 30. yılında, 15 yaşında enerji, neşe ve değerlerle dolu bir çocuk ve 60 yaşında deneyim, basiret ve kararlılıkla dolu bir genç gibidir."*¹⁹⁸ Bu ifadelerinde “bölgesel lider” rolü ön plana çıkmaktadır.

---

¹⁹⁴ Murat Yeşiltaş, İran 2012, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), İstanbul, Açılım Kitap, 2014, s.75.

¹⁹⁵ ibid, s.82–83.

¹⁹⁶ Kayhan Barzegar, “Iran’s Foreign Policy Strategy after Saddam,” **Washington Quarterly**, C. 33, S. 1, 2010, s. 181.

¹⁹⁷ Amir M. Haji-Yousefi, “Iran’s Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C. 9, S.2, 2010, s.10.

¹⁹⁸ Anoushiravan Ehteshami, “Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact”, **Uluslararası İlişkiler**, C.11, S.42,2014, s. 40.

2020 Temmuz’unda verdiği bir demeçte Suud Veliâht Prensi Selman bin Abdülaziz’e seslenen Ahmedinejad Yemen’deki savaşı bitirmek için arabuluculuk çağrısında bulundu. Cumhurbaşkanı konuşmasında “dünya çapında özgürlük ve adalet fikirlerini benimsemiş muteber ve tanınmış kişilerden oluşan bir komitenin kurulması ve bu komite aracılığıyla Yemen’de savaşan taraflar arasında barış ve dostluğun inşası” nın mümkün olduğunu belirtti.¹⁹⁹ Ahmedinejad’ın bu demeci eski Cumhurbaşkanı Suudi Arabistan ile ilişkilerde “arabulucu” rolüne sahip olduğunu göstermektedir.

Ayetullah Hamaney ’de Arap Baharının görece erken bu ilk döneminde bazı yorumlarda bulunmuştur örneğin gösterilerin en Kuzey Afrika’da en şiddetli döneminde yaptığı bir konuşmada Rehber ayaklanmalar hakkında “*Bugün Kuzey Afrika’da, Mısır’da, Tunus’ta ve diğer bazı ülkelerde yaşanan olayların İran ulusu için başka bir anlamı daha var. İran milleti için özel bir anlamı var. Bu, İran ulusunun büyük devriminin zaferinin sonucu olan ‘İslami Uyanış’ ile aynı şeydir.*”²⁰⁰ şeklinde yorum yapmıştır.

Bununla birlikte Arap Baharının 2011 de başlamasından iktidarının bitişi olan 2013 yılına kadar geçen süre aslında Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın dış politikada sertleşme dönemidir. Bu dönemde Ahmedinejad’ın rol kavramsallaştırmaları Ayetullah Humeyni’nin devrim sonrasındaki rol algılarına benzerdir. Sonuç olarak, Ahmedinejad’ın muhafazakâr dünya görüşü ve bölgede yaşanan olaylarla paralel olarak “devrimin kalesi” “anti-empyralist aktör”, “arabulucu”, “bölgesel lider” ve “örnek” rolleri ön plana çıkmıştır.

---

¹⁹⁹ Ahmadinejad to mediate between Saudi Arabia and Houthis, **Shafaq News**, 07.27.2020, <https://shafaq.com/en/World/Ahmadinejad-to-mediate-between-Saudi-Arabia-and-Houthis> (Erişim Tarihi: 22.05.2025)

²⁰⁰ Leader of Islamic Revolution Ayatollah Sayyed Ali Khamenei, “North Africa Events Echo Iranians’ Voice,” The Office of the Supreme Leade, 2011, <https://www.leader.ir/en/content/7774/Friday-prayers-atTehran-University> (Erişim Tarihi:22.05.2025)

4.2 Hasan Ruhani Dönemi (3 Ağustos 2013-3 Ağustos 2021)

Bu bölümde bu tezin kapsamı içinde 2013-2021 yılları arasında görev yapmış Hasan Ruhani döneminde kısaca İslam Cumhuriyetinin dış politikası ve Suudi Arabistan politikasına yönelik dış politika rolleri analiz edilecektir.

Ruhani iktidarının başladığı 2013 yılında, İslam Cumhuriyetinin temel dış politika konuları nükleer program ve Suriye krizine ilişkin gelişmeler olmuştur. Bu iki kriz İran'ın öncelikle en büyük rakibi Suudi Arabistan olmak üzere diğer Körfez İşbirliği Konseyi'nin diğer üyeleriyle ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu açıdan öncelikle bu krizlere yönelik bağlamının anlaşılabilmesi için kısaca Ruhani yönetimini iktidara taşıyan siyasi ortam ve genel anlamda dış politikasına yön veren unsurlar, sonrasında da bu iki önemli krize karşı nasıl pozisyon alındığı incelenecektir.

Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığıyla geçen 2005-2013 yılları arasındaki dönemde İran iç ve dış tehditlere karşı radikal söylemler üretmiş ve bu tercihinin sonucunda hem bölgesinde hem de uluslararası alanda diplomatik bir tecritle karşı karşıya kalmıştır.²⁰¹ İran'ın nükleer enerji politikası karşısında ABD ve Batı'nın İran'ın temel gelir kaynağı olan petrol satışına uyguladıkları ambargo ve İran'a uyguladıkları yaptırımların olumsuz etkileri, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın iç ve dış politikanın siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel boyutlarında baskıcı ve güvenlik odaklı bir yönetim anlayışı benimsemesine sebep olmuştur. ABD Başkan'ı George W. Bush'un 2002 yılının ocak ayında yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında "Şer Ekseni" (axis of evil) olarak adlandırdığı ülkeler arasına İran'ı da dahil etmesi ve Irak'ın 2003 yılında işgal edilmesiyle bölge devletlerinin güvenlik politikalarında başlayan değişimlerin Tahran tarafından

---

²⁰¹ Aylin Karnap, Cengiz Çağla, "Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri", **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, C..57, S.2, 2022, s.1379.

güvenliğine dönük bir tehdit olarak algılanması, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın iç ve dış politikasında daha radikal bir söyleme başvurmasına sebep olmuştur.²⁰²

Özellikle 2009'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra İran toplumunda siyasi, ekonomik, sosyal ve ideolojik alanlarda kendini gösteren bölünmüşlük, 2011'de başlayan Arap ayaklanmalarının da etkisiyle İran eliti arasında rejime karşı muhalefetin yeniden artacağı endişesini tetiklemiş, iç politikada güvenlikleştirme söylemlerine sıklıkla başvurulmasına sebep olmuştur. Böyle bir siyasi ortamda, önceki bölümde detaylıca belirtildiği gibi, ülke siyasetinde ve rejimin örgütsel yapısında önemli bir konumda olan Devrim Muhafızları, kamuoyunun reform taleplerini başta Batı olmak üzere dış güçlerin rejime yönelik bir saldırısı olarak yorumlamış ve bu saldırıya karşı mücadele edeceklerini belirtmişlerdir. Önceki İran yönetimi uluslararası alanda İsrail ve ABD'ye karşı sert tutumu ve nükleer meseledeki esnek olmayan tavrıyla tanınıyordu. Ayrıca iç politikada da ciddi sorunlar vardı Ahmedinejad'ın 2009'daki tartışmalı seçim galibiyeti özellikle Rehber Ayetullah Hamaney'in de güvenilirliğine gölge düşürmüştü ve "Yeşil Hareket" olarak adlandırılan halk hareketleri rejimin güvenliğini tehdit eder hale gelmişti.

2011'de Arap Bahar'ının bölgede yayılması İran için karışık politika alanı açtı. Kuzey Afrika'da Bin Ali ve Mübarek rejimleri düşerken İran devrimci kimliğini yüksek sesle dile getirmiş ancak ayaklanma Suriye'ye sıçradığında sessiz kalmıştı. Cumhurbaşkanlığı sekiz yıl süren Ahmedinejad'ın ideolojik ve çatışmacı unsurlarla karakterize olmuş dış politikası, başta nükleer enerji meselesi olmak üzere bölgesel ve uluslararası birçok sınıma üretirken nükleer meselenin yol açtığı kriz nedeniyle eş görülmemiş bir İran karşıtı koalisyon oluşmuş ve İran'a uygulanan yaptırımlar Tahran'ı uluslararası alanda yalnızlaştırırken İran ekonomisini de olumsuz etkilemiştir.²⁰³

---

²⁰² Karnap, Çağla, 2022, s.1379.

²⁰³ Hüseyin Emrah Kurt, **Ruhani Dönemi İran Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkiler**, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2018, s.3.

Hüccetül İslam Hasan Ruhani kısaca böyle bir ortamda ve aslında İslam Cumhuriyeti tarihinde kilit bir anda iktidara geldi. 2013'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini Ruhani'nin kazanması aslında herkes için büyük sürpriz olmuştu. Çünkü Rehber Ali Hamaney'in seçimlere müdahale ettiği fikri özellikle 2009 seçimlerinden sonra İran kamuoyunda o kadar yaygın bir hale gelmişti ki herkes onun desteklediği adayın kazanacağına kesin gözüyle bakıyordu.²⁰⁴ Ruhani'nin zaferle sonuçlanan seçim kampanyası sırasındaki başlıca vaatleri şunlardı: İran; Batılı ülkelerle ciddi müzakerelere girmeli, yakın çevresiyle yapıcı ilişkiler kurarak bölgesel çatışmaları azaltmalı ve ekonomik iyileşme ile İran toplumunun genel refahına odaklanmalıdır.²⁰⁵

Ruhani, İran'ın yıllardır yaptırımlar ve ambargolarla refahını büyük oranda yitirmiş İran halkının ekonomik toparlanmasını başlatmak ve İran halkının refahını tekrar arttırmak için öncelikle İran'a uygulanan uluslararası yaptırımların kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Bu hedefe ulaşmanın en kısa yoluysa yaptırımların sebebi olan nükleer krizi çözmektir.

Ruhani ve iktidar ortakları yani pragmatist-reformist ve merkez muhafazakârlardan oluşan bir koalisyon, ekonomik kalkınma ve uluslararası toplumla diplomatik ilişkilerin İran halkının İslam Cumhuriyeti'ne desteğini sürdüreceğini savunuyordu. Bunu başarmak için İran'ın küresel ekonomiye entegre olması ve yabancı yatırım çekmesi gerektiğine inanıyorlardı. Dahası Ruhani iktidarı iç siyasi rakiplerini

---

²⁰⁴ Bayram Sinkaya, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 5, Sayı 55, Temmuz 2013, s. 24.

²⁰⁵ Afkar News, [, \(Erişim Tarihi: 20.04.2025\)](https://www.afkarnews.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%DB%8C-3/553639-%D9%88%D8%B9%D8%AF%D9%87-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%B1%D9%88%D8%AD%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84-%DA%86%D9%87-%D8%A8%D9%88%D8%AF/?%2F%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%B3%25_DB%8C%D8%A7%D8%B3%DB%8C-3%2F553639-%D9%88%D8%B9%25_D8%AF%D9%87-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%25_D9%85-%D8%B1%D9%88%D8%AD%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84-%DA%86%D9%87-%D8%A8%D9%88%D8%AF=)

İran'ın rakipleriyle ilişkilerini tamamen sıfır toplamlı bir oyun olarak görmemeleri konusunda ikna etmeye çalıştılar. Ruhani 'ye göre bu durum, Güvenlik Konseyi'nin beş daimî ve bir geçici üye ülkeleriyle yaşanan nükleer anlaşmazlığı çözmek için bir an önce aksiyon alınmasını gerektiriyordu. Bu nedenle yeni bir müzakere turu başlatılmasına karar verdi.²⁰⁶

Ahmedinejad döneminde nükleer müzakereler taraflar arasında süregiden güvensizlik ortamının bir sonucu olarak durma noktasındaydı. Cumhurbaşkanı Ruhani bu güvensizlik ortamını delmek için bazı adımlar attı. Ruhani ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama arasında 27 Eylül 2013 tarihinde gerçekleşen tarihi telefon görüşmesi ve İran Dışişleri Bakanı M. Cevad Zarif ile mevkidaşı ABD Dışişleri Bakanı John Kerry arasında 26 Eylül 2013 tarihinde gerçekleşen doğrudan görüşme İran ve ABD arasındaki güvensizlik duvarında bir çatlak oluşturmuş ve büyük bir güven artırıcı önlem olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁷

Ek olarak Ruhani, nükleer müzakereleri yürütme görevini İslam Cumhuriyetinin diğer güçlerinin etkisinden uzaklaştırıp daha rahat kontrol edebilmek için Ulusal Güvenlik Konseyi'nden Dışişleri Bakanlığı'na geri getirmeye karar verdi. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde hâkim olan İran'ın nükleer müzakerelerde Batıya karşı bir direniş gösterdiği söylemi, yerini aşamalı adımlara ve mütekabiliyete odaklanan uzlaşmacı bir yaklaşıma bıraktı. Ruhani, ülkenin neredeyse son on yıllardır içinde yer aldığı bu çıkmazı kırmak için taviz vermenin gerekli olduğunun farkındaydı. Bu da şu anlama geliyordu: "İran, nükleer programının silahlanmaya doğru yönlendirilmeyeceğini garanti altına alan müdahaleci denetimler de dahil olmak üzere Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na gerekli tüm güvenceleri vermelidir."²⁰⁸

---

²⁰⁶ Yousefi, 2018, s. 236.

²⁰⁷ İbid,s. 237.

²⁰⁸ Mahmood Monshipouri, Manochehr Dorraj, "Iran`s Foreign Policy: A Shifting Strategic Landscape", **Middle East Policy**, C.20, S.4,2013, s.138.

İran'ın Ahmedinejad döneminde radikal ve saldırgan bir dış politika davranışından Ruhani döneminde ılımlı ve uzlaşmacı bir dış politika davranışına geçmesi açıklanması gereken bir değişimdir. Bu değişim hakkında bazı akademisyenler İran'ın son otuz beş yıldaki dış politikasının ana ilkelerinin değişmediğini ve İran'ın davranışındaki birkaç değişikliğin stratejik değil, çoğunlukla taktiksel olduğunu söylemiştir.²⁰⁹

Bu görüşe göre, İran'ın dış politikasındaki bu taktiksel değişiklikler, bazı elitlerin de belirttiği gibi, karar alıcıların sahip olduğu arka plan ve sosyalleşme dinamikleri, hükümet üzerindeki iç baskılar, ekonomik yaptırımlar, mevcut rejimin bekası için değişim ihtiyacı gibi konulardan kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısını paylaşan akademisyenler ayrıca İran'ın dış politika karar alma sürecinde nihai söz sahibinin Rehber olduğuna ve dolayısıyla İranlı Liderlerin, dış politikada karar alıcıların, İslam Devrimi ideolojisi temelinde hareket etmeye ve kararlar almaya devam ettiğine inanmaktadır.²¹⁰

Gerçekten de Cumhurbaşkanı Hüccetül İslam Hasan Ruhani'nin dış politikadaki hareket alanını da Rehber Ayetullah Hamaney'in kendisine çizdiği sınırlar belirlemiştir. Örneğin nükleer müzakereler, Cumhurbaşkanı Ruhani ve Dışişleri Bakanı Zarif tarafından yürütülmüş olsa da Rehber Hamaney de süreç boyunca verdiği demeçlerle, bu husustaki çekincelerini sıklıkla ifade etmiş, Cumhurbaşkanı Ruhani'nin hareket alanını belirlemeye (çoğunlukla sınırlamaya) çaba göstermiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada Rehber'in de aslında mevcut siyasi ortamın gereklilikleri içerisinde hareket ettiği tezinden hareket edildiğinden, İran devletinin diğer devletler gibi rasyonel bir devlet olduğunu ve bu nedenle dış politikasını şekillendiren en önemli belirleyici unsurun devletin bekası olduğunu savunan diğer bakış açısıyla bu değişim analiz edilecektir.²¹¹

Başka bir deyişle, bu fikrin savunucuları İran'ın dış politika kararlarının, iktidarda kalmaları ve Tahran'daki İslami siyasi sistemin hayatta kalması odak noktası olan elitlerin

---

²⁰⁹ Yousefi, 2018, s. 238.

²¹⁰ Ramazani, 1989, s. 217.

²¹¹ Yousefi, ,2018, s. 239.

maliyet ve fayda analizlerine dayandığını düşünmektedir.²¹² Bu görüşe göre, İran'ın dış politikası son birkaç on yılda önemli stratejik değişimler geçirmiştir. Onlara göre, İran'ın İran-Irak savaşının sona erdirilmesine ilişkin 598 sayılı Güvenlik Konseyi kararını kabul etmesi, Cumhurbaşkanı Hatemi'nin izlediği diyalog ve işbirliği dış politikası ve Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın yürüttüğü çatışma ve karşı karşıya gelme dış politikası, İran'ın dış politikasındaki temel değişikliklere sadece birkaç örnektir.²¹³ Başka bir örnekse, İran'a uygulanan yaptırımlar ve başta ABD olmak üzere büyük güçlerin Orta Doğu'daki politikaları değişmezken, Cumhurbaşkanı Ruhani'nin iktidara gelmesiyle İran'ın dış politika davranışının önemli ölçüde değişmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu değişim İran'daki hükümet değişikliğine bağlanabilir.

Anlaşıldığı kadarıyla İran'daki her cumhurbaşkanı bir siyasi fraksiyonu ve belirli bir siyasi kültüre sahip belirli toplumsal güçleri temsil etmektedir. Örneğin, İran toplumunun geleneksel ve modern kesimler/güçler ya da alt ve orta sınıflar olarak sınıflandırılmasını kabul edersek, sağduyuya ve mevcut gerçeklere dayanarak bir önceki bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi Ahmedinejad'ın çoğunlukla geleneksel toplumsal güçleri ve alt sınıfları, kendilerine özgü siyasi kültürleriyle, temsil ettiği söylenebilir. Öte yandan Ruhani ise daha çok İran toplumunun modern kesimlerini ve orta sınıfları kendine özgü siyasi kültürüyle temsil etmektedir.²¹⁴ Ruhani döneminin dış politikasını analiz ederken bu sosyal ayrımı dikkate almak gerekmektedir. Yeni Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani seçim kampanyasını başlattığı günden itibaren dikkatini İran ekonomisinin içinde bulunduğu dar boğazdan çıkarılmasına vermiş; dış politikadaysa İran'ın dünya ülkeleriyle, özellikle ABD ve Batılı müttefikleriyle

---

²¹² Masoud Kazemzadeh, "Ahmadinejad's Foreign Policy" **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**, C. 27, S. 2, 2007, s. 440.

²¹³ Mahan Abedin "The Domestic Determinants of Iranian Foreign Policy: Challenges to Consensus", **Strategic Analysis**, C. 35, S.4, 2011, s. 613-628.

²¹⁴ Hossein Gheleji, "Value Contradiction in Policymaking: The Case of Iranian Foreign Policy." **Transition Studies Review**, C.20, S.3,2013, s. 444.

ilişkilerini makul bir zeminde normalleştirme çabaları yeni yönetimin ajandasını oluşturmuştur. Bu bağlamda Ruhani yönetimi, ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik ve mali sorunlara çözüm üretmek, iyi yönetişimi ve uluslararası krizlerin barışçıl çözümünü dış politikadaki diğer konu başlıklarına göre önceleyen bir yaklaşım sergilemiştir.²¹⁵

Cumhurbaşkanı Ruhani ekonomik gelişmeyi, ulusal gücünün maksimize edilmesi açısından anahtar unsur olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte ülkenin içinde olduğu kötü ekonomik durumdan kurtarıp geliştirmenin yolunun da dış politikada uluslararası aktörlerle yapıcı bir diyalog ve işbirliği yaklaşımından geçtiğinin de farkındaydı çünkü mevcut durum büyük oranda ambargoların ve yaptırımların sonucuydu. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Ruhani'nin İran'ı yeniden, selefleri Rafsancani ve Hatemi gibi gerçekçi ve pragmatik yaklaşımı öne çıkaran bir dış politika anlayışına döndürmeye çalıştığı görülmektedir.²¹⁶

Ruhani, dış politikada selefi Ahmedinejad'ın saldırgan tutumunun sonucu olan bu kabul edilemez durumun, dış politikada gidilecek kapsamlı bir değişimle ortadan kaldırılacağı sözünü vermişti. Bununla birlikte, dış politikada “sağduyulu ılımlılık” çağrısında bulunan Ruhani'nin vizyonu; milli güvenliği korurken, İran'ın statüsünü yükselten ve uzun vadeli kapsamlı bir ekonomik kalkınma hedefiyle, uluslararası ilişkilerde diyalogu, yapıcı etkileşimi ve anlayışı öne çıkaran bir yaklaşımla İran'ı dış politikada içinde bulunduğu çatışmacı eksenden uzaklaştırmayı amaçlamaktadır. Ruhani, İran'ın uluslararası alanda karşı karşıya olduğu izolasyonun bitirilmesi ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik dar boğazın başat sebebi olarak gördüğü uluslararası yaptırımların kaldırılmasını sağlamak amacıyla bütün sorunların temeli olarak gördüğü nükleer enerji

---

²¹⁵ Javad Haghgoo, Zahed Ghaffari Hashjin, Mohammad Aghaei, “A Review Of The Turnaround in Iranian Foreign Policy During President Hassan Rouhani's Administration”, **Journal of History and Art Research**, C.6, S.3, 2013, s.245-283.

²¹⁶ Rodger Shanahan, “Iranian Foreign Policy under Rouhani. Lowy Institute for International Policy”, <https://www.lowyinstitute.org/publications/iranian-foreignpolicy-under-rouhani> (Erişim Tarihi:21.04.2025)

meselesinde ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler ile olumlu diyalog çabalarına hız kazandırmıştır.²¹⁷

Ruhani'nin iktidara gelişiyle birlikte, ülkenin uzun bir süredir içinde bulunduğu bu uluslararasılaşmış krizde bir kırılma yaşandığı söylenebilir. Ancak bu durum Ruhani yönetiminin, İran'ın nükleer programına karşı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Ruhani hükümeti nükleer meselenin İran'a karşı izolasyon, baskı ve yaptırım aracı olarak kullandığını düşünüyordu. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Ruhani, yıllardır ciddi kaynak ve zaman harcanan nükleer programdan vazgeçmek zorunda kalmadan bu krizi İran'ın bölgesel ve uluslararası işbirliğinin önünde bir engel olmaktan çıkaracak, sürdürülebilir ve gerçekçi bir çözüme ulaşılabileceği inancındaydı.²¹⁸

Bununla birlikte, Ruhani'nin görece ılımlı dış politikasına ve nükleer mesele konusundaki diyalog ve uzlaşma temelli ajandasına rağmen, rejimin kendine özgü kurumsal güçlerarası dengeleri ve özellikle selefi Ahmedinejad'ın sonuçsuz kalmış müzakere girişimleri göz önüne alındığında, Ruhani'nin bu konuda ne kadar hareket alanına sahip olacağı ve esneyebileceği, bununla birlikte rejimin diğer önemli aktörlerinin vereceği olası tepkiler bir belirsizlik ortamı yaratmıştır.²¹⁹ Nitekim müzakereler esnasında Rehber Ayetullah Hamaney'in, zaman zaman sert çıkışlarıyla sürece yön verme girişimlerinde bulunması, ayrıca ülke içindeki aşırı muhafazakarlarca yönelikse, süreç yanlış bir yöne giderse ortaya çıkacak sonucu sahiplenmeyeceği mesajını vermesi de dikkat çekiciydi. Bununla birlikte aslında Cumhurbaşkanı'nın, Rehberin desteğini aldığı ve bu çıkışların, bir stratejisinin olduğu ve Rehberin müzakerelerde Ruhani ve ekibine destek olmaya çalıştığı şeklinde yorumlar da yapılmaktaydı.²²⁰ Ruhani yönetiminin dış politikada karşı karşıya kaldığı bir diğer sınamaysa 2011'den itibaren Ortadoğu siyasetine damgasını

---

²¹⁷ Fakhreddin, Amiri, 2010, s.200.

²¹⁸ Shanahan, 2015, s.6

²¹⁹ Kurt, 2018, s.42

²²⁰ Kurt,2018,42.

vuran Suriye Kriziydi. Suriye de yaşanan ayaklanmalar bu tezin de kapsamı içerisinde İran'ın dış politikasında kritik bir konu olduğu tezinden hareketle Ruhani'nin Suriye krizini yönelik politikası kısaca ele alınacaktır. İran'ın “Yeşil Hareket” olarak adlandırılan küçük çaplı halk ayaklanmaları ve iç karışıklıklar yaşadığı bu dönemde Kuzey Afrika'da başlayan halk hareketleri karşısındaki tutumu, içeride kendi halkına karşı uyguladığı sindirme politikası ile çelişmiştir. İran, Mısır ve Tunus'ta başlayan isyan hareketlerinden memnun olduğunu belirterek, bu kalkışmayı 1979 İran İslam Devrimi ile özdeşleştirmiştir.²²¹

İran, Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'ni “İslami Uyanış” olarak adlandırıp, Mısır ve Tunus'taki sokak gösterilerini Batı yanlısı seküler yönetimlere karşı İslami bir hareket olarak görürken; NATO'nun Libya'ya müdahalesini her ne kadar emperyalist bir hareket olarak yorumlamış olsa da Kaddafi'nin öldürülmesi karşısında sessizliğini korumuştur.²²²

Arap Baharı olaylarının Suriye'ye bu kadar hızlı sıçraması karşısında İran, adeta hazırlıksız yakalanmıştır. Ortadoğu'daki müttefiki olan Esad rejiminin devrilmesinin bir domino taşı etkisi yaratarak İran'da rejimin sonunu getirebileceği endişesiyle hareket edilmiştir. Suriye'de batı yanlısı bir yönetimin kurulması İran'ı karşı atağa geçirirmiş; Mısır ve Tunus'taki laik rejimler karşısında göstericileri destekleyen İran, Suriye'de başlayan sokak gösterilerinde rejimi savunan açıklamalarda bulunmuş, muhalifleri ise Siyonist ve emperyalist güçlerin ajanı olmakla suçlamıştır.²²³

Suriye'de rejim karşıtı gösterilerin başlamasından itibaren Tahran, Esad yönetiminin yanında durmuştur. Suriye'de rejimin yıkılmasının kendi güvenliğine ve

---

²²¹ Kayhan Barzegar, “Iran's Interests and Values and the 'Arab Spring”, Harvard Kenndy School Belfer Center, 20.04.2011. <https://www.belfercenter.org/publication/irans-interests-and-values-and-arabspring> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

²²² Yusuf Korkmaz, **İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması**, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul,2015, s.151

²²³ Elif Polat, Mehmet Kaya, “İran’ ın Suriye Politikası”, **Akademik Matbuat Dergisi**,2022, C.6, S.1, s.23

İsrail ile mücadelesine bir darbe olacağı inancı bu politika tercihi belirleyici olmuştur. Tahran, Suriye ve Lübnan üzerinde paramiliter güçler aracılığıyla kurduğu etkinlik sayesinde yine bu güçler üzerinden İsrail sınırlarına angaje olabilen bir aktöre dönüşmüş, bunun da ötesinde bölgede rekabet halinde olduğu diğer güçlerle mücadelesini de kendi topraklarının dışında yürütme imkânı elde etmiştir.²²⁴ Bu etmenler Tahran'ı Suriye'de Esad rejiminin tüm gücüyle desteklenmesine dayanan bir siyaset izlemeye yönlendirmiştir.

Tahran, iç savaşın ilk yıllarında, bu destek konusunda görece ihtiyatlı bir dil tercih etmiş ve Esad yönetimine reform çağrılarında bulunmuşsa da Ayetullah Hamaney, 2011 yılının haziran ayında yaptığı bir konuşmada, İran'ın Esad'ın arkasında duracağını açık bir şekilde ifade etmiştir. Böylece Rehber Tahran'ın Suriye politikasının ana eksenini belirlemiştir.²²⁵

Tahran'ın aslında hem bölgede Arap Baharı kapsamında gelişen diğer ayaklanmalar karşısındaki tutumuyla hem de dış politikasının temel prensiplerinden biriyle çelişir şekilde Esad rejimini desteklemesinin arkasında, bölgeye yönelik güvenlik politikalarının ve Şii jeopolitiği kapsamında Suriye'ye atfettiği önemin olduğu anlaşılmaktadır. İran perspektifinden Esad rejimiyle ittifakı, Tahran'ın bölgesel etkinliğinin önemli araçlar olan Lübnan Hizbullah'ı gibi İsrail karşıtı paramiliter örgütlere erişiminin sürekliliği açısından kilit bir rol oynamaktadır.²²⁶ Aynı şekilde Tahran, başta Batılı ülkeler olmak üzere bazı bölge ülkelerinin desteğiyle hareket eden Suriyeli muhaliflerin amacının Suriye halkının özgürleştirilmesi değil; bu örgütlerin asıl amacının İran, Suriye, Lübnan Hizbullah'ı ve Filistin direniş örgütlerinin oluşturduğu "direniş cephesini" yıkmak olduğunu düşünmekteydi.²²⁷ Tahran'ın, Suriye'de Esad

---

²²⁴ Oytun Orhan, İran'ın İç Savaş Sırasında Suriye Politikası. **Ortadoğu Analiz**,2017, C. 82, S.9, s.50.

²²⁵ ibid, s.50.

²²⁶ Kurt, 2018, s.60.

²²⁷ Bayram Sinkaya, "Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri." **Akademik Ortadoğu**, C.10, S.1, 2015, s.135.

rejimini desteklemesindeki amacının aslında Ortadoğu'daki bölgesel ilişkiler sisteminde kendi konumunu güçlendirmek olduğu görüşleri de dile getirilmektedir.²²⁸

Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ılımlı ve itidalli bir dış politika yaklaşımını ve komşu ülkelerle ilişkilerde işbirliğini öncelik olarak benimsemiştir. Buna rağmen Ruhani de başta Suudi Arabistan ve Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerini karşısına almak pahasına da olsa Esad rejiminin arkasında tüm gücüyle durmaya devam etmiştir. Hatta Ruhaninin göreve geldiği 2013'ten başlayarak Tahran'ın Esad rejimine desteğinin daha da arttığı ve doğrudan sahada askeri güçleriyle yer almak da dahil olmak üzere krizin bir tarafı haline geldiği görülmektedir.²²⁹ İran, askeri yardımların yanı sıra Suriye yönetimini doğrudan ve dolaylı ekonomik yardımlarla da desteklemiştir. Bu kapsamda İran, Esad rejimin petrol ihtiyacına kaynak yaratmak ve Suriye para birimindeki büyük değer kaybını önlemek için krediler verilmiştir.²³⁰

Bununla birlikte, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye krizinin yönetilmesinde ikincil bir rol oynadığı söylenebilir.²³¹ Bu bağlamda aslında İran dış politikasına yön veren bu kriz aslında çoğunlukla İslam Cumhuriyetinin diğer güçleri tarafından yürütülmüştür. Bu dönemde Devrim Muhafızları Ordusu, Tahran'ın Suriye politikasının yürütülmesinde öne çıkan aktör olmuştur. Suriye politikasının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde Rehber Ayetullah Hamaney'in dış politika danışmanlığını da yapmış eski Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve İran Devrim Muhafızları Ordusunun Kudüs Gücü'nün Komutanı Kasım Süleymani'de ön saflarda yer almışlardır.²³²

---

²²⁸ Nikolay Kozhanov, "Russian-Iranian Relations through the Prism of the Syrian Crisis", **Insight Turkey**, 2017, C.19, S.4, s.105

²²⁹ İbid, s.60

²³⁰ Aniseh B. Tabrizi, Raffaello Pantucci, **Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict**, Londra, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2016, s.52

²³¹ Bayram Sinkaya, "2011'den Astana'ya: Suriye Politikasının İran'a Maliyeti", **Al Jazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/2011den-astanaya-suriye-politikasininirana-maliyeti> , (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

²³² Melih Kazdal, "İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak", **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.1, 2018, s.9.

Suriye politikasının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde Cumhurbaşkanı ve ekibinin hareket alanı, Rehber tarafından kendilerine çizilen sınırlar çerçevesinde belirlenmiştir. Bu durum İslam Cumhuriyetinin kendine özgü sisteminin ve müesses nizamın güçleri arasındaki ilişkiler örgüsünün anlaşılması açısından son derece dikkat çekici bir örnektir.²³³ Bu gerçeğin Cumhurbaşkanı Ruhani'nin dış politikasını kategorize ederken dikkate alınması gerekmektedir çünkü Suudi Arabistan ile olan ilişkiler de bu dönemde temelde Suriye krizi tarafından şekillenmiştir.

4.2.1 Hasan Ruhani'nin Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri

Bu bölümünde, Hasan Ruhani'nin Suudi Arabistan politikasındaki rol performansları analiz edilerek *bölgesel alt sistem ortağı, bölgesel lider, inancın koruyucusu, ezilenlerin koruyucusu ve örnek* olmak üzere beş rol kavramsallaştırmasıyla özetlenmiştir.

Hüccetül İslam Ruhani'nin iktidarında İran dış politikasının temel sorunları, yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, Nükleer program ve Suriye krizi olmuştur. Bu iki unsur İran'ın başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Suriye'de gösterilerin halk ayaklanmasına ve bir krize dönüştüğü 2011 Mart ayından itibaren İran'ın Suudi Arabistan ile ilişkileri kademeli olarak gerilmeye başlamıştır. Tahran Suriye'de Esad rejimini desteklerken; Riyad ve diğer Körfez ülkeleri

---

²³³ İbid, s.61.

rejim karşıtı grupları desteklemiştir. Böylece İç Savaş'ın karşı taraflarında yer alan taraflar, ilişkilerde gergin bir döneme girmiştir.

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Suudi Arabistan ve İslam Cumhuriyeti ilişkileri, 1979 İslam Devrimi'nden itibaren gelgitli bir nitelik taşımış ve ikili ilişkilerin dinamiğini temelde, iki komşu ülke arasındaki jeopolitik rekabete ve mezhepsel ayrımlara dayanan gerginlikler belirlemiştir. Dış politikasında genel olarak devrimci bir ideolojik ajandaya sahip ve kendini Şii İslam'ın temsilcisi olarak gören Tahran'ın karşısında, Suudi Arabistan kendini bölgede statükonun koruyucusu olarak muhafazakâr Arap/Vahabilik anlayışını temsil eden aktör olarak konumlanmıştır.²³⁴

Bu ideolojik ve jeopolitik rekabet, Ortadoğu'da İran'a karşı dengeleyici bir aktör olan Saddam Hüseyin yönetiminin Irak'ta 2003 yılında devrilmesinden sonra Irak Şiiilerinin artan şekilde merkezi hükümette güç kazanması ve Tahran'ın Irak üzerinde etkisini arttırmasıyla daha da derinleşmiştir. Bununla birlikte, Arap ayaklanmalarıyla başlayan süreçte iki ülke ilişkileri daha da gerginleşmiş gösterilerin yoğun olarak yaşandığı Yemen, Bahreyn ve Suriye iki ülkenin vekalet savaşları yürüttüğü rekabet alanlarına dönüşmüştür. Böyle bir ortamda Suudi Arabistan dış politikada temel hedefini, İran'ın mezhepçi bir ajandaya dayanan bölgesel hegemonya arayışlarını sınırlandırmak olarak belirlemiştir.²³⁵

Cumhurbaşkanı Ruhani 2013 Ağustosunda göreve geldikten hemen sonra, dış politikada itidal ve yapıcı işbirliği çağrısını bölge ülkelerine yönelik ilişkiler bağlamında da yinelemiş, çeşitli platformlarda bu yöndeki arzusunu dile getirmiştir. Özellikle Körfez'in diğer kıyısındaki komşu ülkelerle ekonomik ilişkilerin ilerletilmesi önemli bir

---

²³⁴ Kurt, 2018, s.52.

²³⁵ A. Keskin, (2016). İran-Suudi Arabistan Krizine Tahran Nasıl Bakıyor? **Al Jazeera**: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-suudi-arabistan-krizine-tahran-nasil-bakiyor> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

hedef haline gelmiştir.²³⁶ Yeni yönetimin pozitif ajandası Cumhurbaşkanı Ruhani'nin "bölgesel alt sistem ortağı" rolüne sahip olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen Ruhani döneminde İran'ın Suudi Arabistan ile ilişkileri hızla kötüleşmiştir. Suudi Arabistan, nükleer meselede ABD-İran mutabakatına muhtemelen İsrail'den bile daha fazla karşı çıkmıştır. Vahhabi yönetimindeki Suudi Arabistan ile Şii İran arasındaki ilişkiler her zaman gerginlik ve güvensizlikle karakterize olduğundan Suudi Arabistan'ın İran'ın bölgedeki niyetlerine güvenmesi zaten pek olası değildi. Ruhani yönetiminin Suudilerle ilişkileri geliştirmeye yönelik proaktif politikasına rağmen Riyad buna sıcak bakmamış ve Suudiler, ABD-İran nükleer anlaşmasına, ABD'nin bölgedeki kilit ortağı olarak Suudi Arabistan'ın önemini azaltacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır.²³⁷

Arap Baharı sonrası dönemde Suudi-İran ilişkileri, iki gücün neredeyse birbirine zıt politikalar izlemesi nedeniyle hızla kötüleşti. İran Suriye, Irak ve Yemen'de Suudi karşıtı hükümetleri desteklerken, Suudiler ve Suudi liderliğindeki KİK'teki müttefikleri bu rejimleri devirmek için önemli miktarda mali kaynak harcamıştı.²³⁸ Ruhani hükümeti başlangıçta İran ve Suudi Arabistan arasındaki bazı bölgesel konulardaki farklılıkları azaltmak için az çok çaba sarf etmişti. Örneğin, Suudi-İran ilişkilerini geliştirdiği için 2000 yılında Kral Fahd tarafından Suudi Arabistan'ın en yüksek nişanı olan Abdülaziz el-Suud Nişanı ile ödüllendirilmiş İran'ın eski Savunma Bakanı olan Ali Şamhani'nin Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri olarak atanmıştır. Aynı şekilde İran'ın eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyan Ağustos 2014'te Krallığı ziyaret etmiş, Dışişleri Bakanı Zarif de Kral Abdullah bin Abdülaziz'in Ocak 2015'te ölümünün ardından Riyad'da bizzat taziyelerini sunmuştu. Ancak Suudi Arabistan'ın İran'ın

---

²³⁶ İbid, s.53.

²³⁷ Yazdani, 2019, s.479.

²³⁸ İbid, s.480.

Yemen'deki Zeydi Husi isyancılara, Suriye hükümetine verdiği destek yüzünden Suudi-İran mutabakatı kurulamaması ilişkilerde beklenen olumlu ivme yakalanılamamıştır.²³⁹

Hatta Suudilerin İslam Cumhuriyeti'nin Suudi Arabistan'ın sınır komşularındaki isyancılara verdiği bu destek karşısında gerçek ya da hayali İran komplolarına ilişkin endişeleri yeni boyutlara ulaşmış ve Riyad aktif bir şekilde İran hükümetinin altını oymaya çalışmıştır. Temmuz 2016'da eski Suudi istihbarat şefi ve ABD Büyükelçisi Prens Turki al Faysal, Paris merkezli İran Hükümeti karşıtı Halkın Mücahitleri grubu tarafından Fransa'da düzenlenen büyük bir gösteriye katıldı ve rejimin devrilmesi çağrısında bulundu ve Türkiye'nin Halkın Mücahitleri Örgütüne verdiği destek ve rejim değişikliği için yaptığı açık çağrı rekabeti daha da kızıştırdı ilişkileri de daha kötü bir duruma sürüklemiştir.²⁴⁰

Suudilerin bu eylemlerinden sonra bile Ruhani ekibinin Riyad ile ilişkileri geliştirmeye çabaladı. Hatta İran hükümeti, Ocak 2016'da Tahran'daki Suudi elçiliğinin yakılmasıyla ilgili olarak tutuklanan kişilerin yargılanması için İran yargısına baskı yaptı hatta Bahreyn rejimini eleştirmesine rağmen Bahreyn'de göstericilere karşı sert müdahalelerde bulunan Suudi destekli rejime karşı çıkan Şii liderliğindeki muhalefetle arasına mesafe koymaya çalıştı.²⁴¹

Bu çabalara rağmen ilişkiler gerilmeye devam etmiştir. Riyad ve Tahran ilişkilerinin seyrine hâkim olan kriz ortamı, 2017 yılı haziran ayında Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn, bölgedeki terör örgütlerine destek verdiği iddiası ve İran ile ilişkilerini gerekçe göstererek Katar ile tüm ilişkilerini kestiğinde yeni bir aşamaya girdi. Ancak bu karar Katar-İran ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Örneğin,

---

²³⁹ Shanahan,2015, s.6.

²⁴⁰ Bruce Riedel, (2016). What the Iran deal has meant for Saudi Arabia and regional tensions, **Brooking's Institution**, Washington D.C., <http://www.brookings.edu/blogs/markaz/posts/2016/07/13-iran-deal-saudi-arabia-tensions-riedel> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

²⁴¹ Yazdani, 2019, s.481.

Suudi Arabistan Büyükelçiliğinin yakılması olayı sonrasında geri çağırdığı Tahran Büyükelçisi'ni Katar 2017 yılı ağustos ayında yeniden Tahran'a atamıştır.²⁴²

Tahran'ın Hizbullah aracılığıyla Lübnan üzerinde kurduğu etkiyi sınırlandırmak amacıyla Suudi Arabistan bu dönemde bazı adımlar atmıştır. Suud destekli Lübnan Başbakanı Refik el-Hariri, 4 Kasım 2017 tarihinde Riyad'a düzenlediği resmi ziyaretinde, İran ve Hizbullah'ı suçlayarak Başbakanlık görevinden istifa ettiğini duyurmuştur.²⁴³ (Hariri bir süre sonra Fransa'nın desteğiyle Lübnan'a ve görevine geri dönmüştür.) Arap Birliği bu konuyu 19 Kasım 2017 tarihli Kahire Olağanüstü Zirvesinde ele almış, üye devletler İran'ın bölgeye müdahalesi karşısında ortak bir cephe oluşturulması çağrısı yapmışlardır. Bu açıklamalar karşısında İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Kasımi bahse konu gelişmeleri "değersiz" olarak yorumlamıştır.²⁴⁴

Sonuç olarak, Cumhurbaşkanı Ruhaninin pragmatist yaklaşımına ve bu yönde tüm çabalarına rağmen, Suudi Arabistan ile ilişkileri istediği yönde geliştiremediği söylenebilir. Bu durum, Riyad'ın uzlaşmaz tutumunun yanı sıra İslam Cumhuriyeti'nin kendine özgü siyasi yapısı içerisinde, Suudi Arabistan ile iyi ilişkiler kurmanın devrimin temel ilkelerine aykırı olduğunu düşünen rejim aktörlerinin dış politikadaki rolünden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.²⁴⁵

Hüccetül İslam Ruhani'nin ilk dönemi iki önemli iki önemli olayın kesişimine tanıklık etmiştir bunlar Ruhani'nin selefi Ahmedinejad'ın çatışmacı söyleminin bitişi ve Arap Baharının yarattığı kaos ortamı. İkinci dönemiyse ABD Başkanı Trump'ın sert İran

---

²⁴² AA. (24.08.2017). Katar Tahran Büyükelçisini İran'a Geri Gönderiyor. **AA**: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-tahran-buyukelcisini-irana-gerigonderiyor/892468> ,(Erişim Tarihi: 21.04.2025)

²⁴³ AA, (04.11.20147) Lübnan Başbakanı Hariri istifa etti, **AA**: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-basbakani-hariri-istifa-etti/956459> (Erişim Tarihi:21.04.2025)

²⁴⁴ Daily News. (20.11.2017), Arab League Stance On Iran 'Worthless': Tehran. **Daily News**: <https://www.hurriyetdailynews.com/arab-league-stance-on-iran-worthless-says-tehran-122721> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

²⁴⁵ A. Keskin, (2016). İran-Suudi Arabistan Krizine Tahran Nasıl Bakıyor?. **Al Jazeera**: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-suudi-arabistan-krizine-tahran-nasil-bakiyor> (Erişim Tarihi:21.04.2025)

politikasıyla birlikte gelen yaptırımlar ve KOEP'ten çekilmesi, Suriye krizi, Hürmüz Boğazında yükselen tansiyonla karakterize olmuştur. Bu dönemde Rehber Ayetullah Hamaney “kahramanca esneklik” doktrinini oluşturmuştur.

Yukarıda bahsedildiği üzere böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı Ruhani'nin BM Genel Kurul'unda yaptığı 2013 tarihli konuşmasında;

*“İran bölgesel bir güç olarak bölgesel ve uluslararası güvenlik konusunda sorumlu davranacaktır ve bu alanlarda diğer sorumlu aktörlerle hem ikili hem de çok taraflı işbirliği yapmaya istekli ve hazırdır.”*²⁴⁶ kullandığı ifadelerden de anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanı'nın rol kavramsallaştırmaları arasında “bölgesel lider”, “bölgesel alt-sistem ortağı” rolleri öne çıkmaktadır.

Yine 2014'te Irak'taki Şia mezhebi için kutsal sayılan lokasyonların korunması hakkındaki konuşmasında;

*“Kerbela, Necef, Kazimiye ve Samarra'daki kutsal Şii türbeleriyle ilgili olarak, katillere ve teröristlere büyük İran milletinin kutsal türbeleri korumakta tereddüt etmeyeceğini duyuruyoruz.”*²⁴⁷ kullandığı ifadelerden “inancın koruyucusu” rolünün öne çıktığı görülmektedir.

Bu dönemin asıl dış politika konularından biri olan ABD'nin KOEP'ten ayrılması konusunda Ayetullah Hamaney'in dikkat çeken bir açıklaması bulunmaktadır. Rehber'in bu konuşmasında yer alan *“Bu belge [KOEP] onaylansın ya da onaylanmasın, bölgedeki dostlarımız olan mazlum Filistin halkını, mazlum Yemen halkını, Suriye halkını ve hükümetini, Irak halkını ve hükümetini, mazlum Bahreyn halkını ve Lübnan ve Filistin'deki direnişin samimi mücahitlerini yalnız bırakmayacağız. Bu insanlara*

---

²⁴⁶ General Assembly of the United Nations, “Iran (Islamic Republic of) | General Assembly of the United Nations,” 2013, <https://gadebate.un.org/en/73/iran-islamic-republic> (Erişim Tarihi: 20.05.2025)

²⁴⁷ Rick Gladstone and Dan Bilefsky, “Insurgency in Iraq Widens Rivals' Rift,” The New York Times, (06/18/2014), https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/middleeast/iran-iraq.html?_r=0 (Erişim Tarihi:20.05.2025)

desteğimiz her zaman sürecektir."²⁴⁸ ifadelerinden "koruyucu" rolünün öne çıktığı söylenebilir.

Bununla birlikte Ayetullah Hamaney 1979 devriminin İran halkı tarafından başlatıldığı ancak artık dünya halkları için bir ilham kaynağına dönüştüğünü söylemiş²⁴⁹ 2016'da yaptığı bir konuşmasındaysa Arap ayaklanmalarını İslam devriminin doğal bir uzantısı olarak yorumlamıştır.²⁵⁰

Hüccetül İslam Hasan Ruhani İran siyasetinde reformist kanadın temsilcilerinden biri olarak görülse de Suudi Arabistan politikasında "ezilenlerin koruyucusu" ve "inancın koruyucusu" gibi geleneksel roller ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını şekillendiren geleneksel kodlarından beslenen rollere ek olarak "bölgesel alt sistem ortağı", "örnek" ve "bölgesel lider" rolleri de iki ülke arasındaki ilişkilerde belirleyici olmuştur.

4.3 İbrahim Reisi Dönemi (3 Ağustos 2021- 19 Mayıs 2024)

Son olarak bu tezin kapsamı içerisinde 2021 yılından 2024 mayıs ayında bir helikopter kazasında hayatını yitirene kadar Cumhurbaşkanlığı yapmış İbrahim Reisi'nin dış politika anlayışı ve Suudi Arabistan'a yönelik dış politikası analiz edilecektir.

---

²⁴⁸ Ayatollah Ali Khamenei, "Leader's Sermons at Eid Ul-Fitr Prayers - Khamenei.Ir," 2015, <http://english.khamenei.ir/news/2102/Leader-s-sermons-at-Eid-ul-Fitr-prayers> (Erişim Tarihi:20.05.2025)

²⁴⁹ Luíza Gimenez Cerioli, "Roles and International Behaviour: Saudi–Iranian Rivalry in Bahrain's and Yemen's Arab Spring," *Contexto Internacional*, C. 40, S. 2, 2018, s. 299

²⁵⁰ Ali Alfoneh, "Middle Eastern Upheavals: Mixed Response in Iran," *Middle East Quarterly*, C. 18, S. 3, 2011, s. 37

İbrahim Reisi'nin 2021 yılında iktidara gelişiyle birlikte İslam Cumhuriyeti, diğer ülkelerle ilişkilerinde sert ve sıklıkla saldırgan bir tutum benimsemiştir. Bu durum İran'ın nükleer programı konusundaki tutumunda, bölgedeki para-militer grupları desteklemesinde ve Batılı ülkelerle olan gergin ilişkilerinde görülmektedir. Reisi'nin görev süresi boyunca İran'ın dış politikası, ABD etkisini Ortadoğu'dan, özellikle de Irak'tan uzaklaştırmaya çalışan pragmatik devrimci bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir.²⁵¹ İran ayrıca Lübnan Hizbullah ve Suriye'deki Esad rejimi gibi bölgesel müttefiklerine de destek vermeye devam etmiştir.

İranlı muhafazakâr elitler Reisi iktidarını, İran İslam devriminin ilk aşamasının sonu; genç devrimci nesil için Rehber Ayetullah Hamaney sonrası bir dönemin, tarihi bir “ikinci aşamanın” şafağı olarak yorumlamışlardır.²⁵² Doktrinsel olarak Reisi'nin dış politikası “pragmatik devrimcilik” olarak tanımlanabilir. Reisi, Ayetullah Hamaney'in öğretisini izleyerek hem jeopolitik hem de jeoekonomik açıdan “İran'ın Asya'ya yönelmesi” politikasını benimsemiştir. Jeopolitik açıdan bu eksenin devrimci yönü, ABD ve İsrail'e karşı direniş hareketlerinin desteklenmesi ve ABD güçlerinin bölgeden kovulması anlamına gelmektedir. Pragmatizmi ise bölgesel sorunlara bölgesel çözümlerin teşvik edilmesini, dış politikada geleneksel rakiplerle (Suudiler, Taliban gibi) gerilimin azaltılmasını ve Çin gibi Asyalı aktörlerle daha fazla stratejik yakınlık kurulmasını içermektedir.²⁵³

Seyyid İbrahim Reisi'nin ideolojik ve siyasi geçmişine²⁵⁴, cumhurbaşkanlığı kampanyasına ve cumhurbaşkanı olarak geçirdiği süreye dayanarak, siyasi dünya

---

²⁵¹ Rasanah, (2023). **Features if Iranian Foreign Policy: A Reading of Khamenei's Speech**. International Institute for Iranian Studies. <https://rasanah-iiis.org/english/monitoring-and-translation/reports/features-of-iranian-foreign-policy-a-reading-of-khameneis-speech/> (01.05.2025)

²⁵² Mohammadbagher Forough, **Raisi's Foreign Policy: Pragmatic Revolutionism and the Iranian Pivot to Asia**, GIGA Focus Nahost, 7, Hamburg, German Institute for Global and Area Studies, Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, Institut für Nahost-Studien, 2021, s.2.

²⁵³ Forough, 2012,s.2.

²⁵⁴ İbrahim Reisi 1960 yılında Meşhed'de Şah Rejiminin Beyaz Devrimi kapsamında yapılan toprak reformu sırasında dünyaya gelmiştir. Muhazakar ve din adamlarının çoğunlukta olduğu bir ailede yetişmiştir. Din eğitimi sırasında Ayetullah Humeyni'nin öğretilerini benimsemiş ve Şah'ın sürgünüyle

görüşünün İran'ın siyasi elitleri için stratejik öncelikleri belirleyen İran Dini Lideri Ayetullah Hamaney ile yakından uyumlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Reisi yönetiminin dış politikasının temelini nükleer enerji meselesi oluşturmuştur. İran'ın Reisi yönetimi tarafından yönetilen tartışmalı dış politika, ABD'nin KOEP'ten²⁵⁵ çekilmesine ve İran'a ekonomik yaptırımlar uygulamasına neden olmuştur.

İran, ABD ve Batılı müttefiklerinin uluslararası hedefleriyle sık sık çatışan dış politikası nedeniyle Batılı ülkeler tarafından ağır yaptırımlara maruz kalmış, bu yaptırımlar İran'ın hem ekonomisi hem de iç siyasi ve sosyal istikrarı üzerinde ciddi etkileri olmuştur.²⁵⁶

İbrahim Reisi Ağustos 2021'de cumhurbaşkanlığına gelmeden önce İran, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani yönetiminde zorlu bir siyasi süreçten geçiyordu. Bir önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere 2013'te göreve gelen Ruhani, İran'ın küresel angajmanını arttırmayı ve Batılı ülkelerle daha iyi ilişkiler geliştirmeyi amaçlayan ılımlı bir entelektüeldi. Bu bağlamda Kapsamlı Ortak Eylem Planı bu hedeflere ulaşmakta önemli bir adımdı. Yine de ABD Başkanı Donald Trump yönetiminin KOEP' den 2018 'de tek taraflı olarak çekilmesi ve İran'a yeniden ciddi yaptırımlar uyguladığında önemli sınamalarla karşı karşıya kaldı.²⁵⁷ ABD bir kez daha uygulamaya başladığı yaptırımlarla özellikle petrol, gaz, bankacılık ve sanayi gibi İran ekonomisinde önemli sektörleri hedef alarak İran ekonomisine önemli bir daralma yaşattı. Özellikle petrol gelirlerinde yaşanan ciddi düşüş ülke ekonomisini dar bir boğaza sokarken yeni yönetimi de kırılgan bir

---

sonuçlanan 1978-79 olaylarında etkin bir şekilde yer almıştır. Devrimden sonra yargının çeşitli yüksek kademelerinde yer almış 1985'te Kuvuşturma Komitesi üyesi olmuş ve bu tarihten sonra "Tahran Kasabı" olarak anılmıştır. 2017 de Ruhani karşısında seçimi kaybederken 2021'de %62,9 oyla İslam Cumhuriyetinin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur.

²⁵⁵ Daha fazla bilgi için: https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf (Erişim Tarihi:01.05.2025)

²⁵⁶ K., Donovan et al., (26.10.2023). Global Sanctions Dashboard: How Iran Evades Sanctions and Finances Terrorist Organizations Like Hamas, **Atlantic Council**, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/global-sanctionsdashboard-how-iran-evades-sanctions-and-finances-terrorist-organizationslike-hamas/> (Erişim Tarihi: 01.05.2025)

²⁵⁷ Yusa Djuyandi, Shafa G. S. Brahmantika, Bima R. Tarigan, "The Collapse of Global Governance: When the U.S. Leaves the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)", **Society**, C.9, S.2,2021, s.504-521.

ekonomiyle baş başa bıraktı. Ülkede hem işsizliğin yükselişi hem de Covid-19 pandemisinin ekonomik zorlukları tetiklediği halk hareketleri 2018 yılında ülkenin bir çok bölgesine yayılmıştır.

İran bu dönemde uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı izolasyondan dolayı Asyalı aktörlerle ilişkiler kurmaya yöneldi. Yeni Cumhurbaşkanı Reisi'nin Asya'ya yönelmesi dış politikasının kilit unsurlarından biridir. Başta Çin, Hindistan ve Rusya olmak üzere Asya ülkeleriyle ilişkilere ağırlık verilmesi, İran'ın dış ilişkilerini genişletmeyi, ekonomik bağları güçlendirmeyi ve jeopolitik engeller ve uluslararası yaptırımlar karşısında karşı karşıya kaldığı izolasyonu azaltırken diplomatik desteği arttırmayı amaçlamıştır.²⁵⁸ Bu kapsamda atılan en önemli adımlardan biri ise Temmuz 2023'te İran Şangay İşbirliği Örgütü'nün 21 inci Zirvesinde örgütün 9 uncu üyesi olmasıdır.

4.3.1 İbrahim Reisi'nin Suudi Arabistan'a yönelik Dış Politikası ve Rol Konseptleri

Bu kısımda İbrahim Reisi'nin İslam Cumhuriyetinin Suudi Arabistan politikasını inşa ederken uyguladığı rol performansı üç rol kavramsallaştırmasıyla ele alınmaktadır: *devrimin kalesi, inancın koruyucusu ve bölgesel alt sistem ortağı.*

---

²⁵⁸ Yun Sun, (21.05.2024). "After Raisi's Death, China Looks for Answers on Iran's Khamenei Succession". **Al Monitor**, <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/after-raisis-death-china-looks-answers-irans-khamenei-succession> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

İbrahim Reisi 2021 yılında İran cumhurbaşkanlığına seçildikten kısa bir süre sonra yeni yönetimin dış politikadaki temel hedeflerinden birinin İran'ın bölgesindeki komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek olduğunu ilan etti. Tahran'ın yeni Cumhurbaşkanı yönetiminin aylar içerisinde, temelde İran'ın Arap komşuları ve özellikle Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirecek bir “komşuluk politikasının” (siyasat-e hamsayegi) izleneceğini duyurdu.²⁵⁹ Bu politika Reisi'nin komşularıyla ilişkilerinde “bölgesel alt sistem ortağı” rolüne sahip olduğunu göstermektedir.

Aslında İslam Cumhuriyeti'nin devrim sonrasında komşularıyla ilişkilerini geliştirme çabaları yeni olmayıp eski cumhurbaşkanları Ekber Haşimi Rafsancani, Muhammed Hatemi ve Hasan Ruhani'nin yönetimleri tarafından da sıklıkla dile getirilmekle birlikte ilk kez bir İran hükümeti iyi komşuluk politikasını resmi bir doktrin olarak benimsemiştir. Bu bağlamda özellikle İslam Devriminden itibaren ilişkilerin seyrinin sürekli gergin olduğunu göz önüne alırsak aslında bir “muhafazakâr” olarak bilinen Reisi Reformistlerin yapamadığını en azından söylemsel düzeyde başardığını söylemek abartı olmayacaktır. Devrimden itibaren İran'ın devrimi bölge ülkelerine ihraç etmeye çalışması, Bahreyn ve Yemen'de iktidar karşıtlarına destek vermesi; Suudi tarafındaysa Veliaht Prens'in Rehber Hamaney'i Hitler'le kıyaslayacak²⁶⁰ kadar ileri gitmesi Reisi'nin bu girişiminin anlamını göstermektedir.

Tahran'a göre, bir “dolar diplomasisi” yürüten Suudi Arabistan mali gücünü kullanarak daha az varlıklı Müslüman çoğunluklu ülkelerin İran'a mesafeli durmasını sağlıyordu. Bu yüzden Reisi yönetimi Suudi Arabistan ile iyi ilişkiler sürdürmenin Arap dünyasının geri kalanıyla ilişkilerini geliştirmenin anahtarı olduğuna karar verdi.²⁶¹ 2021

---

²⁵⁹ Mehran Kamrava, Ali B. Dolatabadi, “Iran's Neighborhood Policy: Parameters, Objectives, and Obstacles”, **Middle East Policy**, 2024, C.31, S.4, s.56

²⁶⁰ Jeffrey Goldberg, “Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader 'Makes Hitler Look Good,’” **The Atlantic**, 02.04.2018, <http://bit.ly/40L1310> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

²⁶¹ “Strings Attached? Experts Probe Jordan's \$2.5 Billion Saudi Aid Package,” **Al Bawaba**, 21.06.2018, <https://www.albawaba.com/news/strings-attached-experts-probe-jordans-25-billion-saudi-aid-package-1148184> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

yılına gelindiğinde aslında sadece Tahran tarafında değil Riyad tarafında da ilişkilerdeki gerginliği azaltmanın iki tarafında yararına olacağı görüşü hâkim olmaya başlamıştı. Covid-19 salgınının ve Yemen’de devam eden savaşın etkileri hem Suudi Arabistan’ı hem de Birleşik Arap Emirlikleri’ni yıpratmıştı. Riyad’ın 2030 Vizyonu adı altındaki devasa altyapı yatırımları projeleri özelinde ülkenin kalkınmasına odaklanma isteği de bu süreci mümkün kılan faktörlerden biri olmuştur.²⁶²

Bilindiği üzere İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan arasında çeşitli düzeylerde farklı rekabet ve çatışma alanları vardır. Bu rekabet alanlarının belki de en önemlilerinden biri bölgedeki çatışma alanlarının da kesişme noktası olan mezhepçiliktir. Özellikle Arap Baharıyla iyice derinleşen bu durum Reisi döneminde Cumhurbaşkanı’nın İran için “devrimin kalesi” rolü dolayısıyla ilişkilerde belirleyici olmaya devam etmiştir

Reisi yönetimi rejimin Ortadoğu’daki çeşitli ortaklarını destekleme politikası devam ettirmiştir. Yeni yönetim de İran’ın bölgedeki nüfuzunu arttırmak ve hasımlarıyla mücadele etme temelinde kristalize olmuş geleneksel stratejisini uygulamayı sürdürmüş, bölgedeki paramiliter gruplar olan Lübnan Hizbullah’ı, Irak’taki Şii militanları ve Yemen’deki Husileri destekleyerek bu güçler üzerinden vekalet mücadelelerini tetiklemiştir. Yeni Cumhurbaşkanı’nın dış politika bu devamlılık tercihi Şii jeopolitiğinden beslenen “bölgesel lider” rolünün yansımasıdır. Aynı şekilde Tahran Reisi döneminde de Suriye’deki Esad rejimine de destek olmaya devam etmiştir. Bu strateji İslam Cumhuriyeti’nin kendi çıkarlarını korurken ve İsrail, Suudi Arabistan ve ABD gibi geleneksel rakiplerinden gelebilecek potansiyel tehditlere karşı koymasına olanak tanımaktadır. İran’ın devrimin ilk yıllarından itibaren benimsediği bu çok yönlü ve istikrarlı stratejisi dış politikada art arda farklı yaklaşımlara sahip hükümetler kurulmasına rağmen, bölgesinde bir nüfuz alanı sağlarken komşu ülkelerde yer alan Şii

---

²⁶² Mehran Kamrava, Iran’s Neighborhood Policy: An Assessment, **Middle East Council on Global Affairs**, Nisan 2024, https://mecouncil.org/publication_chapters/irans-neighborhood-policy-an-assessment/ (Erişim tarihi:01.05.2025)

gruplarla ve diğerk ilişkili güçlerle en azından ideolojik bir ortaklığı sürdürmeye önem veren bir dış politika anlayışına olan bağlılığını göstermektedir.

Bu temel stratejiye rağmen Reisi yönetiminin dış politikada belirli bir pragmatizmden uzak olduğu da söylenemez. Reisi yönetimi geleneksel rakiplerle gerginliği azaltmak için bölgesel diplomasiyi kullanmıştır. Ruhani döneminde Suudi Arabistan'la başlatılan görüşmeler her ne kadar iki tarafın kırmızı çizgileri söz konusu olunca durma noktasına gelse de (Suudiler için Yemen, İran için nükleer anlaşma) devam ettirilmiştir.²⁶³

Bununla birlikte Tahran'ın girişimlerine rağmen, Riyad 2023 yılına gelene kadar ilişkilerin iyileştirilmesinde kayda değer bir stratejik çıkar görmediğinden Tahran'ın girişimleri karşılıksız kalmıştır. Bu dönemde ilişkiler Tahran'ın deyimiyle "güvensizlik duvarı" kavramıyla karakterize olmuştur.²⁶⁴ Mart 2023'te Çin'in aracılığıyla Pekin'de yürütölen müzakereler sonucunda İran ve Suudi Arabistan ikili ilişkilerinin ve yeni bir diplomasi döneminin başladığını duyurdu.²⁶⁵

İbrahim Reisi'nin cumhurbaşkanlığı selefi Ruhani'inkinden birbiriyle iç içe geçmiş bir dizi ulusal ve uluslararası yönden farklılık arz etmiştir ve Reisi için selefinin yapamadığı şekilde bölgeyle yeniden ilişkilerin kurmasını mümkün hale getirmiştir. Bu farklılıkta Reisi'nin işbirlikçi rol algılarına dayanan kurumsal iyi komşuluk politikası kadar uluslararası gelişmeler de etkili olmuştur örneğın Ruhani'nin görev süresi Barack Obama ve Donald Trump'ın ABD Başkanlığı dönemlerini kapsarken, Reisi yönetimi Joe Biden 'ın Başkanlık dönemine denk gelmiştir. BAE ve özellikle Suudi Arabistan, Başkan Trump'ın İran'a yönelik sert dış politikası ve söylemlerinden cesaret bulmuş olsa da Biden 'ın uzun süredir İran nükleer anlaşmasına geri dönme sözü gibi yeni ABD Başkanın

---

²⁶³ Forough, 2021, s.4.

²⁶⁴ Kamrava, Dolatabadi, 2024, s.64.

²⁶⁵ Nameh News, "Behind the Scenes Negotiations between Iran and Bahrain," (15.03. 2023) <https://bit.ly/462UJOC>. (Erişim Tarihi:01.05.2025)

politikalarının belirgin bir şekilde farklı olacağı sinyalleri ilişkilerin potansiyel seyrini de etkilemiştir.²⁶⁶

Seçim zaferinin ardından 21 Haziran 2021 tarihindeki ilk basın konferansında yeni Cumhurbaşkanı İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının seyrine yönelik sorular yöneltilmiştir. Suudi Arabistan'la ilişkiler hakkında yeni Cumhurbaşkanı Büyükelçiliklerin yeniden açılmasının ve Suudi Arabistan ile ilişkilerin önünde herhangi bir engelin olmadığını belirtmesi yeni dönemde ilişkilerin seyri açısından dikkat çekicidir.²⁶⁷

Cumhurbaşkanı Reisi 7 Aralık 2022 Öğrenci Gününde Tahran Üniversitesinde yaptığı konuşmasında;

*“Suudi Arabistan'ı hiçbir zaman düşmanımız olarak görmedik. İran İslam Cumhuriyeti'nin ilkeli politikasına dayanarak, Siyonist rejimi İslam dünyasının ortak düşmanı olarak görüyoruz.”*²⁶⁸ ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda Reisi'nin dış politikasında da “devrimin kalesi”, “inancın savunucusu” ve “bölgesel alt sistem ortağı” rollerinin öne çıktığı görülmektedir.

21 Eylül 2022 tarihinde BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında Şii din adamlarıyla özdeşleşen geleneksel siyah bir türban takan Reisi, toplantıda yer alan liderlere İran'ın “tüm komşularıyla kapsamlı ilişkiler” kurmak istediğini söyledi- bu sözleri başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki diğer Arap ülkelerine açık bir gönderme yaptığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁶⁹

---

²⁶⁶ Kamrava, Dolatabadi, 2024, s.67.

²⁶⁷ Iran's hardline president-elect rules out Biden meeting, open to mending ties with Saudi Arabia, **France 24**, France, 21.06.2021, <https://www.france24.com/en/middle-east/20210621-iran-s-hardline-president-elect-rules-out-biden-meeting-open-to-mending-ties-with-saudi-arabia> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

²⁶⁸ Iran 'never' considered Saudi Arabia as an enemy: President Raisi, **Alarabiya English, İran**, 18.05.2023, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2023/05/18/Iran-never-considered-Saudi-Arabia-as-an-enemy-President-Raisi> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

²⁶⁹ Aya Batrawy, WATCH: Iranian President Ebrahim Raisi addresses the 2022 United Nations General Assembly, **PBS News**, 21.09.2022, <https://www.pbs.org/newshour/world/watch-iranian-president-ebrahim-raisi-addresses-the-2022-united-nations-general-assembly> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

3 Eylül 2023'te Tahran'da verdiği bir demeçte Reisi;

*“İran ve Suudi Arabistan arasındaki işbirliğinin yanı sıra, özellikle İslam dünyasını ilgilendiren konularda ikili ve çok taraflı düzeylerde bölgesel işbirliğinin artması... bölge ülkelerinin konumunu güçlendirecektir.”*²⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Bu bağlamda Seyyid İbrahim Reisi yönetiminin İran politikasında geleneksel “devrimin kalesi”, “inancın koruyucusu” gibi rollere ek olarak ilişkilerdeki işbirliği eğilimini güçlendiren “bölgesel alt sistem ortağı” rolünün öne çıktığı görülmektedir.

Tablo:2 İran Liderlerinin Rol Kavramsallaştırmaları

Ahmedinejad	Ruhani	Reisi
Devrimin Kalesi	Bölgesel Alt Sistem Ortağı	Devrimin Kalesi
Ezilenlerin Koruyucusu	Bölgesel Lider	İnancın Koruyucusu
Anti Emperyalist Aktör	İnancın Koruyucusu	Bölgesel Alt Sistem Ortağı
Bölgesel Lider	Ezilenlerin Koruyucusu	
Arabulucu	Örnek	

Kaynak: Yazar ilgili kaynakları analiz edilerek tabloyu kendi oluşturmuştur.

SONUÇ

Bu tez, İran'ın Orta Doğu'da İran'a yönelik dış politikasındaki kalıpları ele almak için rol teorisinden yararlanarak, İran'ın rol anlayışlarının ve yönelimlerinin evriminin ve değişiminin bu politikayı değişen derecelerde nasıl şekillendirdiğini araştırmıştır.

Modern İran tarihinde İslam Devrimi ve Arap Baharıyla başlayan gösteriler İslam Cumhuriyeti'nin Suudi Arabistan politikasını derinden etkilemiş önemli dönüm noktalarıdır. Bu bağlamda hem devrim hem de Arap Baharı İran'ın Suudi Arabistan

²⁷⁰ Iran: president lauds Saudi Arabia's role in region and Islamic world, **Middle East Monitor**, 5.9.2023, <https://www.middleeastmonitor.com/20230905-iran-president-lauds-saudi-arabias-role-in-region-and-islamic-world/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

politikasında mezhep politikalarının başat unsur olarak öne çıkmasına yol açmıştır. Özellikle İran'ın 1979 İslam Devriminden itibaren ki yükselişi İslam Cumhuriyeti'nin resmi kimlik ve bölgesel rollerini ve sonuçta Ortadoğu'daki güç dengesini derinden etkilemiştir. Literatür taraması bölümünde de bahsedildiği gibi İran'ın bölgesinde önemli bir aktör olduğu farklı perspektiflerden ele alınsa da sürekli olarak akademik çalışmalarda kendine yer bulan bir analiz konusu olagelmıştır. Özellikle Suudi Arabistan tarafında Kral Selman bin Abdülaziz ve Veliyaht Prens Muhammed bin Selman'ın ABD ve batı yanlılığıyla bilinen politikaları İranlı liderlerin rol kavramsallaştırmalarında etkili olmuştur.

Bu tezin amacı, Arap Baharı ve 7 Ekim Hamas-İsrail Savaşı arasındaki dönemde İran'ın kendine biçtiği bölgesel rollere ilişkin bir sentez sunmaktır. Çalışma bu kapsamda İran-Suudi Arabistan ilişkilerine, Ortadoğu ve Uluslararası İlişkiler çalışmalarında geleneksel olarak ele alınandan ziyade, İran'ın bölgesel beklentiler karşısındaki rolleri açısından bakmıştır.

Bu bağlamda Siyasal Şiilik devrim ve direniş açısından sürekli bir değişim çağrısı yaparken, İranlı Mollalar İran'ı bölgesel rakipleri ve ötekileri için devrimci ve anti-empyralist bir ideal sunan bir aktör olarak gördüler.

Bu analiz çerçevesinden hareketle, özellikle Arap Baharı sonrasında İran'ın rol kavramsallaştırmaları devrimin ilkelerine dayanan teolojik temelli ideolojik ve jeopolitik kaynaklardan beslenmiştir. Bu bağlamda İslam Cumhuriyeti'nin rol kavramsallaştırmaları ideolojik olarak Velayeti Fakih doktrini ve Ümmet Dayanışmasına; jeopolitik olarak Şii-İran etki alanlarında aktif olmasını öngören stratejiye dayanmaktadır.

Bu tezde cevaplanmaya çalışılacak sorular kapsamında, tezin zamansal sınırları içerisinde İranlı liderlerin ulusal rol tercihleri tespit edilmiştir. Tablo 2'de bu kapsamda tespit edilen ulusal roller belirtilmiştir. İkinci olarak liderlerle birlikte İran'da iktidar

değişikliği durumunda hâkim olan rol tercihlerinin değişme veya süreklilik eğilimi gösterdiği hususu cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada liderlerde tekrar eden roller ve söylemler tespit edilmiştir. Bu husus aslında rejimin yerleşik söylemlerinin artık birer devlet politikası haline geldiği ve iktidara gelen liderlerin kişisel ajandalarından ve bağımsız olarak süreklileşebildiğini göstermiştir. Her ne kadar İranlı liderler “reformist” ve “muhafazakâr” olarak ayrıştırılma eğiliminde olsalar da aslında rejimin kendi karmaşık yapısı içerisinde özellikle Rehber’in de konumunun kaynağı olan Velayet-i Fakih anlayışı dış politikaya bir süreklilik kazandırmıştır. Bu sayede “reformist” olarak anılan ve çatışmadan çok işbirliği söylemleriyle ön plana çıkan Hasan Ruhani’nin dahi “devrimin koruyucusu” rolüne sahip olduğu direkt olarak söylemlerinden çıkarılabilmektedir.

Başka bir bulguysa aslında muhafazakâr ve çatışmacı söylemleriyle ön plana çıkan Ahmedinejad’ın İslam Cumhuriyeti için bir arabuluculuk konseptine sahip olmasıdır. Bu şaşırtıcı bulguysa aslında İran dış politikasının sadece rejimin mezhepçi söylemlerine bakılarak anlaşılamayacağını göstermektedir. Yaygın muhafazakâr-reformist kategorizasyonuna aykırı olarak en sert söylemlerle özdeşleşmiş liderin böyle bir işbirlikçi konseptine sahip olması İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasına yön veren liderlerin, dışsal sınıflandırmalarla değil kendi algılarıyla analiz edilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Rol teorinin İran gibi bir bölgesinde önemli bir aktörün dış politikasının, Arap Baharı gibi bölge siyasetinde önemli sonuçlara yol açmış bir olgu kapsamında, analizinde kullanılması mevcut literatür açısından önemlidir.

İran’da, rejim unsurlarının ve devlet dışı aktörlerin dış politika yapımındaki rolüne ek olarak, mollalar ve Şii din adamları da dahil olmak üzere İslam Cumhuriyeti’nin teokratik temelleri, İranlı liderlerin Şii devrimci söylemlerini ve dış politikadaki rol tercihlerini açıkça etkilemiştir. Bu durum, İran açısından her ne kadar bölgesel jeopolitik dış politika yapımını etkilese de İslami ve Şii devrimci ilke ve kaynakların İran’ın dış

politikada bölgesel rol ve söylemlerinin tutarlılığını ve sürekliliğini sağladığına dair geçerli bir argüman ortaya koymaktadır.

Bu argüman etrafında aslında İranlı liderlerin Suudi Arabistan politikasında zaman zaman iyi komşuluk söylemi etrafında işbirlikçi söylemler ürettikleri görülse de çoğunlukla güncel Ortadoğu jeopolitiği içerisinde özellikle ABD ve batı karşıtlığı temelinde rekabetçi reflekslere sahip olduğu tespit edilmiştir. Batı yanlısı politikalara sahip olan Suudi Arabistan karşısında İranlı liderler İslam Cumhuriyeti'nin bölgesinde lider rolü üzerinde yoğunlaşmış ve Suudi Arabistan'la ilişkilere bu perspektif yön vermiştir.

Son olarak, İranlı liderlerin Arap ayaklanmalarına karşısındaki söylemleri, başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer komşularıyla olan ilişkilerinde benimsediği devrimin kalesi ve ezilenlerin koruyucusu rollerine rağmen bölgedeki kurtuluş hareketleri ve ayaklanmalar karşısında çelişkili davranış ve söylemlerde bulunduğu (Kuzey Afrika, Bahreyn ve Suriye örnekleri) yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum İran'ın bölgesel rol anlayışlarında mezhep temelli rolleri ile ideolojik ve stratejik temelli rolleri arasında bir çatışma olduğunu göstermektedir. Örneğin, İran'ın Suriye'de göstericiler karşısında Esad rejimine 'terörle mücadele ajanı' rolü²⁷¹ altında verdiği karşı devrimci destek rejimin özgürleştirici-devrimci söylemleriyle çatışmaktadır. Bu da aslında İran'ın rol tercihlerinin merkezinde rejim unsurlarının etkisiyle mezhep ve Şii-jeopolitiğinin gündem ve beklentilerinin dış politikasının belirlenmesinde öncelikli olduğu bulgusunu desteklemektedir.

---

²⁷¹ Munassar, 2011, s.264.

KAYNAKÇA

I. İNTERNET KAYNAKLARI

“Iran: Ahmadinejad’s Tumultuous Presidency”,21.02.2007, **International Crisis Group**, Middle East Briefing, No. 21, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/iran-ahmadi-nejad-s-tumultuous-presidency> (Erişim Tarihi:03.03.2025)

“Strings Attached? Experts Probe Jordan’s \$2.5 Billion Saudi Aid Package,” 21.06.2018, **Al Bawaba**, <https://www.albawaba.com/news/strings-attached-experts-probe-jordans-25-billion-saudi-aid-package-1148184> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

Afkar News, <https://Www.Afkarnews.Com/%D8%A8%D8%Ae%D8%B4%D8%B3%Db%8c%D8%A7%D8%B3%Db%8c-3/553639%D9%88%D8%B9%D8%Af%D9%87-%D9%87%D8%A7%Db%8c%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%B1%D9%88%D8%Ad%D8%A7%D9%86%Db%8c%D8%Af%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84-%Da%86%D9%87-%D8%A8%D9%88%D8%Af/?%2f%D8%A8%D8%Ae%D8%B4-%D8%B3%25%Db%8c%D8%A7%D8%B3%Db%8c-3%2f553639-%D9%88%D8%B9%25%D8%Af%D9%87-%D9%87%D8%A7%Db%8c-%D9%85%D9%87%25%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%Ad%D8%A7%D9%86%Db%8c-%D8%Af%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84-%Da%86%D9%87-%D8%A8%D9%88%D8%Af=> , (Erişim Tarihi: 20.04.2025)

Ansari, A., “The financial power of the Revolutionary Guards”,15.02.2010, **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/15/financial-power-revolutionary-guard> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)

Ahmadinejad To Mediate Between Saudi Arabia And Houthis, **Shafaq News**, 07.27.2020, <https://Shafaq.Com/En/World/Ahmadinejad-To-Mediate-Between-Saudi-Arabia-And-Houthis> (Erişim Tarihi: 22.05.2025)

Ayatollah Ali Khamenei, “Leader’s Sermons at Eid Ul-Fitr Prayers - Khamenei.Ir,” 2015, <http://english.khamenei.ir/news/2102/Leader-s-sermons-at-Eid-ul-Fitr-prayers> (Erişim Tarihi:20.05.2025)

Barzegar, K., “Iran's Interests And Values And The 'Arab Spring’”, **Harvard Kenndy School Belfer Center**,2011, <https://Www.Belfercenter.Org/Publication/Irans-Interests-And-Values-And-Arabspring> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

Basra Körfezi'nde Gerilim”, **BBC**, 29.03.2007, http://Www.Bbc.Co.Uk/Turkish/News/Story/2007/03/070329_Gulf_Background.Shtml (Erişim Tarihi:01.04.2025)

Batrawy A., Watch: Iranian President Ebrahim Raisi Addresses The 2022 United Nations General Assembly, **Pbs News**, 21.09.2022, <https://Www.Pbs.Org/Newshour/World/Watch-Iranian-President-Ebrahim-Raisi-Addresses-The-2022-United-Nations-General-Assembly> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

Riedel B., (2016). What the Iran deal has meant for Saudi Arabia and regional tensions, **Brooking's Institution**, Washington D.C., <http://www.brookings.edu/blogs/markaz/posts/2016/07/13-iran-deal-saudi-arabia-tensions-riedel> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

Cagaptay S., Murinson A., "Good Relations between Azerbaijan and Israel", s.1, 30 Mart 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-othermuslim-state> (Erişim Tarihi:05.01.2025)

Daily Star. (20.11.2017), Arab League Stance On Iran 'Worthless': Tehran. Daily Star: <https://www.hurriyetdailynews.com/arab-league-stance-on-iran-worthless-says-tehran-122721> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

Donovan K., (2023). "Global Sanctions Dashboard: How Iran Evades Sanctions And Finances Terrorist Organizations Like Hamas," Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/global-sanctionsdashboard-how-iran-evades-sanctions-and-finances-terrorist-organizations-like-hamas/> (Erişim Tarihi: 01.05.2025)

General Assembly Of The United Nations, "Iran (Islamic Republic Of) | General Assembly Of The United Nations," 2013, <https://gadebate.un.org/en/73/iran-islamic-republic> (Erişim Tarihi: 20.05.2025)

Goldberg, J., "Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader 'Makes Hitler Look Good,'" The Atlantic, 02.04.2018, <http://bit.ly/40LI3IO> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

Güldemir F., (24.08.2017). Katar Tahran Büyükelçisini İran'a Geri Gönderiyor. AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-tahran-buyukelcisini-irana-gerigonderiyor/892468> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

<https://irandataportal.syr.edu/2005-presidential-election> (Erişim Tarihi: 01.04.2025)

Iran 'Never' Considered Saudi Arabia As An Enemy: President Raisi, Alarabiya English, İran, 18.05.2023, <https://english.alarabiya.net/news/middle-east/2023/05/18/iran-never-considered-saudi-arabia-as-an-enemy-president-raisi> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

Iran's Hardline President-Elect Rules Out Biden Meeting, Open To Mending Ties With Saudi Arabia, France 24, France, 21.06.2021,
<https://www.france24.com/en/middle-east/20210621-iran-s-hardline-president-elect-rules-out-biden-meeting-open-to-mending-ties-with-saudi-arabia> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

Joint Comprehensive Plan of Action,
https://eas.europa.eu/archives/docs/statements-eas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf (Erişim Tarihi:01.05.2025)

Iran: President Lauds Saudi Arabia's Role In Region And Islamic World, Middle East Monitor, 5.9.2023, <https://www.middleeastmonitor.com/20230905-iran-president-lauds-saudi-arabias-role-in-region-and-islamic-world/> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

Keskin A., (2016). İran-Suudi Arabistan Krizine Tahran Nasıl Bakıyor?, Al Jazeera: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-suudi-arabistan-krizine-tahran-nasil-bakiyor> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

Leader of Islamic Revolution Ayatollah Sayyed Ali Khamenei, "North Africa Events Echo Iranians' Voice," The Office of the Supreme Leader, 2011, <https://www.leader.ir/en/content/7774/friday-prayers-at-tehran-university> (Erişim Tarihi:22.05.2025)

Mahmud Ahmedinejad, Address By H.E. Dr. Mahmood Ahmadinejad President Of The Islamic Republic Of Iran Before The Sixtieth Session Of The United Nations General Assembly New York, (17.09.2005)
<https://www.un.org/webcast/ga/60/statements/iran050917eng.pdf> (Erişim Tarihi:01.04.2025)

Kamrava M., Iran's Neighborhood Policy: An Assessment, Middle East Council On Global Affairs. 19.04.2024 https://mecouncil.org/publication_chapters/irans-neighborhood-policy-an-assessment/ (Erişim Tarihi: 01.05.2025)

Mir-Hosseini Ziba, "Iranian Responses To The "Arab Spring": Appropriation And Contestation Opendemocracy, 29.02.2012,

<https://www.opendemocracy.net/en/5050/iranian-responses-to-arab-spring-appropriation-and-contestation/> (Erişim Tarihi: 25.05.2025)

Nameh News, "Behind The Scenes Negotiations Between Iran And Bahrain," (15.03.2023) <https://bit.ly/462ujoc>. (Erişim Tarihi:01.05.2025)

Rasanah., (2023). "Features İf Iranian Foreign Policy: A Reading Of Khamenei's Speech." International Institute For Iranian Studies. <https://Rasanah-Iiis.Org/English/Monitoring-Andtranslation/Reports/Features-Of-Iranian-Foreign-Policy-A-Reading-Ofkhameneis-Speech/> (Erişim Tarihi: 01.05.2025)

Gladstone R., Bilefsky D., "Insurgency İn Iraq Widens Rivals' Rift," The New York Times, (06/18/2014), https://www.nytimes.com/2014/06/19/world/middleeast/iran-iraq.html?_R=0 (Erişim:20.05.2025)

Tait R., "Khamenei Praises Arab Revolts As Iran Crushes Its Own Protests," Rfe/RI, 21.02.2011, https://www.rferl.org/A/Khamenei_Backs_Arab_Revolt/2316073.html (Erişim Tarihi: 05.01.2025).

Rodger S., "Iranian Foreign Policy under Rouhani", Lowy Institute for International Policy", <https://www.lowyinstitute.org/publications/iranian-foreignpolicy-under-rouhani> (Erişim Tarihi:21.04.2025)

Bayram S., "2011'den Astana'ya: Suriye Politikasının İnan'a Maliyeti", Al Jazeera: <https://orsam.org.tr/yayinlar/2011den-astanaya-suriye-politikasinin-irana-maliyeti/> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)

The Editors Of Encyclopaedia Britannica. "Arab Spring". Encyclopedia Britannica, 14.05.2025 <https://www.britannica.com/event/Arab-Spring>. (Erişim Tarihi: 21.05.2025)

The Editors Of Encyclopaedia Britannica. "Israel-Hamas War". Encyclopedia Britannica, 10.06.2025, <https://www.britannica.com/event/Israel-Hamas-War> (Erişim Tarihi: 10.06. 2025)

Topçu G., (04.11.20147) Lübnan Başbakanı Hariri İstifa Etti, AA:
<https://Www.Aa.Com.Tr/Tr/Dunya/Lubnan-Basbakani-Hariri-İstifa-Etti/956459>
(Erişim Tarihi:21.04.2025)

Yun S., (21.05.2024). “After Raisi's Death, China Looks for Answers on Iran's Khamenei Succession”, Al Monitor, <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/after-raisis-death-china-looks-answers-irans-khamenei-succession> (Erişim Tarihi:01.05.2025)

II. MAKALELER VE KİTAPLAR

Abrahamian, Ervand, **Khomeinism**; University Of California Press, 1993.

Aggesam, Lisbeth, Role theory and European Foreign Policy a Framework of Analysis, **The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis**, Ole Elgström, Michael Smith (ed.), Londra, Routledge, 2006

Akbaba, Yasemin, Özdamar, Özgür, Iran and Shia Revolutionsim, **Role Theory in the Middle East and North Africa**, Yasemin Akbaba, Özgür Özdamar (ed.), Routledge,2019.

Akbar Ali, “Iran’s Soft Power İn The Middle East Via The Promotion Of The Persian Language”, **Contemporary Politics**, C.29, S.4, S.424–445.

Akbarzadeh Shahram, “Iran’S Policy Towards Afghanistan: İçinde The Shadow Of The United States,” **Journal Of Asian Security And International Affairs**, 2014, C.1, S.1, S.65.

Akdoğan, İsmail, Arap Baharı ‘nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), İstanbul, Açılım Kitap, 2014.

Alam, Shah, “The changing perception of Iran towards the Gulf States”, **Strategic Analysis**, C.24, S.11, 2001.

Alfoneh, Ali, “All the Guard’s Men: Iran’s Silent Revolution,” **World Affairs**, Eylül-Ekim 2010.

Alfoneh, Ali, "Middle Eastern Upheavals: Mixed Response in Iran," **Middle East Quarterly**, C. 18, S. 3, 2011.

Al-Rasheed, Madawi, Dilemmas of a New Era, **Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia**, Madawi Al-Rasheed (ed.), Oxford University Press, 2018.

Ansari, Ali, "Iran Under Ahmadinejad: Populism And Its Malcontents", *International Affairs*, C. 84, S. 4, 2008.

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa, Alfa Yayınları, 2007.

Arjomand, Saïd Amir, *After Khomeini: Iran Under His Successors*. Oxford, Oxford University Press, 2009.

Armstrong, Karen, **The Battle for God**, New York, Ballantine, 2000.

Backman, Carl W., "Role Theory and International Relations: a Commentary and Extension" *International Studies Quarterly*, C.14, S.3, 1970, S. 310-319.

Banafsheh, Keynoush A. "**The Iranian-Saudi Arabian Relationship: From Ideological Confrontation To Pragmatic Accommodation**", Tufts University, 2007.

Barzegar, Kayhan, "Iran's Foreign Policy Strategy After Saddam," **Washington Quarterly**, C. 33, S. 1, 2010.

Barzegar, Kayhan, "Iran's Foreign Policy In Post-Taliban Afghanistan." **The Washington Quarterly**, C. 37, S.2, 2014.

Başkan, Birol, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler". **Akademik Orta Doğu**, C.7, S.2, 2012.

Breuning, Marijke, *Role Theory in Politics and International Relations*, **The Oxford Handbook of Behavioral Political Science**, Alex Mintz, Lesley G.Terris (ed.), Oxford University Press, 2019.

Cantir, Christian, Kaarbo, Juliet, "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory", **Foreign Policy Analysis**, C.8, S.1, 2012, s.11-12.

Chatterji, Nikshoy, **History of Modern Middle East**, Envoy Press, 1987.

Chubin, Shahram, Tripp Charles, **Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order**, Routledge,2004.

Cordesman, Anthony H., **Saudi Arabia: National Security İn A Troubled Region**, Westport, CT: Praeger Publishers, 2009.

Curtis, Glenn E., Hooglund, Eric J., **Iran: A Country Study: A Country Study**, Government Printing Office, 2008.

Çınarlı, Özgür, “İran’ın Afganistan’daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.2, 2016.

Dehghani, Firooz-Abadi, , The Islamic Republic of Iran and the Ideal International System, **Iran and the International System**, Anoushiravan Ehteshami and Reza Molavi (ed.) London, Routledge, 2012.

Djuyandi, Yusa, Shafa G. S. Brahmantika, Bima R. Tarigan, “The Collapse of Global Governance: When the U.S. Leaves the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)”, **Society**, C.9, S.2,2021.

Durand, Daniel, **Uluslararası Petrol Sorunları**, (Çev. T. Tunçdoğan), İstanbul, Gelişim Yayınları,1974.

Ehteshami, Anoushiravan, “Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact”, **Uluslararası İlişkiler**, C.11, S.42,2014.

Ehteshami, Anoushiravan, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat, Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours, **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, Anoushiravan Ehteshami, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat (ed.), Palgrave Macmillan, 2017.

Ehteshami, Anoushiravan, The Foreign Policy of Iran, **The Foreign Policies of Middle East States**, Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (ed.), Lynne Rienner Publishers, 2002.

Ehteshami, Anoushiravan, Zweiri Mahjoob, **Iran and the Rise of its NeoConservatives: The Politics of Tehran's Silent Revolution**, Londra, I.B. Tauris, 2007.

Esfandiari, Dina, Tabatabai, Ariane. "Iran's ISIS Policy", **International Affairs**, C. 91, S.1, 2015, s.3.

Fan, Hongda, "China's Policy Options towards Iran", **Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, C. 5, S.1, 2011.

Farhi, Farideh, The Antinomies of Iran's War Generation, **Iran, Iraq and the Legacies of War**, Lawrence G. Potter, Gary G. Sick (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2004.

Fawcett, Louise, Payne, Andrew, "Stuck on a hostile path? US policy towards Iran since the revolution", **Contemporary Politics**, C.29, S.1, 2023.

Forough, Mohammadbagher, **Raisi's Foreign Policy: Pragmatic Revolutionism and the Iranian Pivot to Asia**, GIGA Focus Nahost, 7, Hamburg, German Institute for Global and Area Studies, Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, Institut für Nahost-Studien, 2021.

Fürtig, Henner, Iran: Winner of Loser of the Arab Spring?, **Regional Powers in the Middle East: New Constellations after the Arab Revolts**, Hünner Fürtig (ed.). New York, Palgrave Macmillan, 2014, s.25.

Fürtig, Henner, **Iran's Rivalry with Saudi Arabia Between the Gulf Wars**, Ithaca Press.,2006, s.6.

Gause, F. Gregory III, **The International Relations of the Persian Gulf**, Cambridge,Cambridge University Press., 2009.

Ghamari-Tabrizi B., (2016) "**Foucault In Iran: Islamic Revolution After The Enlightenment**", Minnesota Press, Minneapolis.

Gheleji, Hossein, "Value Contradiction in Policymaking: The Case of Iranian Foreign Policy." *Transition Studies Review*, 2013, C.20, S.3.

Golkar, Saeid "5. The Rule Of The Basij In Iranian Politics". “ **And Culture In Contemporary Iran: Challenging The Status Quo**”, (Ed) Abbas Milani And Larry Diamond, Boulder, Usa: Lynne Rienner Publishers,2015. s. 115-140.

Güler, Nurhak, **İran’ın Körfez Politikasının Analizi: Hatemi ve Ahmedinejad Dönemleri**, Yüksek Lisans Tezi,2019, Sakarya Üniversitesi.

Gündoğan, Ünal, **İran ve Ortadoğu**, Ankara, Adres Yayınları, 2016

Haghgoo, Javad, Ghaffari, Hashjin, Zahed, Aghaei, Mohammad, “A Review Of The Turnaround in Iranian Foreign Policy During President Hassan Rouhani’s Administration”, **Journal of History and Art Research**, C.6, S.3, 2013.

Haji-Yousefi, Amir M., “Iran’s Foreign Policy During Ahmadinejad: From Confrontation To Accommodation”, **Alternatives: Turkish Journal Of International Relations**, C. 9, S.2, 2010.

Haji-Yousefi, Amir M., “Iran’S Foreign Policy In Afghanistan: The Current Situation And Future Prospects,” **South Asian Studies**, C. 27, S. 1, 2012.

Haji-Yousefi, Amir M., “Political Culture And Iran`S Foreign Policy: A Comparative Study Of Iran`S Foreign Policy During Ahmadinejad And Rouhani”, **Journal Of World Sociopolitical Studies**, C.2, S.2, 2018.

Henner, Fürtig, Iran: Winner Of Loser Of The Arab Spring? , **Regional Powers In The Middle East: New Constellations After The Arab Revolts**, Hünner Fürtig (ed.). New York, Palgrave Macmillan, 2014.

Hen-Tov, Elliot, Gonzalez, Nathan, “The Militarization of Post-Khomeini Iran: Praetorianism 2.0”, **The Washington Quarterly**, C.34, S.1, 2011.

Hinnebusch, Raymond, Ehteshami, Anoushiravan, **The Foreign Policies of Middle East States**, Boulder, Lynne Rienner, 2002.

Holsti, Kalevi J., “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”, **International Studies Quarterly**, C.14, S.3, 1970, S. 233–309.

Hudson, Valerie, “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory And The Ground Of International Relations”, *Foreign Policy Analysis*, Cilt 1, No.1, 2005, S.10-13.

Hunter, Shireen, *Iran’s Policy Toward the Persian Gulf: Dynamics of Continuity and Change*, **Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours**, Anoushiravan Ehteshami, Neill Quilliam, Gawdat Bahgat (ed.), Palgrave Macmillan, 2017.

Hunter, Shireen, **Iran’s Foreign Policy in the Post-Soviet Era**, Santa Barbara, Praeger, 2010.

İmam Humeyni, **Mustaz'af Müstekbir**, İstanbul, Objektif Yayınları, 1992.

Juneau, Thomas, “Iran's Policy Towards The Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment”, **International Affairs**, C. 92, S.3, 2016.

Kalaycı, Rıdvan, **Uluslararası Sistemin, Siyasal Kültürün ve Rejimin/Devlet Yapısının Dış Politikaya Etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye**, Gündoğan Yayınları, 2018.

Kamrava, Mehran, Ali B. Dolatabadi, “Iran’s Neighborhood Policy: Parameters, Objectives, and Obstacles”, **Middle East Policy**, 2024, C.31, S.4.

Kamrava, Mehran, **The International Politics Of The Persian Gulf**, New York, Syracuse University Press, 2011.

Karnap, Aylin, Cengiz Çağla, “Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, C..57, S.2, 2022.

Katzman, Kenneth, “Iran’s Foreign and Defense Policies”. **Congressional Research Service**, 2021.

Kaya, Zeynep, İran ve Ermenistan: Sembiyotik Bir İlişki, **Review of Armenian Studies**, S. 24,2011.

Kazdal, Melih, “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.1,2018.

Kazemzadeh, Masoud, “Ahmadinejad’s Foreign Policy” ,**Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**,2007, C. 27, S. 2.

Kechichian, Joseph A., “Trends in Saudi National Security,” Middle East Journal, C. 53, S. 2, 1999, s. 232-253.

Keddie, Nikki R., Richard, Yann, **Modern Iran: Roots and Results of Revolution**, Yale University Press. 2006.

Khanei, Mohammad, Sirat, Hossein M., “The Practical Relation Between National Interest And Islamic İdeology İn The Foreign Policy Of The Islamic Republic Of Iran”, **Journal of Political Sociology of Islamic World**, C.6, S.1, 2018.

Koca, Sefa M., **Ortadoğu Alt Sisteminde İnan Dış Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya,2011.

Korkmaz, Yusuf, **İnan Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması**, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul,2015.

Kostiner, Jopseh, **The Persian Gulf States: A General Survey**. Ithaca Press, 2009.

Kozhanov, Nikolay, “Russian-Iranian Relations through the Prism of the Syrian Crisis”, Insight Turkey, 2017, C.19, S.4.

Kurt, Hüseyin Emrah, **Ruhani Dönemi İnan Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkiler**, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2018.

Larbi, Sadiki, **Routledge handbook of the Arab spring**, Taylor & Francis, 2014.

Louër, Laurance, **Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf**, Columbia University Press,2008.

Luíza Gimenez Cerioli, “Roles and International Behaviour: Saudi–Iranian Rivalry in Bahrain’s and Yemen’s Arab Spring,” **Contexto Internacional**, C. 40, S. 2,2018.

Mahan, Abedin “The Domestic Determinants of Iranian Foreign Policy: Challenges to Consensus”, **Strategic Analysis**, C. 35, S.4, 2011.

Malek, Martin, "Russia, Iran, and the Conflict in Chechnya.", *Caucasian Review of International Affairs*, C.2, S.1. 2008.

Malici, Akan, Walker, Stephen G., **Role Theory and Role Conflict in U.S.-Iran Relations: Enemies of Our Own Making**, Routledge, 2016.

Matthiesen, Toby, **Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't**, Stanford University Press, 2013.

Mauil, Hanns W., Harnisch, Sebastian, Frank, Cornelia, Role Theory, Role Change, and the International Social Order, **Role Theory in International Relations**, Hanns W. Mauil, Harnisch, Sebastian, Cornelia Frank (ed.), Routledge, 2011.

Mehdi Khalaji, Iran's Revolutionary Guards Corps, Inc., **Washington Institute for Near Eastern Policy**, Policy Watch, 2007.

Milani, Mohsen M, "Iran's Policy Towards Afghanistan." **Middle East Journal**, 2006, C. 60, S. 2, S.235-256.

Milani, Mohsen M., "Tehran's Take: Understanding Iran's U.S. Policy." **Foreign Affairs**, C. 88, S. 4, 2009.

Molavi, Reza, Goode, Angelo Salting, "Iran as a Regional Player in the Arab-Israeli Conflict." Christian-Peter Hanelt, Almut Möller (ed.), *Bound to Cooperate: Europe and the Middle East II.*, Almany, Bertelsmann, 2008.

Monshipouri, Mahmood, Dorraj, Manochehr, "Iran's Foreign Policy: A Shifting Strategic Landscape", *Middle East Policy*, C.20, S.4, 2013.

Munassar, Omar, **National Role Conceptions And Orientations Of Turkey, Iran, And Saudi Arabia As Competing Regional Powers In The Middle East Since: 1979-2020**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, Bursa.

Nabers, Dirk, Identity And Role Change İn International Politics, **Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses**, Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, Hanns W. Mauil (ed.), Londra, Routledge, 2011., s. 11.

Naji, Kasra, Ahmadinejad: The Secret History of Iran's Radical Leader, Londra, I. B. Tauris, 2008.

Nasr, Vali R., **The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future**, W. W. Norton & Company, 2006.

Okruhlik, Gwenn, "Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation," **Middle East Policy**, C. 10, S. 2, 2003.

Oktav, Özden Z., **Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri: İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri**, Beta, İstanbul, 2011.

Okyar, Onur, "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", **Uluslararası İlişkiler**, C.12, S.45, 2015.

Orhan, Oytun, "İran'ın İç Savaş Sırasında Suriye Politikası", **Ortadoğu Analiz**, 2017, C. 82, S.9.

Ovalı, Şevket, "Decoding Turkey's Lust for Regional Clout in the Middle East: A Role Theory Perspective." **Journal of International and Area Studies** , C.20, S.1, 2013.

Özdamar, Özgür, Haliştoprak, Toygar, Sula, Erkam, "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring", **Uluslararası İlişkiler**, C.11, S.42,2014.

Polat, Elif, Kaya, Mehmet, "İran' in Suriye Politikası", **Akademik Matbuat Dergisi**,2022, C.6, S.1.

Postel, Danny, (2010) "Counter-Revolution And Revolt İn Iran: An Interview With Iranian Political Scientist Hossein Bashiriyeh," **Constellations**, C.17, S.1, 2010.

Rakel, Eva P., "Iranian Foreign Policy Since The Iranian Islamic Revolution: 1979-2006", **Perspectives On Global Development And Technology**, C.1, S.6, 2007.

Rakel, Eva P., **Power, Islam, And Political Elite in Iran**, Brill, 2008.

Rakel, Eva P., **The Iranian Political Elite, State And Society Relations and Foreign Relations Since The Islamic Revolution**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Amsterdam, Amsterdam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Ramazani, Rouhallah K., "Iran's Foreign Policy: Contending Orientations." **Middle East Journal**, C.43, S.2, 1989, s. 206.

Ramazani, Rouhallah K., "Iran's Foreign Policy: Both North And South", **Middle East Journal**, C. 43, S. 3, 1989, S.393–409.

Rasmussen, Katrine Barnekow, "The Foreign Policy of Iran: Ideology and Pragmatism in the Islamic Republic", **Danish Institute for International Studies**, 2009.

Rieffer-Flanagan, Barbara A., "Islamic Realpolitik: Two-Level Iranian Foreign Policy," **International Journal On World Peace**, 2009, C. 26, S. 4.

Sadeghi, Hossein, Ahmadian, Hassan, "Iran-Saudi relations: Past pattern, future Outlook". **Iranian Review of Foreign Affairs**, C.1, S.4, 2011, s.115-148.

Sadeghi, Sajjad, "Critical Theories, International Relations, Iranian International Relations, Kissinger Syndrome", US Hegemony", **Political Strategic Studies**, C.12, S.47, 2023.

Sanyürek, Mehmet B., "Devrim Sonrası İran Dış Politikası", **The Journal of Academic Social Science**, S. 86, 2018.

Sanyürek, Mehmet B., "Şii Jeopolitiği ve İran", **Journal SMART**, C.4, S.14,2018.

Sarıkaya, Yalçın, Dış Politika ve Türkiye-İran İlişkileri, **İran Toplum, Devlet ve Siyaset**, Burak Tangör (ed.), Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2016.

Sarıkaya, Bayram, "Yeni Ruhani Hükümeti'nin Dış Politikası", **Ortadoğu Analiz**, C.9, S.82, 2017.

Siraj, Uzma, Bakare, Najimdeen, "Iran–USA Relations: From Exceptionalism to Containment Policy", **Journal of Asian Security and International Affairs**, C.9, S.1, 2022.

Shahram, Chubin." Iran's Power In Context." **Survival**, C.51, S.1, Ss.165–190, 2009.

Sinkaya, Bayram, “İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko Ya Da İtidalli Değişim”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C.5, S 55, 2013.

Sinkaya, Bayram, “Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri.” **Akademik Ortadoğu**, C.10, S.1, 2015.

Soltani, Fakhreddin, Amiri, Reza E., “Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution.” **Journal of Politics and Law**, C.3 S.2, 2010.

Srdjan, Vucetic, "Identity And Foreign Policy", **International Relations**. 2025.

Supreme Legislative Council of I.R. Iran, **The Constitution of the Islamic Republic of Iran**, Alhoda International, Cultural, Artistic & Publishing Institution, 2012.

Suzette Grillot, Glenn Chafetz, Hillel Abramson, “Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime,” **International Society of Political Psychology**, C.17, S.4, 1996.

Şen, Gülriz, **Post-Revolutionary Iran’s Foreign Policy Toward The United States: A Historical Sociological Analysis Of State Transformation And Foreign Policy**, Doktora Tezi,2013, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, S.280

Tabrizi, Aniseh B., Pantucci, Raffaello, **Understanding Iran’s Role in the Syrian Conflict**, Londra, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies,2016

Takeyh, Ray, “Hidden Iran: Paradox And Power İn The Islamic Republic”,New York, **Times Press**, 2006,S. 69.

Takeyh, Ray, “Re-imagining U.S.-Iranian Relations,” **Survival**, C. 44, S.3, 2002

Takeyh, Ray, **Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs**, Oxford, Oxford University Press,2009.

Terrill, Andrew W., “The Saudi Iranian Rivalry And The Future Of Middle East Security”, **Army War College**, 2011.

Thies, Cameron G., “State Socialization and Structural Realism,” **Security Studies**, C. 19, S.4, 2010.

Tripp, Charles, States, Elites and the Management of Change, **The State and Global Change: The Political Economy of Transition in the Middle East and North Africa**, Hassan Hakimian and Ziba Moshaver (ed.), Richmond, Curzon, 2001.

Turner, Ralph H., "Role Change," **Annual Review of Sociology**, C.16, 1990.

Tülümen, Turgut, **İran Devrimi Hatıraları**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.

Wendt, Alexander, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, C.46, S.2, 1992.

Yazdani, Enayatollah, "Iranian Foreign Policy During Rouhani Presidency: Perspective on Change and Continuity," **International Relations and Diplomacy**, C. 7, S. 10, 2019

Yeşiltaş, Murat, İran 2012, **Ortadoğu Yılığ 2012**, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), İstanbul, Açılım Kitap, 2014.

Zaccara, Luciano, Iran's Permanent Quest for Regional Power Status, **Diplomatic Strategies of Nations in the Global South**, Jacqueline Braveboy-Wagner (ed.), New York, Palgrave Macmillan, 2016, s.184.

Zweiri, Mahjoob, Arab–Iranian Relations: New Realities?, **Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad**, Anoushirvan Ehteshami ve Mahjoob Zweiri (ed.), Garnet Publishing, 2012.

ÖZET

Tümevarımsal kategorizasyondan etkilenen rol teori, yönetici elitlerin devletlerinin uluslararası sistemdeki rollerine yönelik sahip oldukları ve uygunluk atfettikleri en genel anlamda görevler, haklar ve sorumluluklar olarak yorumlanabilir. Bu çalışma, dış politikanın yönetici elitin sahip olduğu rol algıları tarafından şekillendiği varsayımına dayalı olan rol teoriyi kullanarak, bölge siyasetini derinden etkileyen iki önemli olgu arasında, Arap Baharının başlangıcı olarak kabul edilen 2010 yılı aralık ayı ile 7 Ekim 2023 Hamas-İsrail Savaşı arasındaki süreçte İran'ın Suudi Arabistan'a yönelik dış politikasını analiz edecektir. Çalışma aynı zamanda yine bu teorik perspektif içerisinde İran'ın ulusal rol kavramsallaştırmalarında varsa devamlılığı veya değişimi ifade etmeyi de amaçlamaktadır. Bu çalışmanın kapsamı güncel Ortadoğu siyaseti ve İran dış politikası üzerinde kritik söylemler başlatan iki önemli olay olan Arap Baharı ve 7 Ekim 2023'te başlayan Hamas-İsrail Savaşı arasındaki zaman dilimiyle sınırlanmıştır. Bu bağlamda, Mahmud Ahmedinejad, Hasan Ruhani ve İbrahim Reisi'nin İran'ın bölgedeki hem en büyük jeopolitik rakibi hem de ideolojik ötekisi olan Suudi Arabistan'a yönelik dış politikalarını oluştururken benimsedikleri rollerin analizi yapılacaktır.

Çatışma ve rekabet ortamının bölge ülkelerinin dış politikalarında yoğun olarak en belirleyici unsur olduğu Ortadoğu coğrafyasında, bölge devletlerinin rekabet, statükoculuk ve işbirliği arasında rol tercihleri güç arayışlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bölge devletleri arasında lider olma iddiasında olan İran'ın dış politika elitleri -liderleri- ise ülke siyasetinin kendine has ideolojik yönelim ve dinamikleri bağlamında değerlendirilmelidir. Temelde Rehber'in konumu itibarıyla analiz dışında tutulduğu bir senaryoda Muhafazakâr ve Reformcu olarak ayrışan liderlerin dış politikada rol algılarının da ayrışması şaşırtıcı değildir. Bu tez, İran'ın ideolojik ve yapısal rol kaynaklarına odaklanarak ulusal rol tercihlerindeki (varsa) değişimlerin ve devamlılıkların bölgedeki komşularıyla işbirliği ve rekabet süreçleri üzerindeki

yansımalarını ve İran İslam Devrimi'nin, bölgesindeki güvenlik düzenini etkileyen ve Basra Körfezindeki komşularının karşı-devrimci rollerini harekete geçiren İran'ın revizyonist rolü üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca çalışma İran dış politikasının spesifik bir alanında İranlı liderlerin rol tercihlerini ve davranışlarını inceleyerek mevcut rol teori ve Ortadoğu literatürüne katkıda bulunmak ve bu roller arasında devamlılık mı yoksa değişim mi olduğunu anlayarak, roller arasında belirli bir düzen olup olmadığını tespit etmek, bu vesileyle bu roller arasındaki değişimin nasıl yorumlanabileceğini ve İran gibi bölgede önemli bir aktörün dış politika tercihlerini detaylı olarak anlayabilmektir.

Anahtar kelimeler: İran, Dış Politika, Rol Teori, Körfez İş Birliği Konseyi.

ABSTRACT

Influenced by inductive categorization, role theory can be interpreted in the most general sense as the duties, rights and responsibilities that ruling elites have and attribute relevance to the role of their states in the international system. Using role theory, which is based on the assumption that foreign policy is shaped by the role perceptions of the ruling elite, this study will analyze Iran's foreign policy towards Saudi Arabia in the period between two important phenomena that profoundly affected the politics of the region, namely the beginning of the Arab Spring in December 2010 and the Hamas-Israeli War of October 7, 2023. The study also aims to articulate any continuity or change in Iran's national role conceptualizations within this theoretical perspective. The scope of this study is limited to the time period between the Arab Spring and the Hamas-Israel War that started on October 7, 2023, two major events that initiated critical discourses on contemporary Middle East politics and Iranian foreign policy. In this context, it will analyze the roles of Mahmoud Ahmadinejad, Hassan Rouhani and Ibrahim Reisi in shaping Iran's foreign policy towards Saudi Arabia, Iran's biggest geopolitical rival and ideological other in the region.

In the Middle East, where the environment of conflict and competition is the most determining factor in the foreign policies of the countries of the region, the role preferences of the regional states between competition, status quoism and cooperation differ depending on their quest for power. The foreign policy elites - leaders - of Iran, which claims to be the leader among the regional states, should be evaluated in the context of the unique ideological orientation and dynamics of the country's politics. In a scenario where the Guide is basically excluded from the analysis due to his position, it is not surprising that the perception of the role of the leaders, who are divided into Conservative and Reformist, in foreign policy is also differentiated. By focusing on Iran's ideological and structural role sources, this thesis tries to reveal the reflection of changes and continuities (if any) in national role preferences on the processes of cooperation and competition with its neighbors in the region, and the impact of the Islamic Revolution on Iran's revisionist role, which affects the security order in the region and activates the counter-revolutionary roles of its Persian Gulf neighbors.

Furthermore, the study aims to contribute to the existing role theory and Middle East literature by examining the role preferences and behaviors of Iranian leaders in a specific area of Iranian foreign policy and to understand whether there is continuity or change between these roles, to determine whether there is a certain order between the roles, and thus to understand in detail how the change between these roles can be interpreted and the foreign policy preferences of an important actor in its region such as Iran.

Key words: Iran, Foreign Policy, Role Theory, Gulf Cooperation Council